КЫРГЫЗПАТЕНТТИН КАБАРЛАРЫ:

ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИКТИН МАСЕЛЕЛЕРИ

ВЕСТНИК КЫРГЫЗПАТЕНТА:

ВОПРОСЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

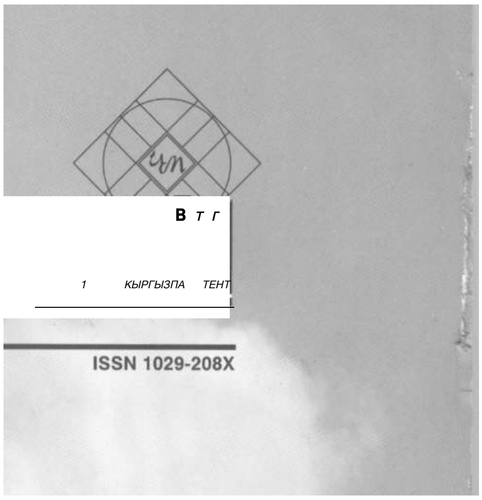

»*• / у »»**

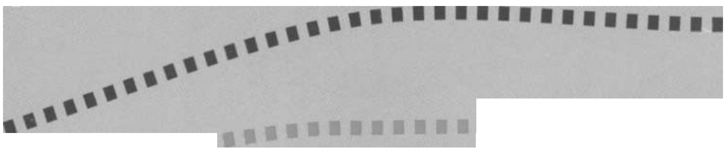

ш * 1

о / о п п о

КЫРГЫЗПАТЕНТТИН КАБАРЛАРЫ:

ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИКТИН МАСЕЛЕЛЕРИ

ВЕСТНИК КЫРГЫЗПАТЕНТА:

ВОПРОСЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Илимий-практикалык журнал 1998-жылдан бери чыгат

Уюштуруучу - КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН вКМвТУНв КАРАШТУУ ИЛИМ ЖАНА ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИК БОЮНЧА МАМЛЕКЕТТИК АГЕНТСТВОСУ (КЫРГЫЗПАТЕНТ)

Журнал Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигицде катталган
Каттоо № 000844, индекс - 77301

№ 2, 2002

Редакциялык коллегиянын торагасы
Кыргызпатенттин директору » Оморов Р.О. (башкы редактор)

Редакциялык коллегия:

Тераганын орунбасарлары:
Кыргызпатенттин директорунум орунбасары,
Редакциялык-басма борборунун директору - Бедельбаев А. Б.,
Кыргызпатенттин директорунун орунбасары,
Илимий-техникалык маалымат борборунун директору - Осмоналиев К. О.

Редакциялык коллегиянын мучолору:
Абдыддабек кызы Ж., Арипов С. К. (чыгышына жооптуу), Баклыкова Л. А.,
Джаманбаева 3. А., Кадыралиева К. О., Козубаева 3. Т.(жооптуу катчы),
Конокбаев Т. А., Садыров К. А., Саргалдакова Ж. 3., Сарыков К. К.,
Сопуева А. А., Токоев А. Т., Хмилевская Л. Г., Чекиров А. Ч., Шатманов Т. Ш.

Материалдарды кайталап басуу редакиинанын макулдугу боюнча гана жургузулот.

Жарыяланган материалдардын авторлору кслтирилген фактылардын, цитаталардын, энчилуу аттардын, географиялык аталыштардын, экономикалык-статистикалык жана башка маалыматтардын, ошондой эле материапдардагы ачык жарыялоого болбой турган маалыматтардын тандалышына жана тактыгына жооп беришет. Редакция автор менен коз карашы туура келбеген макапаларды дагы тапкуу иретинде жарыялашы мумкун. Журнал жылына 2 жолу чыгат.

М Редакциянын дареги:
Кыргыз Республикасы, 720021
Бишкек ш., Москва кочосу, 62,
Кыргызпатент

Ш
Тел.: 68-08-19, 68-16-98, 21-34-84
Факс: (3312) 68-17-03

© Кыргызпатент, 2003-ж.

Мазмуну

1. ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИКТИ КОРГОО

1.1. *Оморов Р. О., Бейшембиев Э. Дж., Алымкулова Р. К.*
Интеллектуалдык менчиктин буткул дуйнелук уюмунун (ИМБДУ) 1996-жылдагы Интернет-келишимдери........5

1.2. *Ьыковченко Ю. Г., Кемел кызы Асель.*
Улуттук отунмо ээлеринин биотехнология тармагындагы ойлоп табуучулук активдуулугу........14

2. АВТОРДУК УКУК

2.1. *Оморов Р. О., Чекиров А. Ч.*
Аитордук жана чектеш укуктарды жамаатгык башкаруунун экономикалык жана социалдык мааниси........20

2.2. *Конокбаев Т. А.*
Авторлордун жекече мулктук укуктарын укуктук башкаруу (Кыргыз Республикасынын автордук мыйзамдары боюнча)........29

3. ПАТЕНТТИК МААЛЫМАТ

3.1. Исабаева 3. Б., Бектемиров М. А.
Интернеттеги енор жай менчик объектилери боюнча маалымат ресурстары........39

4. ДООР ЖАНА ИНСАН

4.1. *Асанбеков С. А.*
Биринчи улуттук суретчу жонундо сез........45

4.2. *[Ъсташев А]*
С. А. Чуйков жонунде эскеруу........53

4.3. *Осташев А.*
Гапар Айтиев менен маектешуулер........60

4.4. *Коцурбаев Д.*
Улуу суретчуго таазим........62

4.5. *Каменский А.*
Устаттар унутулбайт........64

4.6. *Искендер уулу Койчуман*
Залкар суротчуге - 100 жыл........66

4.7. *Марченко Ю. М.*
Ата-журтка болгон арзуу

4.8. *Воронина А.*
Кыргыз живописчиси Семен Чуйков

4.9. *Сулякаева Ю.*
С. А. Чуйковдун чыгармачылыгынын
кээ бир езгечелуктеру женунде

4.10. *Арипов С. К.*
Айтиевдин графикалык мурасы

5. ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИКТИН ТАРЫХЫНАН
Ойлоп табуунун жана патент ишинин тарыхы

6. КАЛЕЙДОСКОП
Илим калейдоскобу

7. МААЛЫМДОО
Кыргыз Республикасында жалпыга белгилуу
Товардык белгилер женунде Жобо

© Кыргызпатент, 2003

ИШЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИКТИ КОРГОО

ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИКТИН БУГКУЛ ДУЙНеЛУК УЮМУНУН (ИМБДУ) 1996-ЖЫЛДАГЫ ИНТЕРНЕТ-КЕЛИШИМДЕРИ

Оморов Р. О. *- техника илимдеринин доктору, профессор, Эл аралык жана КР Инженердик академимарынын академиги, КР УИАсынын корреспондент-мучосу*
Бейшембиев *Э.* ***Ж.*** *- юридика илимдеринин доктору, профессор*
Алымкулова Р. К. *- ЖОЖдор аралык "Интеллектуалдык менчик" кафедрасынын аспиранткасы*

Санарип (цифралык) технологиялардын кескин тез осушу автордук укук менен чектеш укуктарды коргоо системасында бир катар жаны туйундуу маселелердин келип чыгышына алып келди. Автордук укук менен чектеш укуктар тармагындагы мыйзамдардын алдында санарип технологияларын бардык жерде пайдалануудан келип чыккан мамилелерди женге салуу учун эски нормалардын пайдаланышы женундегу маселе жаралды. Муну менен катар колдо бар укук нормаларын азыркы шарттарга дал келтируу максатында колдонуудагы мыйзамдарды еркундетуу зарылчылыгы пайда болду.

Автордук укук менен чектеш укуктарды коргоо тармагында эл аралык коп тараптуу макулдашмаларда негизги принциптер: укук нормаларын унификациялоо жана олконун жарандарынын укуктарын чет олконун жарандарыныкына салыштырмалуу томондотууго жол бербоо принциптери сакталган. Унификациялоо принциптери автордук укуктун нормалары менен корголуучу чыгармаларды бут дуйного жайылтууга комок корсотот; экинчи прициптин максаты — чет олколук жана улуттук укук ээлеринин мыйзам алдындагы тецчилигин камсыз кылуу учун улуттук мыйзамдардын негизин сактап калуу болуп саналат.

Автордук укук менен чектеш укуктардын кээ бир маселелери боюнча 1996-жылы 2-декабрдан 20-декабрга чейин Женева шаарында откон Дипломатиялык конференциянын (мындан ары — Конференция) жыйынтыгы: Автордук укук боюнча ИМБДУнун келишими (мындан ары — АУК) менен Аткаруулар жана фонограммалар боюнча ИМБДУнун келишимин (АФК) кабыл алуу болду. Бул Келишимдер автордук укук менен чектеш укуктардын объектилерин санарип формасында жана санарип чойросунде эл аралык дэнгээлде коргоого кепил болгон биринчи эл аралык макулдашмалар болуп калды.

Кыргыз Республикасынын Президенти 1998-жылы 24-июнда "Автордук укук боюнча ИМБДУнун келишимин ратификациялоо женунде" № 99-Кыргыз Республикасынын мыйзамына кол койгон (1998-жылы 5-августта жарыяланган). Кыргыз Республикасы учун АУК 2002-жылы 2-мартта кучуно кирди. "Аткаруулар жана фонограммалар боюнча ИМБДУнун келишимине кошулуу жонунде" № 73-Кыргыз Республикасынын мыйзамына 2002-жылы 23-апрелде кол коюлду (2002-жылы 3-майда жарыяланган). Кыргыз Республикасы учун АФК 2002-жылы 15-августта кучуно кирди.

ИМБДУнун 1996-жылдагы Келишимдери жалан эле автордук укуктарды коргтю тармагындагы эл аралык стандарттарды мыйзамдаштыруу багытын улантпастан, мыйзамдын жоболорун кыйгап отууго, ошондой эле автордук укуктарды ишке ашырууда маалыматтарды бурмалоого же жашырууга тоскоол болуучу жаны милдетгенмелерди киргизди.

Ошентип, АФК аткаруучулардын мулктук эмес жеке укуктарын биринчи жолу эл аралык децгээлде тааныды. Бул Кслишим аткаруучулардын томонку укуктарына:

• озунун аткарууларына аткаруучу катары (ысымына карата укугунун) тааныл >iшын талап кылууга;

• озунун аткарууларын озунун бедслине зыян келтире турган ар кандай бузууларга, бурмалоолорго же дагы башка озгортуулорго каршы даттапууга кспил болот.

Аткаруучуларга Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзамдарына ылайык томонкудой мулктук эмес жеке укуктар таандык:

• ысымга болгон укук;

• аткарууну же коюлган оюнду ар кандай бурмалоолордон же агкаруучуиун бедслине же аброюна зыян кслтирууго жондомдуу башка кол салуудан коргоо укугу;

• аткарууну же коюлган оюнду пайдалануунун ар бир туру учун сый акы алуу укугун кошо эсептегендс аткарууну же коюлган оюнду ар кандай формада пайдалануу укугу ("Автордук укук жана чектеш укуктар жонунде" Кыргыз Республикасынын мыйзамынын 37-статьясынын I-пункту).

Мындан тышкары, ИМБДУнун келишимдери авторлордун, аткаруучулардын жана фонограмма чыгаруучулардын жаны мулктук укугун — объектилерди жалпыгз жарыялоо укугун киргизди. Муну объектилерди жалпыга жарыялоодо коруучулордун окулдору алардын жеке тандоосу боюнча каалаган жерден жана каалаган убакта алар менен тааныша ала тургандай уруксат беруу укугу деп тушуну" керек. Иш жузундо бул укук автордук укук менен чектеш укуктардын объекгелерин санарип чойросундо жайылтууну жонго салат. Санарип технологиялары менен санарип чойросуно муноздуу озгочолукторуно байланыштуу, атап айтсак, маалыматтарды маалыматтоо чойросундо алмашуунун интерактивдуу мупозуно байланыштуу маалыматтарды интерактивдик режимде жайылтууну радио жана телеберуулор менен окшоштурууга болбойт. Автордук укук менен чектеш укуктарга карата алганда аларды интерактивдик режимде жайылтууну кайталап чыгаруу же жайылтуу актысы же актылары катары караган он,

Анткени бул мулктук укук жаны болуп саналгандыктан Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзамдарын кабыл алынган эл аралык нормаларга дал келгируу максатында аларга толуктоолорду киргизуубуз керск.

АУКта объектилерди жалпыга жарыялоо укугу (8-ст.) жалпы маалымат учун кабарлоо укугунун бир болугу катары аныкталат, "... ошентип, коруучулордун окулдору алардын жеке тандоосу боюнча мындай чыгармалар менен каалаган жерден жана каалаган убакта тааныша апат." АФКда оз' кезегинде бул укук жалпы маалымат учун кабарлоо укугуна коз карандысыз аныкталат (10 жана 14-статьялар). Сыягы, жалпы маалымат учун кабарлоо укугу менен уктуруу укугунун ортосундагы мындай айырмачылык жаны укукка озгочолуу укуктун

стагусун беруу, ал эми уктуруу укугун сый акы алуу укуктарынын категориясына киргизуу учун караштырылган окшойт (15-ст.).

ИМБДУнун келишимдерин иштеп чыгууда авторлор жоболор менен гушунукторду аныктоодо "кенири" баяндоо ыкмасын пайдаланышкан. Мындай ыкма болгон техникалык жетишкендиктерди, ошондой эле азыркы кезде белгилуу эчес жетишкендиктерди эске алууга мумкундук берет. Ajicак, АФКда фонограмма чыгаруучулар жонундо кенири аныктама колдонулат (2-ст., Ь жана d пунктгары). Бул статьяга ылайык (|юнограмма чыгаруучуларга аткаруунун ундорунун же башка ундордун же болбосо ундордун жанырыктарынын биринчи жазуусун ишке ашырган кишилер кирет. Сыягы, "аткаруунун ундорунун жазуусу" деген соз айкашы компьютердин же синтезатордун жардамы менен жасалгаи ун чыгармаларынын пайда болушун караштыруу учун киргизилсе керек.

Конференцияга Кыргыз Республикаеынын делегациясы да катышып, анда еанарин чойресунд© кайталап чыгаруу укугунун пайдаланылышы, атап айтсак, чыгармаларды санарип формасында Интернет туйунундо убактылуу сактоо учурларына пайдаланылышы жонундогу маселеден зор дискуссиялар ке.пип чыкты. Жыйынтыгында, ИМБДУнун келишимдериндс кайталап чыгаруу дсп чыгарманы каалаган ыкма менен жана каалаган формада кайталап чыгаруу дсп, анын ичинде корголуучу объектини компьютердин эсиндс убактылуу сактоо да кайталап чыгаруу деп тушундурулот. Кайталап чыгаруу укугунун кенейтилген баяндамасы АУКка карата (1-статьяга) жана АФКга карата (7, I I, 16-статьяларга) макулдашылган билдируулордо орун алган.

АУК авторлордун оздерунун чыгармаларына карата томенку мулктук укуктарын:

• каалаган ыкма менен жана каалаган формада (кенейтилген коломдо) кайталг.п чыгаруу укугун;

• менчик укугун сатуу же башкача жол менен еткоруп беруу аркылуу жайылтуу укугун;

• коммерциялык прокатка беруу укугун;

• жалпы маалымат учун кабарлоо укугун тааныйт.

АФК аткаруучулар менен фонограмма чыгаруучулардын гомонку мулктук укуктарын:

• аткаруучунун озунун жазыла элек аткарууларына карата укугун (6-ст.);

• каалаган формада жана каалаган ыкма менен кайталап чыгаруу укугун;

• менчик укугун сатуу же башкача жол менен откеруп беруу аркылуу жайьшуу укугун;

• коммерциялык прокатка беруу укугун;

• жалпы маалымат учун кабарлоо укугун (санарип чойросундо) тааныйт.

Автордук укук менен чектеш укуктардын ээлерине карата чектоолор менен :>режелерден четтоолорду алсак, АУКтун 10-статьясына жана АФКнын 16-статьясына ылайык алар улуттук мыйзамдарга "уч баскычтуу текшеруу" (Берн конвенциясынын 9-статьясынын 2-пункту) деп аталып, белгилуу болгон эл аралык стандартка ылайык киргизилиши мумкун, эгердс чектоолор:

• айрым езгечо учурларга гана тиешслуу бонсо;

• чыгарманы кадыресе пайдаланууга зыян тийгизбссс;

• авторлордун мыйзамдуу кызыкчылыктарын негизи жок жол менен томондэтпосе.

Е-ирок Берн конвенциясынан айырмаланып, уч баскычтуу текшеруу жобосунун аракети ушул Келишимдерде камтылган бардык укуктарга карата тисшелуу болуп саналат. Мындан тышкары, АУКтун 10-статьясына карата макулдатылган билдируу олколорго "Берн конвенциясы боюнча алгылыктуу деп эсспгслген чектоолор менен эрежелерден чстгоолорду оздорунун улутгук мыйзамдарыпа 'эткорууго жана санарип чойросупо талапка ылайык жанылтууга" мумкундук берет. Мындан тышкары, АУКтун Ю-статьясынын 2-пунктуна ылайык олколордон Берн конвенциясы камгыган укуктарга карата чскгоолорду аткаруу талап этилет. АФКнын 16-статьясына карата (чектоолор жана эрсжеден четгоолор) макулдашылган билдируу АУКтун 10-статьясына карата макулдашылган билаируунун тиешелуу озгоруулорун эске алуу менен колдонулат.

"Автордук укук жана чектеш укуктар жонундо" Кыргыз Республикасынын мыйзамынын (мындан ары - Мыйзам) 16-статьясынын 2-пунктуна ылайык автор томонку иш-аракеттерди жузого ашыруу, аларга уруксат беруу же тыюу салуу боюнча озгочо укукка ээ:

• чыгарманы кайталап чыгарууга (кайталап чыгаруу укугу);

• чыгарманын нускаларын каалаган жол менен таркатууга: прокатка беруугo жана башка ушул сыяктууларга (таркатуу укугу);

• чыгарманы таркатуу максатында анын нускаларын, анын ичинде озгочо автордук укуктардын ээсинин уруксаты менен даярдалган нускаларды импорттоого (импорт укугу);

• чыгарманы жалпы элге корсотууго (жалпы элге корсотуу укугу):

• чыгарманы жалпы эл алдында аткарууга (жалпы эл алдыпда аткаруу укугу); *

• чыгарманы жалпыга маалымдоо учун эсрирге беруу жана (же) кийип :)фирге берип туруу жолу аркылуу кабарлоого (эфирге беруу укугу);

• чыгарманы жалпыга маалымдоо учун кабель, зым же башка ушуга окшогон каражаттардын жардамы менен кабарлоого (жалпыга маалымдоо учун кабель боюнча кабарлоо укугу);

• чыгарманы которууга (которуу укугу);

• чыгарманы кайра ондоого, аранжировкалоого же башкача турдо кайра иштеп чыгууга (кайра иштеп чыгуу укугу).

/^.вторлордун озгочо укуктарына карата Мыйзамдын 19-26-статьяларында жогоруда атапган уч баскычтуу текшеруунун жоболоруна жооп бергсн чектоолор жана эрсжеден четтоолор караштырылган.

Мыйзамдын 37-статьясына ылайык аткаруучуларга алардын аткарууларына карата томонку озгочо укуктар таандык:

• аткарууну же коюлган оюнду кабель боюнча жалпыга маалымадоо учун эфирге берууго же кабарлоого, эгердс мындай беруу учун пайдаланылуучу аткаруу же коюлган оюн мурда эфирде берилбесе же алардын жазуусун пайдаланбай туруп, аларды ишке ашырууга мумкун болбосо;

• мурда жазылбаган аткарууну же коюлган оюнду жазууга;

• аткаруунун же коюлган оюндун жазуусун кайталап чыгарууга;

• аткаруунун же коюлган оюндун жазуусун эфирге же кабель боюнча берүүгө, эгерде бул жазуу алгачкы жолу коммерциялык максаттарда ишке ашырылбаса; •;•.

• аткаруучунун катышуусу менен жазылган аткаруунун же Коюлган оюндун коммерциялык максаттарда жарыяланган фонограммасын прокатка берүүгө.

Фонограмма чыгаруучулардын озгочо укуктары Мыйзамдын 38-статьясында караштырылган. Ага ылайык фонограмма чыгаруучуларга томонкудой иш-аракеттерди жузого ашыруу же аларга уруксат беруу укугу таанды с

• фонограмманы кайталап чыгарууга;

• фонограмманы кайтадан ондоого же каалаган жол менен кайрадан иштеп чыгууга;

• фонограмманын нускаларын таратууга, б.а. аларды сатууга, прокатка берүүго жана ушул сыяктууларга; фонограмманын нускаларын аларды прокатка беруу жолу менен таратуу укугу ушул нускаларга болгон менчик укугуна карабастан фонограмма чыгаруучуга таандык болот;

• фонограмманын нускаларын, анын ичинде ушул фонограмманы чыгаргандардын уруксаты менен даярдалган нускаларды таратуу максагында импорттоого.

Ошол эле учурда, эгерде мыйзамдуу жол менен жарыяланган фонограмма жарандык карым-катнашка аларды сатуу аркылу^ киргизилсе, айда аларды фонограмма чыгаруучунун макулдугусуз жана ага сый акы толобостон андан 'ары таркатууга жол берилет.

Колдонуудагы мыйзамдарда фонограммасы коммерциялык максаттарда жарыяланган фонограмма чыгаруучунун макулдугусуз жана аткаруучунун макулдугусуз, бирок сый акы толео менен:

• фонограмманы жалпы эл алдында аткарууга;

• фонограмманы' эфирге берүүгө;

• фонограмманы кабель боюнча жалпы маалымат учун кабарлоого жол берилет. ' .

Мунун менен бирге фонограмманы пайдалануучулар фонограмма чыгаруучулардын жана аткаруучулардын укуктарын жамааттык негизде башкаруучу уюмга фонограмманын канча пайдаланылгандыгы жонундо так маалыматтар корсотулгон программаны, ошондой эле сый акыны жыйноо жана болуштуруу учун керектуу болгон дагы башка маалыматтарды жана документте[)ди тапшырышы керек.

Ошондой эле Мыйзамда аткаруучунун, фонограмма чыгаруучунун макулдугусуз жана сый акы толобостон аткарууну, коюлган оюнду, эфирдс Серия генди, кабель боюнча берилгенди жана алардын жазууларын, ошондой эле камта.и п чыгарылган фонограмманы томонкудой пайдаланууга жол берилет:

• учурдагы окуялар жонундо кабарларга аткаруудан, коюлган оюндан, фонограммадан, эфирде же кабель боюнча берилгенден чакаи узундулорду киргизуу учун;

• жалац гана окуу же илимий изилдоо максаттарында;

• аткаруудан, кОюлган оюндан, фонограммадан, эфирде же кабель боюнча беруудон цитата келтируу учун, эгерде мындай цитата келтируу маалымат беруу максаттарында болсо.

Мыйзамда аткаруучунун, фонограмма чыгаруучунун макулдугусуз аткаруунун же коюлган оюндун жазуусун, ошондой эле фонограмманы кайталап чыгарып, жеке максатга пайдаланууга жол берилет (Мыйзамдын 42-статьясы). Фонограмманы кайталап чыгарууга Мыйзамдын 26-статьясына ылайык сый акы толее шарты менен жол берилет.

Санарип технологияларынын дагы бир айырмалануучу белгиси коргоонун узгултуксуз еркундетулуп туруучу техникалык еистемасы болуп эсептелет. Бирок аларды пайдалануу мыйзамдуу максаттардын чегинен чыгып кетет. Мисалы, программалык блокираторлорду пайдаланууга сунуш берилбейт, анткени алар белгилуу убакыт еткендон кийин компьютердик программаны же анын болугун начарлатып салат, мунун менен бирге пайдалануучуларды лицензиар менен жацыдан алака тузууго мажбур кылат. Мындан тышкары, коргоонун ушул системаларынын ишенимдуу иштешине кепилдик да жок, анткени ар бир татаал системаны башка техникалык каражаттар иштен чыгарып салышы, жолун тосуп же басып салышы ыктымал.

Коргоонун техникалык чараларынын ишенимсиздигин жана алардын санарип технологиялардын кылымындагы маанисин моюнга алуу аларга укуктук коргоо беруудо айкын болду. Айтмакчы, АУК менен АФК боюнча укук ээлери оздорунун укуктарын жузого ашыруу учун пайдалануучу техникалык каражаттарга коргоо беруу талап этилет, ал эми укуктарды башкаруу жонундо бардык электрондук маалыматтарды озгортууго же алып салууга тыюу салынат (тиешелуу турде 12 жана 19-статьялар). Укуктарды башкаруу жонундегу маалыматтар укук ээсин идентификациялоочу маалыматты билдирет, же болбосо корголуучу объектини пайдалануунун шарттары жонундегу маалыматты, ошондой эле корголуучу объектинин ар бир нускасына элемснттеринин бири тиркелуучу же корголуучу объектини жалпы маалымат учун кабарлоого же жалпы элге жеткирууго (чектеш укуктар учун) байланыштуу келип чыгуучу ар бир цифралар менен коддорду билдирет (АФКнын 19-статьясы жана АУКтун 12-статьясы). Ушул статьяларга ылайык, ар бир олке оздорунун мыйзамдарына ылайык натыйжалуу укуктук коргоону жана коргоонун техникалык чараларын кыйгап откондугу учун, укуктарды башкаруу жонунде маалыматгарды жок кылгандыгы жана езгорткондугу учун жоопкерчиликти карашгырышы керек. Дипломатиялык конференция АУКтун 12-статьясы боюнча макулдашылган билдируу кабыл алган, ага ылайык "ушул Келишим тарабынан же Берн конвенциясы тарабынан караштырыдган ар бир укукту бузууга карата шилтемеде озгечо укук да, ошондой эле сый акы алуу укугу да камтылат". Бул билдируу АФКнын 19-статьясына карата да тиешелуу озгертуулорду эскс алуу менен колдонулат.

АУКтун 13-статьясына жана АФКнын 22-статьясына ылайык бул статьялардын артка колдонуу кучу, б.а. мурдагыларга да колдонуу кучу караштырылгандыгын белгилеп кетуубуз керек. Ушул Келишимдерде караштырылган укуктарга карата Берн конвенциясынын 18-статьясынын, жоболору тиешелуу озгертуулорду эске алуу менен колдонулуучу жоболорго кирет. Берн

коивендиясынын дал ушул 18-статьЯсыиын жоболорунда артка колдоиуу кучунун принциптери берилген. -v-<

Санарип технологияларынын енугушу авторлордун, аткаруучулардын жана фонограмма чыгаруучулардын укукгарын жамааттык негизде башкаруу системасына болгон мамилсни озгортот. Укуктарды жамаатгык башкаруунун зарылчылыгы ар тараптан каралат: бироолор санарип кылымында жамаатгык башкаруу - укуктарды ишке ашыруунун кыйла ынгайлуу мсханизми деп эсcптсшсе, башкалар авторлордун, аткаруучулардын жана (фонограмма чыгаруучулардын укукгарын кепилдуу коргоону камсыЗ кылууга мындай мамилсиип болушу мумкун эмес дешст. Бирок санарип чойросундо укуктарды жскече гартипте ишке ашыруу ото эле кыйын боло тургандыгы айкын боло баштады. Анан дагы коптогон суроолор келип чыгууда: автордук укук менен чектеш укуктардын объектилерин Интернет туйунундо мыйзамсыз пайдаланууну каптип кармоого, аны болтурбоого жана анын алдын алууга болот? Аларды Интернет туйунундо жана мультимедиа продуктусун тузуудо пайдалангандыгы учун автордук сый акыны кантип толотуп алууга болот? Суроолордун тизмеенн уланта беруугo болот, анткcии автордук укук менен чектеш укуктардын объектилерин санарип формасында жана санарип чойросундо пайдалануу коп учурда колдонуудагы мыйзамдарды орой бузуулар менен коштолот. Мисалга алсак, Фонограмма чыгаруучулардын эл аралык федсрапиясынын (IFRI) маалыматы боюнча Интернет туйунунон ар куну укук ээлеринин уруксатысыз укуктар бузулган нечендеген миллион МРЗ файлдары (музыкалык файлдарды коп жолу "кысууну" камсыз кылуучу стандарттар) чыгарылып салынат.

Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында автордук укук менен чектеш укуктардын объектилерин уруксатсыз пайдаланууга тыюу салынат. Аны пайдалануучулар мындай уруксатты укук ээсинин озунон, же болбосо автордук укук менен чектеш укуктарды жамааттык башкаруучу уюмдан ала плат ("Автордук укук жана чектеш укуктар жонундо" Кыргыз Республикасынын мыйзамынын 42-статьясынын 2-пункту).

Авторлордун, аткаруучулардын жана фонограмма чыгаруучулардын укукгарын ишке ашырууда жамааттык башкаруунун артыкчылыктарынан тышкары аны пайдалануучулардын оздору учун да анын маанисин белгилеп кетуубуз керек. Анткени коп учурда автордук укук менен чектеш укуктардын обьектилери болуп саналган эц коп сандагы чыгармаларды пайдаланууга коп сандаган укук ээлеринен кыска мооноттун ичинде уруксат алуу иш жузундо мумкун эмес. Бирок чыгармалардын копчулугун укуктарды жамааптык башкаруу боюнча уюм менен лицензиялык келишим тузуу жолу менен мыйзамдуу пайдалануу мумкунчулугу мыйзамда караштырылган ("Автордук укук жана чектеш укуктар жонундо" Кыргыз Республикасынын мыйзамы, 42-ст., 2-пункт).

ИМБДУнун 1996-жылдагы Келишимдери Интернет жана санарип технологияларынын кылымында автордук укук жана чектеш укуктар тармагында укуктук мамилелерди жонго салууга мумкундук беруучу маанилуу эл аралык документтер болуп саналаг.

= и

Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзамдары автордук укук менен чектеш укуктарды коргоо чойросуидо жалпысынан эл аралык нормаларга дал келет. Мыйзамдын 2-статьясы эл аралык-укуктук нормалардын артыкчылыгын бекемдейт. Кыргыз Республикасында автордук укук менен чектеш укуктардын обьектилерин ишенимдуу коргоо учун укуктук база тузулгон. Азыркы учурда колдонуудагы мыйзамдарды биз карап чыккан эл аралык келишимдердин жоболоруна ылайык келтируу учун иш жургузулуудо. Азыркы кундо ИМБДУда интеллектуалдык менчик укуктарын Интернеттин шартында коргоого тиешелуу маселелерди андын ары талкуу жургузулуудо. 2002-жылы 23-сентябрдан 1-октябрга чейин Женева шаарында ИМБДУнун штаб-квартирасында ИМБДУнун Генералдык Ассамблеясынын сессияларынын чегинде АУКтун жана АФКнын жаны уюштурулган Ассамблеяларынын биринчи жыйындары еткорулду. Ушул сессияда АУК менен АФКнын Ассамблеяларынын кызмат адамдары шайланды. Интеллектуалдык менчикти Кыргыз Республикасында коргоо боюнча жетишкендиктер эске алынып, Кыргыз Республикасынын вкмотуно караштуу Илим жана интеллектуалдык менчик боюнча мамлекеттик агенттигинин деректири АФКнын Ассамблеясынын торагасынын орунбасары болуп шайланды.

Адабияттар:

1. "Автордук укук жана чектеш укуктар жонундо" Кыргыз Республикасынын мыйзамы (КР Мыйзамынын 1999-жылдын 6-ноябрындагы рсдакциясы, № 120).
2. "Автордук укук боюнча ИМБДУнун келишимин ратификациялоо жонундо" 1998-жылдын 24-июлундагы Кыргыз Республикасынын мыйзамы, № 99.
3. "Аткаруулар жана фонограммалар боюнча ИМБДУнун келишимине кошулуу жонундо" 2002-жылдын 23-апрелиндеги Кыргыз Республикасынын мыйзамы, № 73.
4. Аткаруулар жана фонограммалар боюнча ИМБДУнун 1996-жылдын 20-декабрындагы келишими.
5. Автордук укук боюнча ИМБДУнун 1996-жылдын 20-декабрындагы келишими.
6. Аткаруулар жана фонограммалар боюнча ИМБДУнун 1996-жылдын 20-декабрындагы келишимине карата макулдашкан билдируу. //Российский музыкальный ежегодник, 1998. — 250-251-6.
7. Автордук укук боюнча ИМБДУнун 1996-жылдын 20-декабрындагы. келишимине карата макулдашкан билдируу.
8. Адабий жана керком чыгармаларды коргоо боюнча Берн конвенциясы (1971-жылдын 24-июлундагы Париж актысы).

9. Ginsburg Jane C. О роли национальных законов об авторском праве з век международного авторского права//Патснтнос дело, 2001. - №6.-15-24-6.

10. Близнец И. Авторское право и смежные права в условиях современных технологий//Интеллектуальная собственность: Авторское право и смежные права, 2001. — № 8. — 25-36-6.

11. Исаков М. М. Интсллектуалдык мсичикти коргоо гармагындагы м аралык кызматташтык//Кыргызпатенттин кабарлары, 2001. — № 2. — 18-23-6.

12. Кемпер К. Интернет-договоры ВОИС и дискуссионные вопроси авторского права и смежных прав//Интсллсктуальпая собственность: Авторское право и смежные права, 2001. — № 1. — 2-10-6.

13. Найтс Р. Ограничения и исключения в соответствии с "трехступенчатой проверкой" и в национальном законодательстве. Различия между аналоговой и цифровой средой//Интеллсктуальная собственность: Авторское право ^ смежные права, 2001. — № 8. — 37-41-6.

14. Оморов Р. О. Кыргызстанда автордук укук менен чектеш укуктар систсмасын онуктуруу//Кыргызпатснттин кабарлары, 1999. — № 2. — 4-13-6.

15. Петере М. Автордук укук менен чектеш укуктар 21-кылымда//Кыргызпатенттин кабарлары, 1999. - № 2. — 20-31-6.

16. Сергеев А. П. Охрана прав исполнителей и производителей (фонограмм в соответствии с Римской конвенцией. Соглашением ТРИПС и Договором ВОИС по исполнениям и фонограммам//Интеллектуальная собственность: Авторское право и смежные права, 2001. — № 8. — 51-58-6.

17. Секретариат ЮНЕСКО. Критический анализ проведенного профессором М. Вальтером сравнительного исследования применения различных международных актов в области смежных прав//Бюллетень по авторскому праву, 2001, - Т. XXXV. - № 4.

18. Шофиш У. Автордук укук менен чектеш укуктарды Европалык Союзда гармонизациялоо//Кыргызпатенттин кабарлары, 1999. - № 2. - 32-57-6.

19. Оморов Р. О., Абдылдабек кызы Ж., Аманкулов И. и др. Авторское и смежные права: Учебное пособие. - Бишкек, 2002.

20. Судариков С. А. Основы авторского права. - Минск: Амалфея, 2000. - 512 6.

УЛУТТУК еттаме ЭЭЛЕРИНИН БИОТЕХНОЛОГИЯ ТАРМАГЫНДАГЫ ОЙЛОП ТАБУУЧУЛУК АКТИВДУУЛУГУ

Быковченко Ю. Г. — *Кыргызпатенттин Илим башкармалыгынын башкы адиси, биология илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз Республикасынын илимине эмгек сицирген ишмер*

Кемел кызы Асель — *ИМдин Мамфондусунун маркетинг жана инвестиция/лар болумунун жетектоочу адиси*

Мамлекеттин онор жай боюнча онугушунун корсеткучтерунун бири болуп жыл сайын ©суп бара жаткан ойлоп табуучулук ишмердик саналат. Билимдердин ар кандай тармактары тогошкон жерде тузулген, мурда белгисиз болгон жан.ы ойлоп табуулар пайда болууда. Алардын ичинде биотехнология езгочо орунду ээлейт, ал XVI-XVII кылымдарда жаралып, бирок XX жуз жылдыкта ото тез онуккон. Ушул тармактагы жетишкендиктерди пайдалануу адамзатка, анын ичинде Кыргызстанга да коптогон экономикалык жана экологиялык ийгиликтерди алып келет.

Биотехнология — бул баалуу тамак-аш, медициналык жана башка продуктуларды ендуруу учун тируу Организмдерди жана биологиялык процесстерди пайдалануучу технологиялык жолдордун жыйындысы [1]. Башкача айтканда ал биотехнологиялык процесстер менен объектилерди онор жай максаттарында пайдалануу боюнча иш жургузгон тармак катары аныкталышы мумкун. "Биотехнология" термини "био" — жашоо, "техно" — чеберлик жана "логия" — окуп уйронуу деген гректердин уч соз айкашынан келип чыккан, ал азыркы учурда биохимияны, физиканы, микробиолоигяны, генетиканы, квант электроникасын жана илимий билимдердин дагы башка багыттарын камтып турат.

Биотехнологиянын кийинки кездеги улам есуп бараткан мааниси адамдардын ишмердигинин коптогон турлорундо ойногон ролу менен тушундурулот, мисалы, медицинада, айыл чарбасында, тамак-аш жана женил онор жайында, курчап турган чойрону коргоодо. Биотехнологиянын жардамы менен ооруларды профилактикалоо, дарылоо жана алардын диагнозун коюуда колдонулуучу бир катар маанилуу дары препараттары, тамак-ашка кошулуучу биологиялык активдуу кошмолор менен консерванттар, шаарлардагы ар кандай таштандыларды, дарыялар менен океандардагы булганыч заттарды соруп алуучу жана чиритуучу объектилер алынат, сапаты жакшыртылган айыл чарба продуктулары ондурулот, ж.б.

Жогорудагы аныктамага байланыштуу биотехнологиянын объектилерин томендогучо:

- тируу организм болуп саналган биотехнологиялык объектилер;
- ойлоп табуунун объектисинин "заттар" категориясына кирген биотехнологиялык объектилер;
- биотехнологиялык ыкмалар;
- биотехнологиялык тузулуштор;

• биотехнологиянын ар кандай объекгилерин жаны арналыш боюнча колдонуу, - деп классификациялоого болот 111.

Биотехнология тармагы алардын ар турдуулугу жана колдоиулуу тармагы боюнча коз караштан алып Караганда башкалардан техникалык чсчимдсринин ір турдуулугу менен айырмаланат, анткени ушул тармактагы ойлоп табуулар иш жузунде Эл аралык патенттик классификациям!.!!) (ЭГ1К) коптогон болумдорун камтыйт. Ушуга байланышгуу патенттик изилдоолорду откоргои учурда биотсхнологиянын обьсктилерине кара га ЭПКнын иркундо!улбогондугун корсоткон бир топ проблсмалар келип чыгат. Бул 70 жылдардан гана баштап биологияны бир жагынан "технологиялаштыруу" боюнча тлк багыт жаралгандыгы менен, экинчи жагынан онор жайды "биологиялашгыруу" менен байланышкан.

Биотехнология тармагындагы ойлоп табуулардын муноздуу озгочолугу алардьн бир нече объектилсринин бир эле коргоо документи менен коргоого алынышы болуп саналат. Бул озгочо гснетикалык инженерия **тармагындагы** ойлоп габууларга муноздуу, андагы кээ бир патеиттик докумснтгердс онго **чейин** объектилер ксздешет. Ошондуктап ушул тармактагы патеиттик изилдоолорду жургузууго башка тармактагыларга **Караганда убакыт** кон **галап** стилет [2|.

Биотехнологиялык ойлоп табуулардагы патенттик кырдааллы аныктоо учун патенттик изилдоолор откорулгон. Аны учун Кыргызпатенттин расмий бюллетепдери коргоо документтери жонундо маапыматтардын булап>1 болуп калды |3|. Изилдоолордун объектиси катары ЭПКнын болумдору боюнча болуштурулгон коргоо документтеринин агымы турундогу ойлоп габуучулук актипдуулугу тандалып алынган.

Изилдоолордун журушундо анын нсгизи катары Европа патенттик ведомствосунда |4| биотехнологиялык ойлоп табуулар боюнча патет гик издоо жана экспертиза жургузуунун схемасы, ошондой эле биотехнология га тиешелуу ойлоп табуулардын Эл аралык классификациясынын болумдоруидо берилген адабияттардын [I] жана [2| - тиркемелери алынган, ЭПКнын рубрикалары (болукчолору) жана 1995-жылдан 2002-жылдын июлуна чейинки мезгилдеги патенттер менен алдын ала патенттерди камтыган коргоо документтери каралып чыкты. Ушул мезгилдин ичинде ойлоп табууларга бардыгы болуп 782 коргоо документи берилгендиги, анын ичинде 124 коргоо документи (15.8 %) биотехнология тармагындагы ойлоп табууларга берилгендиги аныкталды. Алардын 92 коргоо документи гомонку классгар боюнча улуттук отупмо ээлерине берилген:

A !)! айыл чарбасы; токой чарбасы; мал чарбасы; жаныбарларга анчылык кылуу жана кармоо; балыкчылык жана балык **осіуруу;**
A 21 - нан бышыруу; ундан жасалуучу нам азЫктары;
A 23 - тамак-аш же тамак-аш продуктулары; алардын башка класстарга кирбегендерин иштеп чыгуу;
A 61 - медицина жана ветеринария; гигиена;
C 05 - жер семирткичтер; аларды ондуруп чыгаруу;
C 12- биохимия; пиво; алкоголдук ичимдиктср; шарап; уксус; микро-

биология; энзимология (ферменттердин тузулушу жонундо илим); мутацияларды (озгорулгон генди) алуу; генндик инженерия;

G 01 - ченоо; сыноо; материалдардын химиялык жана физикалык касиеттерин аныктоо жолу менен аларды изилдее жана талдоо.

Аныкталган биотехнологиялык ойлоп табууларды ЭПК боюнча болуштуруу (1-диаграмма) отунмо ээлеринин ойлоп табуучулук активдуулугу А 61 В классында болгондугун кореотту — аларга 40 коргоо документа берилиптир. Андан кийинки орундарда А 61 К жана С 05 F класстары турат — аларга тиешелуу турдо 31 жана 5 коргоо документи туура келет. А 61 L жана А 23 L класстарына 3тон, А 23 С, С 12 N, G 01 N класстарына 2ден, А 01 N, А 21 D, С 12 Q, С 12 G класстарына 1ден туура келет.

I-диаграмма

Коргоо документтерин ЭПК боюнча болуштуруу

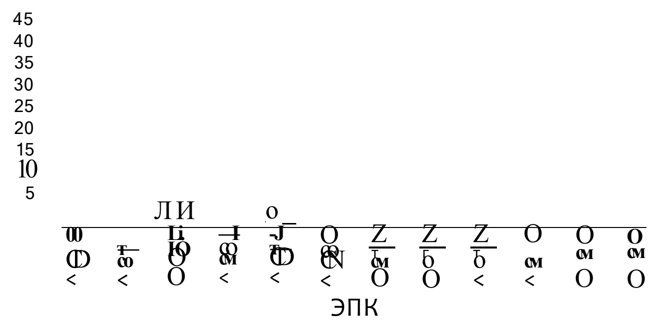

Экономикалык ишмердиктин турлору боюнча болуштуруудо (2-диаграмма) артыкчылыктуу орунду медицина ээледи. Бул тармакка 92 коргоо документинин ичинен 74 коргоо документи туура келип, бул 80 процент™ тузот. Бул тармакта коргоо документтеринин кебу, б.а. 48 коргоо документи дарылоо ыкмалары менен медициналык тузулушторго, I3у — фармацевтикага жана гигиена каражаттарына туура келет. Андан кийинки орунда айыл чарбасы турат — II (12 %), алардын ичинен бешоо жер семирткичтерге тиешелуу, тертое — бодо малды дарылоо учун дары препаратттарына, экое — зыянкеч курт-кумурскаларга каршы колдонулуучу дарыларга (инсектициддер) кирет. Тамак-аш енор жайына тиешелуу ойлоп табуулар 7 коргоо документин тузот (8 %). Алардын ичинен тортео — биотехнологиянын объектилерин колдонуу менен даярдалуучу алкоголдуу ичимдиктер менен алкоголсуз суусундуктарга, экое — сут продуктуларына, бироо — камыр даярдоонун ыкмасына кирет.

2-диаграмма

Коргоо документтерин экономикалык ишмердуулуктун турлеру боюнча болуштуруу

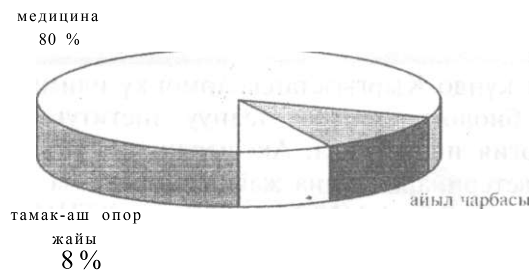

Классификапиялоонун жогорудагы маалымагтарына ылайык, биотехнологиялык ойлоп табууларга берилген коргоо документтери томондогудой белуштурулгон: биотехнологиялык ыкмаларга — 58, биотехнологиянын ар кандай объектилерин колдонууга — 26, биотехнологиялык тузулушторго — 5, тируу организмдерге тиешелуулорго — 3.

Р'егиондор боюнча болуштуруудо Чуй облаетынын отунмо ээлерине 2 гана коргоо документи берилген, ал эми калган 90 коргоо документи Бишкек шаарына туура келет.

Коргоо документтеринин жарыяланган жылдар боюнча белуштурулушу 3-диаграммада келтирилген. 1995-жылы болгону 4 жарыялоо болгон, 1996-ж. - 18, 1997-ж. - 15, 1998-ж. - 16, 1999-ж. - 10, 2000-ж. - 9, 2001-ж. - 13 жана 2002-ж. (6 ай ичинде) — 7 жарыялоо болгон.

3-диаграмма

Берилген коргоо документтеринин жылдар боюнча белуштурулушу

Ошондой эле коргоо документтери бар субъектилердин категориялары боюнча талдоо жургузулген. Анда 39 коргоо документи жогорку окуу жайлары менен илимий-изилдее институгтарына, жеке адамдарга — 50 жана илимий-ендуруштук ишканаларга — 3 коргоо документи туура келери аныкталды, бул тиешелуу турде 42.4, 54.3 жана 3.3 гтроцентти тузет.

Алардын ичинде биотехнологиялык ойлоп табууларды патенттоодо томондогулор: Кыргыз мамлекеттик медицина академиясы (КГМА), Онкология жана радиология боюнча Кыргыз ИИИси, Курортология жана калыбына келтирип дарылоо боюнча Кыргыз ИИИси, КР УИАнын химия жана химиялык технология институту, ал эми жеке адамдардын ичинен Вольвич В.И., Тимофеев В. А., Алишеров А. Ш. жана башкалар зор активдуулукту корсотушту.

Азыркы кундо Кыргызстанда томонку илимий мекемелерде: КММАда, КР УИАнын биология-топурак таануу институнда, КР УИАнын биохимия жана физиология институнда, Акушерлик жана педиатрия ИИИсинде, Мал чарбачылык, ветеринария жана жайыттар боюнча ИИИсинде, Кыргыз агрардык университетинде, КМУУда, КТУнун ХТИИИсинде жана башкаларда биотехнология тармагында бир катар илимий иштеп чыгуулар жургузулуп жатат. Алардын иштеп чыгуулары келечекте патентгелиши мумкун. Ошону менен катар биотехнологиянын натыйжалуу онугушуно тоскоол болуп жаткан кээ бир койгойлуу маселелер бар. Алардын бири — финансы маселсси. Илимге жыл сайын болунуучу финансылык каражаттардын жалпы коломунун 10-15 проценти гана биотехнология менен генетика боюнча илимий-техникалык долбоорлорду иштеп чыгууга багыталат. Ошондуктан бул иштердин терендиги жана натыйжалуулугу азырынча жогору эмес жана республиканын экономикасынын талаптарына жооп бербейт.

Жалпысынан бул изилдоолор Кыргызстанда 1995-жылдан 2002-жылга чейинки мезгилдин ичинде медицина кыйла тез онуккондугун, коргоо документтеринин кебу жеке адамдарга берилгендигин корсотту, бирок алардын кепчулугу илимий-изилдоо институттарынын же жогорку окуу жайларынын кызматкерлери экендигин белгилеп кетишибиз керек. Ошентип, бул тармакта патентгоеде жогорку окуу жайлары менен илимий-изилдое инсгитуттары чон роль ойношууда, ал эми алардын биотехнологиянын енугушундогу ролу жогорулашы керек. Бирок муну учун биотехнологиялык изилдеелерго мамлекеттик колдоо жана илимий-изилдое институттарынын материалдык-техникалык базасын чындоо керек. Бул жонундо Кыргызпатент уюштуруп, 2002-жылы 15-октябрда откергон "Кыргыз Республикасындагы биотехнологиянын азыркы абалы жана аны енуктуруунун келечеги" аттуу тегерек столго катышкан окумуштуулардын суйлеген сездерунде баса белгилснди.

Лдабияттар:

1. Рыбальский Н. Г. Объекты биологии и биотехнологии: Методические рекомендации по правовой охране. — М.: ВНИИПИ, 1988. — 221 б.
2. Рыбальский Н. Г. Объекты биологии и биотехнологии: Методические рекомендации по правовой охране. — М.: ВНИИПИ, 1990. — 325 б.
3. Кыргызпатенттин 1995-2002-жылдар ичиндеги "Интеллектуалдык менчик" расмий бюллетени.
4. The organisational structure of the European Patent Office, 2002.

АВТОРДУК
УКУК

АВТОРДУК ЖАНА ЧЕКТЕШ УКУКТАРДЫ ЖАМААТТЫК БАШКАРУУНУН ЭКОНОМИКАЛЫК ЖАНА СОЦИАЛДЫК МААНИСИ

Оморов Р. О. - *техника илимдеринин доктору, профессор, Эл аралык жана КР Инженердик академияларынын академиги, КР УИАсынын корреспондент-мучосу*

Чекиров А. Ч. - *Авторлордун жана укук ээлеринин мулктук укуктарын жаматтык башкаруу борборунун деректиринин орунбасары*

Дуйнелук чекте кептеген мамлекеттерге интеллектуалдык менчиктин есуп-енугуусу коомдогу социалдык, саясый жана экономиканын жогорулашында эн бир орчундуу аспаптардын бири экендиги женунде тушундуруу иштери кептен бери жургузулуп келет. Бул экономикалык абалы начар же жаныдан жетилип есуп-енуге баштаган чейролерге бирдей таандык болуп жатканы менен маанилуу. Себеби бугунку коомдук тузулуштун кайсы гана формасын алып карабайлы енор жай, айыл чарбасына тийиштуу бийик керсеткучтогу жетишкендиктер менен катар учунчу баскычта интеллектуалдык менчиктин объектилеринин жетишкендиктери маданий жана техникалык ири елчомдордун негизин тузуп берип жаткандыгы. Коомдук тузулуштун онутундо мына ушул уч тараптагы багыттардын осуп-енугуусу аркылуу гана алга жылыш боло тургандыгы айгинеленип турат. Илимдеги, адабият жана искусстводогу жетишкендиктер ондуруштун илгерилешине, жаны технологиялык озгоруулордун пайда болуусуна, рыноктук шарттарда рухий корком чыгармалардын элге пайдалануударынан келип тушкон киреше пайдалардын топтолушу, мамлекеттердин жалпы казынасынын олчомун улам кобойтууго туртку болуп жатканы бар. Бул озгочо маданий индуетриянын, искусство тармагындагы ири корпорациялардын чыгарган продукцияларынын жалпы массага, колдонуучуларга таратылган басымдуулугу, ошол мамлекеттин экономикалык жакгагы башкы секторлорунан болуп жаткандыгы, буга бутундой мамлекеттик денгээлде колдоолорго алынуусу, элдин экономикалык жана социалдык жактан камсыз болуусуна, жакшы турмушта жашоолорго алып келуулорун шарттагандыгын коробуз. Биздин олкоде эгемендуулук жагдайлардын негизинде мурунку коомдук тузулуш, улуттук чекте турбаган идеология, классикалык философия, жалпы психология озунун чектелуу алкагынан бирдей эле учурда жаны коомдук мамилелердин жана алардын ар кыл жацыланган тустогу элементгерине ылайыкташтыруу аракеттери корулуп жаткан учурда интеллектуалдык менчикти мамлекеттик денгээлде кеторуп чыгуу, эл аралык стандартгарга шайкеш келген улуттук мыйзамдардын кабыл алынышы менен колго алынып отурат. Бир эле мисал катары интеллектуалдык менчиктин системаларынын бири болгон, корком рухий дуйнобуздогу илим, адабияг жана искусство объектилерин улуттук жактан коргоо маселелерин кеторуп чыккан "Автордук укук жана чектеш укуктар

жонундо", "ЭЭМ учун программаларды жана маалымат базаларын укуктук коргоо жонундо", "Интегралдык микросхемалардын топологияларын укуктук коргоо жонундо" мыйзамдардын кабыл алынышын атасак болот. Бул мыйзамдар олкобуздун жалпы маданиятында биринчилсрдсн болуп кабыл алын-' ran тарыхый документтер боЛуп эсептслинст.

Ырас, жогорудагы жетскчиликкс алынуучу документтердин тузулушу, укуктук коргоо системалары, ар бир статьялары эл аралык етандарггарга шайкеш келип, улуттук озгочолукторго маани берилип гузулгондугу бар. Деген менен мына ошол мыйзамдардын аткарылышында ар кыл ыкмалардын колдонулуш жагдайлары бир еызыкча менен тастыкталап турганы менен иш жургузуу практикаларына кенкесири дайындалган. Мына ошол автордук укук жана чектеш укуктар боюнча мыйзамдын 1У-болумунун, 44-45-46-47-статьялары авторлордун мулктук укуктарын жамааттык негизде башкаруу иш чараларына арналып, бугунку демократиялык багыттарга кири1ителип укуктук коргоо маселелеринин авторлордун кызыкчылыктары бирдей топ келген топтуп башкаруучу функцияеын колго алуусу бар. Себеби жалгыз автор озунчо жазылган чыгармаларын аткаруу процесстерин так козомолго алып озуно тиешелуу калем акысын же болбосо жекече мулктук эмес же мулктук укуктарын башкара албай турган корунуш белгилуу. Мулктук укуктарды жамааттык башкаруу процесстери откон кылымдарда эле Франция олкосундо биринчилсрдсн болуп которулуп чыкканы да бекеринен эмес. Анткени улам жылдар откон сайын коомдук тузулуштун багыттары озгорулуп, адамдардын ансезимдери, корком эстетикалык доолоттору, кабыл алуучулук, маалымат каражаттарынын техникалык, электрондук киберайдынынын бийиктеринен корком чыгармаларды жаратуучулардын укуктук коргоо жактары акгуалдуу маселелерден болуп келет. Мына ошондуктан дегеле <u>авторлордун мулктук укуктарын жамааттык башкаруунун ички мамилелсрин калыпка салууда пайдалалуулугу кайсы? Жалпы коомдук тузулуш менен корком эстетикалык чыгармаларды жаратуучулардын оз ара экономикалык жана социалдык, андан калса идеологиялык. улуттук салттуулукту тузуу жана улантуу жагдайларына кандай карым-катнаштыгы бар? Эгерде авторлордун мулктук укуктарын укуктук жактан коргоо маселелерин ар кайсы коомдук уюмдардын чегине топтоп "автономиялык эркиндике" кое бергенде кандай корунуш болот эле? - деген суроолорду чечмелеп королучу.</u>

Е.иринчиден, мурунку СССР курамына киришкен мамлекеттердс тузулгон Буткул Союздук автордук укукту коргоо болумдордо (ВААП) мамлекеттерлин буйруктары менен чектелуу жагдайларда, укуктук маани жайлары ото эле кыска мазмундарда иш чаралары бирин-экин гана жургузулуп, жалпы авторлордун жана укук ээлеринин укуктары корголбой келгендиги белгилуу. Бул жерде автордун бир гана кызыкчылыгы - бир гана жолу чыгармасына калем акы алуу менен чектелип, ал эми кийинки колдонуу, нускалап чыгаруу, эл алдында аткаруу же болбосо котормолоп же аранжировкалап чыгаруу процсстеринде автордун макулдугусуз, жалпы "элдик мурас" дегеи ат менен ар ким озу каалагандай пайдаланып, анын экономикалык жактан киреше апкелген пайдалуулугун туйтунган. Автор озунун чыгармасына бир эсден карата! да ээлик кыла албагандыгы, копчулук учурларда котормочу, аранжи-

ровкалоочу же чыгарманы аткаруучу андан калса фонограмма тузуп аны эфирге беруучу экинчи тараптагы чыгарманы менчиктеген субъсктилср пайда болгон. Алар чыгарманын баштапкы эстетикалык коркомдук, гармониялык же мазмундук критерияларын бузуп, ондоолор менен анын жалпы табиятына доо кетируу абалын тузушкендугу белгилуу. Жаны коомдук систсманын багытгары оз алдынча болгон мамлекеттерде озунун улуттук каада-салт, наркнасили менен кыртышталган, ал эми тузулуш мазмундук жактары осуп онуккон олколордун кандайдыр бир ийкемдуу ыкмаларын колдонуу шарттарында <орком рухий дуйнедогу укуктук коргоо жактарын ошол мамлекетгердеги мурунтан калыптанып калган иш чараларын кабыл алуу мумкунчулугу болду. Башкача айтканда корком маданияттын табылгаларын борборлоштурулган уюм, авторлордун коомдук башталышта оз ыктыярлары менен кызыкчылыктары бириккен уюмду тузуу менен ошол уюм же мекеме аркылуу жамааттык негиздерде иш алып баруу жолдорун кабыл алышып. бул процесстер буткул дуйнодо эн эле прогреееивдуу формата айланып отурганы бекеринен эмес.

Ьугунку эл аралык стандарттарга шайкеш келген, авторлордун жана чектсш укук ээлеринин укуктарын жамаатгык негизде башкарууда, "чет элдик" жг "озубуздун улуттук" дебей. озгочолонгон мамилелерди пайда кылбастан жалпы автордук деп аталган укуктук коргоо жагдайларын жонго салуу иш чаралары жургузулуп жатканы келечектуулугу менен озунун коомдук тузулуштогу ордун ээлеп турат. Бугунку автор же укук ээлерине озунун жараткан, менчик чыгармаеына материалдык багыттардагы ээлик кылуучулар сыяктуу эле ар тараптуу укуктук жактары жеткиликтуу чегерилген, кааласа чыгармаеын жарыкка чыгарат же чыгарууга уруксат бербейт. Озуно экономикалык жактан пайдалуулугу жок болсо. тигил же бул колдонуучу тараптарга гыйуу салат же оз ара келишимдик негизде материалдык жактарын канааттандыра алат. Автор озунун чыгармасы кайсы жерде, ким аткарып журот же кандай абалда чыгармасы оригиналдуулугун жоготпой элге жетип атабы, ал кандай ыкмалар менен жеткирилуудо сыяктуу иш аракеттерин жалгыз жургузууго мумкунчулугу эч качан болбостугу, бул учун бир гана жолжамаатгык башкарууну алып жургон мекеме менен тана мамиле тузуп, ага мучо болуп киргенде озунун мулктук укуктарын мыйзамдуу коргой ала тургандыгын билет. Бул турмуштук практиканын айкын корунушу. Коп жылдардан бери жамааттык иш алып баруулар калыптанып калган олколордо илим, адабият жана искусство чыгармаларынын озгочо музыкалык искусство, прикладдык-техникалык формалардагы иштерди алардын авторлорунун укуктарын мамлекеттер аралык коргоого алуу учун коптогон маалыматтык базалары бай, те.чникалык-билдируучулук жайлары бугунку технологиянын жабдуулары менен камсыз болгон коомдор бар. Мисалы, Россиялык автордук коом (РАО). Композиторлор, авторлор жана басмаканалардын Америкалык коому (ASCAP), Репрографиялык репродукциялар укуктарын башкаруучу Швециялык мекеме (BONUS), Дизайнерлер менен суротчулордун автордук укуктарын башкаруучу Великобритания Коому (DASC), Эл алдында аткаруучулук жана механикалык турдо музыкалык чыгармаларды жазуунун укуктарын башкаруучу Германия Коому (CEMA), Фонограмма чыгаруучулардын жана аткаруучулардын укуктарын жамааттык башкаруучу Дания Коому (GRAMEX), Драма

жазуучу авторлор жана композиторлордун Франция Коому (CASD), Актсрлор менен музыканттардын Швециялык Союзу (SAM1), Кабель аркылуу аудиовизуалдык чыгармаларды беруунун укуктарын колдонуу боюнча Нидерландия Коому (SECAM), Илимий чыгармалардын укуктарын жамааттык башкаруу боюнча Германия Коому (WISSENSCHAFT), Авторлордун жана композиторлордун Франциядагы конфедерациялык Коому (СИЗАК) сыяктуу коомдор, мекемелер дуйнелук масштабда иш алып баруударды белгилеп, оздорунун мучолук курамына ондогон мамлекеттердеги коом, уюм, мекемелерди гартышып, жалпы кызыкчылыктарды ирээтке салуу, мыйзамдаштыруу, оз ара усулдук же материалдык-техникалык жардамдарды уюштурууларды алый барышат. Бул бир эседен алып Караганда иш чыгармачылыктарын жаныдан башташкан, коомдук же мамлекеттик ченемде башкарууучулукта турушкандар учун коп кырдуу пайдалуулукту алып келери чындык. Себеби бир олкодо коомдук негизде же мамлекеттик кезомолде иш алып барууларда мейли маалыматтык базалардын же техникалык каражаттардын жетишеиздиги, ал гана эмес авторлордун жыйналган калем акыларын (озгочо чет олколордукун) туура болуштуруучу авторлордун дуйнелук тизмеси жана укук ээлери боюнча маалыматтлр базасы (CAE, WWL) жетишпей коптегон кыйынчылыктарды алып кслерин практикалык иштерден байкайбыз. Бул контекеттен алып **Караганда,** авторлордун мулктук укуктарын жамааттык негизде башкаруу менен биринчи кезекте, мамлекеттер аралык авторлордун чыгармаларынын аткарылышынан келип тушкон суммапар ошол елконун казынасына кандайдыр денгээл, олчомдэрде келип тушуп, жалпы экономиканын котерулушуно жардам берсе, экинчи тараптан авторлордун турмуштук жашоо шарттары каржыланып анын чыгармачылыкта кенен. баймабай иштеосун шарттап турат. Учунчудон, Эл аралык келишимдердин багыттарында ошол илим. адабият жана искусство гармакарынын есуп-енугуусуно чет элдик прогрсесивдуу деген же классикалык маанайдагы чыгармалардын келип кириши жалпы улуттук коркем маданияттын прогрессине алып чыгып. керкемдук санат. философиялык. идеологиялык жактан телчигишине алып барат. Жыйынтыгында, мамлекеттин маданий жана техникалык денгээли бийиктейт, озгочо биздин елкоге окшогон, озунун коомдук системасын тузуп чыгууда илимди жана экономиканы алга жылдырууда ар тараптуу маалыматтык билимдуулук биринчи кезекте керек болуп, цифралык технологиялардын жстишкендиктерин кундолук иш аракеттерибизге киргизуу менен ендуруштун кеторулуп чыгышына алып келуучу таянычгардын бири болорун туура багытта кабыл алуу парзыбыз бар.

иет елкелук изилдоечу-окумуштуулардын маалымагтары боюнча 1999-жылы Американын ичинде чогултулуп тушулгон пайда 457.2 миллиард долларды тузуп, ички улуттук дун продукциянын 4.94 % жакынын тузген. Ал эми маданий индустриянын корпорацияларында эмгектенген адамдардын саны 1977-жылдан (1.6 %). 1999-жылы 3.24 % жеткен. Демск жумушеуздук маеелсси бирдей багытта чечмеленген. Ошондой эле Великобританияда автордук укуктарды коргоодон тушкен ички улуттук дун продукциянын жалпы суммасы 3.6 % тен 5.4 % пайызга оскен. Мында тышкы экспорттолгон маданий продукциялардан келип тушкен киреше, эмгек сферасындагы адамдардын жумушчу орундардын есушу жана акыркы натыйжа-мамлекеттин казынасына

келип тушкен акча каражаты болуп уч керсеткуч башкы максаттардан болуп гурганы байкалат.

X'смек, интеллектуалдык менчиктин обьектилеринин мамлекеттик чекте корголушунда ички улуттук деп табылган еубъектилердин кызыкчылыктарынан тышкары экономикалык жактан оз ара соода катнаштарынын келишимдери менен эки тараптагы рынокторго ири продукциялардын келишинде эки тараптардын утушка гана ээ болоруна кумон жок. Мисалы, чет элден алып келинген керком адабий продукцнясы биринчи мамлекеттен чыгарылтан баадан бир аз темондотулгон наркта еатылса да анын авторлоруна кошумча киреше алып келип андан сырткары экинчи мамлекеттин окурманына кошумча маалымат беруу менен налог болуп чегерилген еуммадан казына байып атпайбы. Же болбосо музыкалык ири индустриялардан чыгарылган компакт-дискалар четке чыгарылтан наркы баштапкы наркынан томен болуп рынокко келип жсткснде да кайтарым пайызы авторлор учун канча киреше берип жаткандыгын оной эле эсептесе болот. Мына ошол автор, бизнесмен, рынок ээси-колдонуучулар дегсн уч субъектердин укуктук жактан корголушу бир гана кызыкдар болуп уюшулган мскеме-жамааттык башкаруу борборлору, коомдору аркылуу гана иш жузуно ашырылаары маалим болгондон кийин, биз жалпы субьектилерди улуу пивилизациялуу жашоого уйронууго ар тараптан чакырык салуубуз керек болуп турат.

Улам кун сайын илимий-тсхникалык осуп-енугуунун процссстсринен адам баласы мейли китеп, гезит окуп, кино коруп, музыка угуп же илимий жаны эмгсктер менен, андан калса акыркы кабарлар менен таанышуу ирээгинде болобу, сезсуз турде оперативдуу техникалык маалымат каражаттарынын жардамдары озгочо Интернет менен мамиле тузууго алып барганлыгы учурдун талаптуу иштеринен болуп барат. Бугунку дуйнелук айдында электропдук соода байланышы, элекгрондук каражат менен кат, кабар жазышып, кайтаДс'Н тез маалымат алуу процесстери улам барган сайын турмуштук жашоо шарттарда ынгайлаштырылып озунун басымдуу бийлигин айтып жаткандыгы бар. Негизинде электрондук каражат менен соодалашуу учурунда жеке эле онер-жай тармактарындагы езгочолонгон товарлардын рыноктогу жургузулушуне басым жасалбастан жалпы интеллектуалдык менчиктин объектилерине да туздон-туз тиешелуу жактары айкындалып укуктук жактан корголуу иштери келип чыгары анык. Мындай маселе Буткул Дуйнелук Соода (ВТО) уюмунун Интеллектуалдык менчик объектилеринин соода аспектилсри боюнча Келишиминде (ТРИПС) керсотулгондой иш чаралар кыйшаюсуз жондолушу талап кылынат. Башкача айтканда, интеллектуалдык менчик обьектилеринин элементтери бар товарлардын бутундей дээрлик олчому укукгук корголуу менен катар ага чегерилген автордук акылардын кайтарымынын белгиленип турушу мыйзамдуу жана аны аткаруу ар бир мамлекеттср милдеттуу экендиги, бул милдеттенме Адам укугун коргоо лсклarациясы менен ундошуп тургандыгы белгиленгеп. Дсмск, бугунку глобалдык маалымат айдынындагы автордук жана чектеш укуктарды озгоче Интсрнеттс коргоо маселелери актуалдуу маселелерден болуп жаткандыгы бекеринен эмес. Жаны кылымдын башталышында автордук укуктар менен коштолгон чыгармалар цифралык формада коптогон сан, олчомдерде глобалх.ык туйундуу Интернет аркылуу кабыл алуучулук болуп жаткандан

кылуу кабыл алуучулук болуп жаткандан кипин автордук жана чектеш vkvk-тардыи жонго салынышы оной-олтон иштерден эмес. Кайсы мазмундагы же темадагы маалыматтарды кабыл алуу болбосун укуктарды жамааттык башкарууда ар кыл жанр же категориялардагы чыгармалар менен мамиле тузууго туура келет. Ошого жараша авторлорго тиешелуу калем акылардын чегерилиUIH сыяктуу коптогон иш чаралардын иштслип чыгышы бар. 1996-жылы Вуткул Дуйнолук Интеллектуалдык менчик уюмунун (ВОИС) эгидасы менен цифралык маалымат кылымында автордук жана чектеш укуктарды башкаруу учуй "Интернет Келишими" деи аталган: Автордук укук Келишими (ДАП), Агкаруучулар жана фонограммалар боюнча Келишими (ДИФ) кабыл алыны!пы укук ээлеринин кызыкчылыктарын коргоодо техникалык жактан чараларды соруу каралып, улуттук мыйзамдарда, мыйзамсыз колдонулган же чет элдеп уурдалып алып келинген жабдууларды же материалдарды колдонууларга тыйуу салууларды андан башка жалпы маалыматтык базаларга "кол салуучулукту" болтурбай койууларды милдеттснме турундо киргизилгендиги бар болуп атат. Аныктыгында, мындай учурда маалымат продукциялары материалдык эмес логикалык формата айланып, интеллектуалдык менчиктин объектилерине таасирин тийгизип, жон эле цифралык код эместиги. ал рухий корком эстетикалык кабыл алуучулуктун формасы экендиги таанылыш отурат. Верп кэнвснциясынын 9(I)-статьясында корсотулгондой, автордук укук тсхпологимлык жактан кочурмолонуусуно карабастан бардык репродукцияланган чыгармаларга да таандык болуусу менен колдонуучулар тарабынан кабыл алыиыи, чыгарманы жаратуучунун укуктары корголушу абзел. Бугунку Интернет бир эседен маалыматгарды эркин жолдор менен кабыл алуу шарттары менен коштолуп "каракчылык", уурулук кылуунун оной жолуна айланып да баратат десек болот. 1997-жылдын декабрь айында Америкада электрондук жана башка коммуникациялык туйундордо атайылап жасалган кылмыш иштерди жоопкерчиликке тартуу боюнча жаны мыйзам кабыл алынган. .'Электрондук каражаттар аркылуу автордук укуктарды бузгандар учун кылмышкер чоц суммадагы айыпка жыгылат же I жылдан 6 жылга чейин турмого отургузулат.

Еул мыйзам боюнча техникалык жабдууларды жана автордук укуктарды бузууга ниеттенгендердин технологиялык каражаттарын ондурушко чыгарууга, рынокко сатууга катуу тыйуу салынган. Детинкиси автордук укук жана чектеш укуктар башталышында конкреттуу авторго, аткаруучуга, фонограмма чыгаруучуларга анан телерадиоберуу мекемелерине таандык болуп келет. Ал эми жалгыз автор озунун чыгармасын ким, качан, кайсы жерде, канча олчомдэ колдонгондугун билуу ото кыйынчылыкта болгондугуна байланыштуу лицензиялык келишимдер аркылуу эл аралык туйундор тузулуп, алардын оз ара укуктук жактан коргоо милдеттенмелери иштслип чыккандыгы менен бекемделет. Автордук укуктарды жамаатык негизде коргоого мультимедиялык чыгармаларды жаратуучулар коп кайрылышкан учурлар бар. Чыгарманын агкарыльшын автоматташтырылган «козомолчу» гана олчой алат, анткени электрондук туйун аркылуу суралган чыгарма берилер замат маалымат кетип агканы такталып, авторго тиешелуу эмгек акылар чектелип турат. Интернеттеги tv аалыматтарды жонго салуу ошол мамлекеттин чегинде болгону

оиураак, ссбсп легенде олкодон сырткары чыгарылып кетксн чыгармапып кочурмэсун ээлик кылып алгандар четтеи эле табылат. Мына ушуга байланыштуу жеке бир эле улуттук олконун чсгинде Интернеттеги чыгармаларды газа колдонуу коп учурларда жакшы натыйжаларды, бере бербейт жана бул учун эх аралык келишимдердин тузулушу менен конкретуу шарттар. милдеттенмелер кабыл алынышы, стандарттуу жоболор менен бекемделиши керек болот. Кийинки мезгилдерде электрондук китепканаларды тузуп чыгуулар коп практикаланып жаткан жагдайлар учурайт. Мындан сырткары окуу жайларда, илимий-изилдое мекемелеринде электрондук каражаттар менен катар ар кых типтеги техникалык каражаттар: кобейтуучу, кочурмолоочу аппарапарлы колдонуу менен эскирип бараткан же чанда табыла тургап материалдарды бир нускада чыгарып алууда, чыгарылтан же кочурмелоиуп алынган авторлордун чыгармалары мейли гезиттен, журналдан же китептерден болобу авторлордун макулдугусуз, калем акы толонбой эле пайдаланууга ар бир колдоиуучу акылуу экснидиги биздеги улуттук Мыйзамдын 20-статьясында жакшы берилген. Вирок мунун бир калпые, кокустук жери - уурдап кочуруп алуунун эп ынгайлуу жолун шарттайт. Ал эми Интсрнсптс деле автор озунун музыкалык ж: адабий чыгармаеын жалпыга маалымдоо ирээтинде же болбосо "озунун ким экендигин" билгизиш учун атайын "бет" ачып жарыялап жиберет. Автор ошол жарыя болгону учун эле кубанып жургону менен анын чыгармасы башка бироолорго киреше, пайда алып келип жатканын кийин гана тушунуп калган учурлар кездешет, озгечо бул корунуш чектеш укуктардын укук ээлерине таандык келет. Ссбеби мулктук укуктарды башкаруучу, мисалы музыкалык бизнесте продюсер-уюштуруучулар фонограмма жасап чыгарууда авторлор менен аткаруучулардын укуктарын алууга далалат жасайт да, озу каалагандай компакт-дискаларды колдонуу жана сатыкка чыгаруу иш чараларып жургузот. Интернеттеги беттерди даярдаган, ээлик кылган бизнесмен авторлордун мулктук укуктарында корсотулгон принциптердин бекер, акысыз колдонулушун билип, (мисалы, объектини коддонгон адам реклама кылып жагкандыгы учун ал андан киреше таап турганы) авторго кабар кылбай жашмруун алдап журе да берет. Дуйнелук практикада бул маселе ото эле жогорку техникалык жактан так эсептелинип, Интернеттеги продукцияларга качан. Kaiichi учурларда, кандай очомде колдонулду сыяктуу процессгери ишгелип чыгып, ал ыкмалар кун сайын оркундолуп бараткандыгын оз ара алмашылган маалы\апардан алууга болот. улуу олко Россияда кийинки он жылдардын ичинде Интсрнетти маалымат каржаттарынын эп ийкемдуулорупун биринсн женди ин билишип, кунделук иш аракеттерди, мисалы, чыгармаларды ;<очурм:члоп алууларды убактылуу акысыз берип туруу (|юрмасып колдонуп келишет. Бирок бул эл аралык стандартна, озгочо Берн конвсиниясыпын Жоболоруна эртсби, кечпи ылайык келбен турган жактары билинип,)л аралык келишимдердин негизиндеги укуктук коргоо маселелсрине тек келтприп коюшу да мумкун. Дегсн менен Россиялык оноктоштор продюсердик же провайдердин авторлор алдында жоопкерчилигин ссзиш учун, бул система эртсби кечпи укуктук жактан корголо тургандыгын алдын-ала эскертип жаткандай корунушту баяндагансыйт. Ал эми биздин шартта кийинки 2-3 жылдын аралыгында "Интсрнст-кафелер", борборлор уюштурулуп, элдин жалпы кы-

зыкчылыктарын канааттандырыш учун саатына чонтоктору калыпдар учун ото элс аз суммадагы акча (250-300 сом) алып, Интернетке копдуруп бпраткапдай Бул бир эседен тигил же бул маалыматтар боюнча Интернет беггериндеги материалдарды эч кыйынчылыгы жок кабыл алуу процссстерин жонлоп, кызыкдар тарапты оперативдуу маалымат алып, профсссионалдык денгээ/дерин жогорулатууга кенен шарттарды тузет. Дсмск, Интернет аркылуу корголбогон илимдин, же болбосо бугунку кундо музыкалык индустриярлан чыгарылган жаны, андан калса композитордун жаны жазылган чыгармалары менен таанышуу корунушу гана болбостон ошол жанылык катары элге маалымдалып жаткан музыканын ыргактарын "бейбаштардын" уурдап алууга мумкунчулугу болорун байкоого болог. Илим жаатында деле Пир Гпе илимпоз: "Эврика!" - деп кыйкырык салып, жаны илимий табылгасын Интернегтин беттерине берип жиберип кур жалак калып калуусу да мумкун экен. Мына ушундай авторлордун чыгармаларына болгон мулктук жана мулктук эмес укуктарын коргоого алуу бугунку техникалык маалыматтык прогрссстсрдин ченеминде бир топ кыйынчылыктарды алып келип жаткандыгы коптогон коомдорду тынчсыздандыра да баштаган учур болду. Укук ээлеринин эн негизги озуно тиешелуу деп табылган укугу - бул бир же коптогон нускада чыгарманы кайталап чыгаруу укугу болсо, ал эми ошол бир же коп нускадагы чыгарманы талап кылган заказ беруучу - колдопуучу адам болуп эсептелинет. Эки тараптын укуктарын толук коргоого алуу жагм Интернегтин провайдери, башкача айтканда жолдомо беруучу - учунчу кызыкдар тарап милдеттуулукторду оз^не алышы керек. Провайдер, туйунго жолдомо беруучу эгерде колдонуучу тарабынан маалыматка шек келтирууну байкаган учурда колдонуучунун туйунго кируусуно тыйуу салып койуу милдети бар. Бугунку кундо ири фонограммаларды чыгаруучу компаниялар, корпорациялар менен <оптеген эл аралык коомдор биргелешип Интернетгеги автордук жана укук ээлеринин жалпы укуктарын кантип коргоого алуу учун ар кыл систсмаларды ойлоп табышууда. Мисалы, Европа олколорун бириктирген "Верди" аттуу атайын программа долбоору иштелип жаткандыгы бар. Бул программа боюнча продюсер же контент-провайдер чыгармалардын бардык категорияларына его ыкчамдык менен уруксат алып, аларга чегерилуучу акыларды ошол эле бир жерден топтоштурууга мумкунчулугу боло тургандыгы, андан сыргкары чыгарманын озун цифралык формада Интернет аркылуу кабыл алуу шарттары бекемделе тургандыгы белгиленген. Эн эле кызыктуу ыкмалардын бириен (юлгон, чыгармалардын туйун аркылуу берилиши бирдей абалда болууиу козомолдеп канча чыгарманын жана кимдер тарабынан колдонгондугун гак апыктап бере ала турган системаны да ойлонуштурушуп жаткан учур. Бирок мындай еркундетулуп тузулуучу системалардын практикага келип кириши менен автордук жана укук ээлеринин укуктарын Интернегге коргоо толугу менен стандартташтырылат деп айтуу кыйын, себеби кун сайын илим. техника алга жылып, улам оркундотулгон чектерге чыгып жатканын сезебиз. Интернеттеги авторлордун жана укуктарын жаматтык негизинде коргоого алуу процесстеринде чыгарманын ээлеринен уруксат алууга провайдердин иш жургузуу милдети бар. Мындайда ал конкреттуу, чакан гана чыгармалардын топгомун тузуп, алардын укуктук ээлери менен туз чыгуу жолдору менен же

болбосо жамааттык башкаруу багыттарындагы коомдорго, борборлорго кап-
рылуусу керек болот. Эгердс укуктарды жамааггык нсгиздс башкаруу мекемс-
лсри тигил же бул чыгармалардын, фонограмма, компакт-дискалардым укук-
тук ээлеринен оз ара келишимдерди тузуулор аркылуу же болбосо алардын
уступом козомол кылып, бардык кызыкчылыктарын аткарып турган коомдор
аркылуу гана алдыга койгон милдеттсрин иш жузуно ашыруу шарты болот.
Ал шарт Интсрнеттеги чыгармаларды жамааттык нсгиздс башкаруучу мекеме-
лердим. коомдордун иш чыгармаларын атайын мыйзамдык актылар менен
оекемдеп чыккандан кийин гана жолго салынат ко деген ой бар. Себеби ан-
тор.юрдун жана укук ээлеринин мулктук жана мулксуз эмес укуктарын Берн
•<оивемциясынын чечимдерине ылайык андан сырткары Буткул луйнолук ин-
теллектуалдык мемчик уюмунун алкагында кабыл алынган Автордук укуктар
боюпча кслишим (ДАП), Аткаруучулар жана фонограмма чыгаруучулар бо-
юнча кслишим (ДИФ) укуктарды жонго салуу жаатында ар бир мамлскеттср-
ди милдегтендирип жаткандыгы, иш жургузуунун концепцияларында жамаа-
гык башкаруу негиздери сунушталып жатканы да бекерипен эмес. Мында аіі-
гордун да, укук ээлеринин да эки жактуу кедген, ага кызыкдар болгон жаны
бирмнчи планга коюлган. Бул биринчидсн. автордун жана укук ээлепинин
коомдун корком маданиятын осуп оркундотуудогу кошкон салымы, жекс
инсан катары корком ой жугуртуунун нсгизиндс чыгармачылык акыл эмгеги-
нин зарп кылуусундагы социалдык ролу корунсо, экинчиден жекс озу <^йлоп
тапкан чыгармасынын натыйжасындагы жашоо тирлигин женилдстууго ар-
налган материалдык жактан камсыз болуусун бекемдоодо. ал эми ички же
мамлскеттсн сырткары чет элдик колдонуучулар тарабынан кошумча бодуп
кслип тушуп аткан финансылык каражаттардыи (аетордук акылар) кандайдыр
бир олчому ошол укук ээси жашаган мамлскстке налог туруило калтырылуучу
сумма болуп. экономикалык жактан болгон суроолордуп чечмеленишип
жоп дойт. Укуктарды жамаатык башкаруулардын процесстсринлс ар бир мы
гармачыл инсандын ойлон тапкан чыгармачылык жетишкендиктери коомдук
гузулуштун рыноктук мамилелерине жараша "товар" катары жалпы масса
<олдонууга ылайыкташтырылып, анын сатууга чыгарылган наркы отумлуу бо-
луу менен элди корком эстстикалык жактан тарбиялоо жагдайларыпла сая-
сый. илсологиялык мааниси менен которулуп туруусу бар. Бул шарггарла ар
бир чыгармачыл инсандын ойлоп тапкан табылгалары озуно гана ээлик кы-
луусун козомолго алуучу мыйзамдык укуктук актылардын кабыл алынышы
менеп анын негизинде ар тарапгуу коргоого алынуусу юриликалык жактан
маанилуулугун айкындап турат. Акырында жалпы улуттук корком маданиит-
тын рухий дуйносунун айдынында улуттук илим, искусство, адабиятынын та-
рыхый жазылмасын тузуп, курактан курака мурас болуп отуучу байлык,
коонорэос кенч катары кылымдардын саптарында келе берет.

АВТОРЛОРДУН ЖЕКЕЧЕ МYЈIКТYК ЭМЕС УКУКТАРЫН УКУКГУК ЖЕНГЕ САЛУУ
(Кыргыз Республикасынын автордук мыйзамдары боюнча)

7. ***А. Конокбаев*** - *Кыргызпатенттин "Интеллектуалдык менчик " кафедрасынын изденуучусу*

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 16-статьясына ылайык ар бир адам адабий, керкем, илймий жана техникалык чыгармачылыктын эркиндигине укуктуу. Чыгармачылык ишмердуулуктун, б.а. идеалдуу образдарды жараткан адам мээсйнин ишмердуулугунун натыйжалары (бул образдар кабылдоого жана кайра тузууго боло турган объективдуу материалдык формада чагылдырылган шартта) мыйзам аркылуу корголот.

Укуктук коргоого шарт тузчу критерий болуш учун чыгармачылыктын езу жаны натыйжага - автор учун да, башкалар учун да буга чейин белгисиз болгон, б.а. объективдуу жанычылдыгы бар натыйжага алып келе турган акыл-эс аракети катарында "керунуусу" зарыл. Мындай натыйжага коюлуп жаткан жогорудагыдай талаптар, мыйзам акгыларында "чыгарма" деген тушунук менен кездеше турГан автордук укуктун нсгизги объектисинин айрым белгилерин аныктап турат.

Чыгарма пайдаланыш мудеесун© жана ыкмасына карабастан, ошондой эле, кобунесе чыгарманын керком, тематикалык, илимий дэнгээлин туюндурган анын татыктуулук беделине карабастан укуктук коргоого алынат.

Автордук укук аркылуу корголо турган чыгармалардын болжолдуу тизмеси Кыргыз Республикасынын "Автордук укук жана чектеш укуктар женундо" мыйзамынын (мындан ары - Мыйзам) 7-статьясынын 1-пунктунда белгиленген. Бул тизме толук эмес, ачык, б.а. Мыйзамдын 6-статьясынын талаптарына жооп берген башка чыгармалар да укуктук коргоого алынышы мумкун.

Ощентип, чыгармачылык чыгарманы - интеллектуалдык мснчиктин объектисин жаратат. Ал эми интеллектуалдык менчик болсо тар маанисинде, акыл-эс ишмердуулугунун натыйжаларына болгон озгечо укуктарды тушундурог. Бул жерде озгоче укук деп бир гана субъектиге - авторго (укук ээсине, мураскорго) бериле турган мулкко байланышкан тиешелуу аракеттерди жузеге ашыруу же уруксат беруу мумкунчулугун билебиз [7].

Арийне, мулктук мамилелер - менчиктин мамилелери катарында, б.а. товар ондуруу жана алмашуу мамилелери катарында аныкталат. Ал эми чыгармалардын (алардын материалдык эмес мунозуно байланышкан) товар катарындагы езгочолугу — бир канча ирет пайдаланалууга боло тургандыгы, коомдук-зарыл эмгек чыгымдары менен аныктала турган наркынын болбогондугу, бирок, ошол эле учурда керектоо жана айырбаштоо наркынын, баасынын бар экендиги менен айырмаланат [4].

Автордун эмгегинин натыйжасы катарында, жана дагы керектев наркына ээ болуу менен илим, адабият жана искусство чыгармалары товар болуп эсептелет. Экинчи тараптан, эмгектин езгечо турунун — чыгармачылык ишмердуулуктун натыйжасы катарында чыгарманын озу автордун чыгармачылык озгочолугунунун белгилерин алып журот жана анын жекече касиеттери менен тыкыс байланышкан. Мына ушундай себептерден улам мыйзам авторду мулктук жана жекече мулктук эмес деген эки укукка ээ кылат.

Автордук укуктун мындай экилтик мунезу Адабий жана коркем чыгармаларды коргоо жонундогу Берн конвенциясы (1886-жыл) аркылуу бекитилген. Мына ушул документтин нормаларына ылайык кепчулук КМШ олКолорунун, анын ичинде Кыргыз Республикасынын, мыйзамдары мулктук жана жекече мулктук эмес укуктарды белгилери, аракет моонету жана башка адамдарга откоруп беруу мумкунчулугу ар турдуу болгон автордук укуктун ез-озунчо категориялары катарында таанышат.

Бул укуктардын ортосундагы негизги айырмачылык . алардын убакыт аралыгындагы ар турдуу аракет мееноту, жана ошондой эле алардын авторго болгон абсолюттук же салыштырмалуу тиешеси. Эгер Кыргыз Республикасынын Граждандык кодексинин (мындан ары - КР ГК) 1039-статьясынын 3-пунктуна ылайык автордук укук негизги жекече мулктук эмес укук катары ээсинен ажыратылбас жана башкага берилбес болсо, мулктук укуктар башка бироелорго берилиши мумкун. Мындан тышкары жекече мулктук эмес укуктар моенотсуз иштей турган болсо, ал эми мулктук укуктардын аракет меонетунун чектери бар.

Жекече мулктук эмес укуктар тарЫхый жагынан автордук укуктун эн алгачкы категориясы. Субъективдуу мааниде алганда автордук укукту авторго тиешелуу укук мумкунчулукторунун жыйындысы деп кароого болот. Мыйзам автордун мулктук эмес укуктарынын катарында авторлукка болгон укукту, автордук ысымга болгон укукту, элге жарыялоо укугун, чыгарманын кол тийбестигине болгон укукту корсотот.

Авторлукка укук

Мыйзамдын 9,-15-статьяларына, КР ГКнин 152-статьясына ылайык авторлук укук чыгарманын автору катарында таанылууга болгон юридикалык жактан камсыздалган мумкунчулукто жана ушул эле чыгармага болгон башка адамдардын автордугун таанууну жокко чыгарууда турат.

КР ГКнын 1052-статьясынын 1-пунктунда белгиленгендей, "озунун чыгармачыл эмгеги менен чыгарма жараткан атуул чыгарманын автору деп таанылат." Чыгармачылыктын айрым белгилери тууранында биз жогоруда айтып еттук, мында биринчи кезекте "чыгарылган" продуктунун объективдуу жанычылдыгы керунуш керек. Ал эми авторлук укуктун эн негизги озгочолукторунун бири - анын укук ээсинен ажыратылбастыгында жана башка адамга берилбестигинде, б.а. эч ким бул укукту тартып алалбаган

сыяктуу эле, бул укугун кимдир-бироого откозуп бергенге автордун озунун да эч кандай юридикалык мумкунчулугу жок.

Бир эле чыгармага болгон автордук укук эки же андан коп адамдын ишмердуулугунун натыйжасы болушу мумкун. Мындай учурда Мыйзамдын 10-статьясы менен жонго салына турган ,авторлоштук мамилелери жаралат. Эки же андан ашык адамдардын биргелешкен чыгармачыд эмгеги менен жаралган чыгармага болгон авторлук укук, ал чыгарма болунгус бугун экендигине же ар бири оз алдынча мааниге ээ болуктерден турганына карабастан, авторлошторго бирдей таандык болот. Мындай субъективдуу укуктун манызын аныктоодо чыгарманы жаратуу иши жургузулгон жер же убакыт эч кандай мааниге ээ эмес - авторлоштор ар кайсы мезгилдердс жана ар кайсы жерлерде иштоосу мумкун. Демек, мындай бутум чыгарууга болот: авторлоштор иш процесси боюнча аныкталбайт, ал биргелешкен чыгармада чагылдырыла турган адамдардын эмгегинин практикалык чыныгы натыйжасы боюнча аныкталат.

Курамдуу жана туунду чыгармалардын авторлору (тузуучулор, котормочулар, кайра иштеп чыгуучулар ж.у.с.) курамдуу чыгарманын (илимий эмгектердин жыйнагы, энциклопедия, энциклопедиялык создук) тутумуна кирген ар бир чыгарманын, жана ошондой эле которууга, кайра иштеп чыгууга, аранжировкага дуушар болгон тупнуска чыгарманын автордук укугун сактаган шартта гана алардын оздеру автордук укукка ээ боло алышат. Курамдуу чыгарманын оз тутумдарынан жана ошондой эле туунду чыгармалардын ез тупнускаларынан коз каранды болушу, акыркылардын автордук укук тарабынан коргоого алынгандыгына туздон-туз байланыштуу, б.а. алар корголгон чыгармалар болуп эсептелет. Демек, ушундан удам, аларга карата кандайдыр бир аракеттерди ишке ашыруу учун адегенде тиешелуу уруксат алуу зарыл.

Мыйзамдын 13-статьясы аудиовизуалдык чыгармага карата авторлукту так аныктайт: "Томондогулор: сценарийдин автору (сценарист); ошол аудиовизуалдык чыгарма учун атайын тузулгон музыкалык чыгарманын (тексти менен же текстсиз) автору (композитор); режиссер-коюучу; суротчу-коюучу аудиовизуалдык чыгарманын авторлору болуп саналышат"[3]. Аудиовизуалдык чыгарма - коптогон адамдардын чыгармачылык эмгегинин синтсзи. Ага аудиовизуалдык чыгарманы жаратууга туздон-туз катышы болбогон ар турдуу авторлордун деле чыгармалары киргизилген учурлар ссйрск эмес. Ал эми айрым иштер, айталык, режиссердун же оператордун иши аудиовизуалдык чыгарманы жаратуу учурунда гана жаралат жана аны менен туздон-туз байланышкан - аларды озунчо, чыгармадан сырткары болуп кароого эч мумкун эмес [1]. Ошондуктан аудиовизуалдык чыгармага карата болгон авторлуктун мыйзамда жогорудагыдай императивдик формада туз жазылышы чыгармачылыктын бул турунун тагаал табиятын укуктук жонго салуу процессинДеги муктаждыкты канааттандырат деп белгилесек болот. Ачык айтканда кеп, оздорунун жекечеленген чыгармачылык ишмердуулугунун натыйжаларынан (сценарий же музыка) сырткары, жалпы аудиовизуалдык чыгарманын (кинофильмдин) автору болуп кимдер аталууга укуктуу деген маселе жонундо журуп жатпайбы. Бул маселслер али да болсо жетишерлик

изилденс элек, талаш-тартыштары *соп, ошон учун ªР кайсы олкенун мыйзам актылары соз журуп жаткан авторлуктун статусун ар башкача аныктап кслет. Маселсн, автордук укук жонундогу россиялык закондо аудиовизуалдык чыгарманын автору болуп режиссер, сценарист жана композитор гана эсептелет. Ал эми Францияда болсо авторлордун тутуму сценарийдин устундо иштеген адамдардын эсебинен кенейтилген, б.а. кинофильмдин автору катары адабий идеянын автору, аны озгочо чыгармага - адабий сценарийге калыптандырган автор, жана диалогдордун автору да кирет [9]. Аудиовизуалдык чыгарма болунбос объект деп эсептелинет жана, ошого жараша, анын авторлорунун ортосундагы мамилелер болунбос авторлоштукка тиешелуу нормалар аркылуу жонго салынат.

Мыйзамдын 14-статьясы кызматтык чыгармага карата езгочо укуктук режимди аныктаган: кызматгык чыгарманын авторуна жекече мулктук эмес укуктар тиешелуу, ал эми автор менен эмгектик мамиледе турган адамга (жумуш беруучуго) ошол чыгарманы пайдалануу боюнча айрыкча укуктар таандык болушу мумкун.

Жогоруда айтылган укуктук режимдин озгочулугу - кызматтык чыгарма автордун озунун кызматтык тапшырмасын аткаруу учурунда (ошонун чсгинде) жараларын, ал эми мындай факт болсо эмгек келишими (контракт) аркылуу жондоле турган аткаруучу менен жумуш беруучунун ортосундагы эмгектик мамилелердин пайда болушун шарттай тургандыгында. Демек, кызматтык тапшырмалар автордун кызматтык функцияларынын жана атайын орнотулган эмгек нормаларынын чегинен чыкпоого тийиш, болбосо мындай тапшырмалар кызматтык эмес деп эсептелиши мумкун [I]. Кызматтык чыгармага карата болгон авторлук укук эч кандай башка ишарасыз автордун озуне гана тиешелуу экендигин баса белгилеи коюшубуз парз, ссбеби бул сыяктуу чыгарманын автору болуп жумуш беруучу озу эсспtелип кала турган принциптер кээ бир чет олколордун мыйзамдарында орун алган. Мына ушуга байланыштуу, айрым окумуштуулардын "кызматтык чыгармаларды пайдалануу учурунда автордун атын керсотуу, чыгарманы жалныга жарыялоо жана чыгармага озгортуулорду киргизуу жонундогу маселелерди озгочо жонго салуу зарыл" деген бутуму адилет соз деп эсептелет.

Автордук ысммга укук

Автордук ысымга болгон укук катары чыгарманы озунун чыныгы аты менен, жашыруун аты (псевдоним) менен атын атабастан пайдалануу же пайдаланууга уруксат беруу мумкунчулугу эсептелет. (Мыйзамдын 15-статьясы).

Чыгарманы пайдалануу учурунда автордун ысымын учунчу тараптар созсуз корсотууго милдетуу, мындай шарт чыгарманы автордун макулдугусуз жана автордук сый акыны толобостон пайдаланууга уруксат берилген кундо да аткарылууга тийиш [31 .

Жашыруун ат (псевдоним) менен жарыяланган автор озуно ойдон чыгарылган ысымды кабыл алат. Чыгарма автордун ысымынын баш

тамгалары (инициалдары) менен, же болбосо фамилиясы толук корсотулбой жарыяланган учурларды даты жашыруун атка (псевдонимге) болгон укуктун жузоге ашырылышы деп кароого болот, анткени ысымды мындай жол менен бслгилоо автордун чыныгы атын жашыруу максатын кездоп жатпайбы.

Чыгарма автордун ысымы корсотулбой, б.а. анонимно жарыяланышы да мумкун.

Жазуучулук чыгармачылыктын бир корунушу туурасында изилдоочу С.А. Судариковдун кызык ой жугуртуупору бар: "Айрым учурларда автордук укуктун жана автордук ысымга болгон укуктун колдонулушу кыйла татаал. Ар кандай саясий жана ушул сыяктуу ишмерлерден турган жаны "жазуучулардын" пайда болуу кубулушу буга жакшы далил боло алат. Мындай мемуарларды, омур баяндарды, сыр толгоолорду китеп мукабаларында аты корсотулгон кишилер эмес, таптакыр башка адамдар жазары эч кимге деле жашырын сыр болбой калды.

Адатта "гетероним" же адабий жалданууч деп башка адам учун чыгарма жазып бсрген авторду тушунушот, ал эми ал башка адам болсо бул чыгарманы озунун жеке аты менен жарыялайт. КМШ олколорунун автордук укук жана чсктеш укуктар жонундогу мыйзамдарында "гетероним" дсген термин да, же ага ундош тушунуктор да орун алган эмес. Арийне, окумуштуулар автордук укук жонундогу кайсы гана мыйзамда болбосун гетеронимдердин укукченемдуу жашай алышы мумкун экендигин белгилешет. Ырас эле, чыгарманын чыныгы автору менен анын заказчиги кайсы учурда болбосун авторлоштор катары каралышы мумкун: бироосу болуп откон окуя же ойлогон нерсслери жонундо айтып берет, а экинчиси болсо аны жазып алат да кайра иштеп чыгат. Авторлоштордун оз ара мамилелери алардын ортосундагы кслишим аркылуу жонго салына тургандыктан, заказчик гетеронимдин эмгеги учун жумуш акысын биротоло толоп берип, бирок келишимдик шарт боюнча гетеронимдин аты корсотулбостон, анонимно, ал эми заказчиктин болсо озунун чыныгы аты корсотулуу менен чыгарма жарык корушу мумкун" [8].

"Мемуарист" менен чыгарманын чыныгы жаратуучусунун ортосундагы мындай мамилелер колдонулуп жактан укуктук нормалардын чек-чснемине канчалык сыйдырылбасын (макулдашылбасын), - заказчиктин моралдык таза эместиги жонундогу изилдоочунун пикири адилет деп ойлойбуз. Сырттан Караганда укуктук жагынан туурадай корунгонсугон мындай келишимдин моралдык жактан озун-езу актабай турган дагы бир жери - оз тарыхы жонундо ой жугуртуу, баа беруу, жана баяндоо автордун жеке адамдык касист-сапаттарына туздон-туз катышы бар корунуш экендиги, жана мындай жанрдагы чыгармаларда (мемуарлар, омур баян, сыр толгоо ж.б.) андай баяндоо биринчи жактан - оз атынан тике айтылышы абзел.

Автор каалаган учурунда жашыруун атын ачып берууго же атын атоого (эгердс атын такыр корсотпогон болсо) укугу бар. Чыгарма автордун аты корсотулбой (анонимно) же жашыруун ат (псевдоним) менен жарыяланган учурларда аты же аталышы чыгармада корсотулгон басып чыгаруучу (издатель), эгер кайчы далилдер болбосо, автордун ©кулу деп эсетслинст жана

мына ушундай милдетти озунв алып, автордун укугун коргоого жана анын жузого ашырылышын камсыз кылууга акыдуу.

Мындай жагдай чыгарманын автору озунун авторлугун жарыялаганга чейин кучундо боло алат. Жашыруун атты ачуу же атын атап ачыкка чыгаруу укуктары мураска еткорулбогондуктон, автордун блумунон кийин мураскорлор каза болгон автордун чыныгы оз атын корсотууну талап кылууга акылары жок.

Автордук ысымга болгон укук соттук-тергоо органдарынын жашыруун атты ачуу же атын атап ачыкка чыгаруу жонундогу талаптары аркылуу чектелиши мумкун. Ал эми автордук ысымга болгон укуктун бузулушу автордун макулдугусуз жашыруун атты ачып же атын атап ачыкка чыгарып жиберген учурлардан, мыйзам боюнча талап кылынып жаткан кезде автордун атын корсетпой койгондон, же атын бурмалап туура эмес корсоткондон байкалат.

Бузулган укукту коргоонун айрыкча муноздуу ыкмалары катарында автордун ысымын жарыялоо жонундогу талаптарды, жана ошондой эле автордун атын бурмалагандыгы учун, автордун макулдугусуз анын жашыруун атын ачкандыгы же атын атап ачыкка чыгаргандыгы учун моралдык зыянды калыбына келтируу аракеттерин атасак болот.

Жарыялоого болгон укук

Жарыялоого болгон укук чыгарманы каалагандай формада жарыялоо мумкунчулугунон же жарыялоого уруксат беруу мумкунчулугунон турат.

Мыйзамдын 4-жана 5-статьяларына ылайык чыгарманы жарыялоо деп автордун макулдугу менен чыгарма басып чыгаруу, элге корсотуу, эл алдында аткаруу, эфир аркылуу беруу же ушул сыяктуу башка ыкмалар менен аны биринчи ирет жалпыга маалымдоо учун жасалган аракет эсептелет.

Басып чыгаруу (жарыкка чыгаруу) деп Мыйзамда калктын муктаждыгын канааггандыруу учун чыгарманын нускаларын автордун макулдугу менен колдонууга киргизуунун ишке ашырылышы тушундурулот.

Элге корсотуу, эл алдында аткаруу же жалпыга малымдоо учун кабарлоо деп Мыйзамда чыгарманы (фонограмманы, аткарууну, постановканы ж.б.) туздон-туз озун же техникалык каражаттардын жардамы аркылуу элдер эркин келе алган жайларда, же болбосо демейдеги уй-булолук чойрого тиешеси жок адамдардын кыйла саны катышкан жайларда кандай жол менен болбосун корсотуу, аткаруу же кабарлоо айтылат.

Коом (публика) менен адамдардын жекече тобунун ортосундагы чекти ажыратуу далалатын жасаган даниялык юрист А.Веинке соттук тажрыйбаларды иликтеп отуруп мындай ажырым сандын (жарыкка чыгарууга боло турган) болжолу 800го жакын керуучуну камтыш керек деп эсептейт [5]. Арийне, бул санды аныктоодо бир катар ар кандай жагдайлар менен себептерди, ошонун ичинде аудиториянын топтолуш максатын да эсепке алуу айрыкча манилуу. Издеген сан жогорудагыдан кыйла аз болуп чыгышы мумкун, а бирок, ошол эле учурда, каралып жаткан жагдайдын укуктук негиздоолорун кадимкидей канааттандырышы да кумон кылбас эле дешет.

Жарыялоого болгон укук мурда кабылданган чечимден баш тартуу мумкунчулугун да оз ичине камтыйт. Эгерде автор чыгарманы жарыялоо жонундогу озунун чечимин озгорткон болсо, же чыгармасынын кенири колдонулушун каалабаса ал озунун баш тартууга (кайра кайтарууга) болгон укугунан пайдалана алат. Баш тартууга (кайра кайтарууга) болгон укук оз алдынча турган жекече мулктук эмес укук катары каралбайт, ал чыгарманы жарыялоого болгон укуктук мумкунчулуктун тутумдук бир болугу болуп саналат [6]. Мындай учурларда "баш тарткычка" алигидей чечимдин айынан пайдалануучу тарткан чыгымдарды калыбына келтируу жуктолот. Эгерде чыгарма жарыяланып калган болсо, аны кайра кайтаруу жонундо автор расмий турдо эл алдында жарыя кылууга милдеттуу. Демек, ал даярдалып кеткен чыгарманын нускаларын озунун каражаттарынын эсебинен жугуртуудон алып коюуга укугу бар. Бул жоболор кызматтык чыгармаларды жаратууда (Мыйзамдын 15-статьясы) колдонулбайт, б.а. кызматтык чыгарманы жараткан автор жарыялоо жонундогу мурда кабыл алган чечиминен баш тартууга укугу жок. Автордун мындай ишарасы айрым учурларда ал тарабынан келишимдин шарттарын, андан ары барып - жумуш беруучунун укуктарын бузгандык катары каральниы голук ыктымал.

Мыйзамдын 29-статьясынын маанисинен чыксак, жарыялоого болгон укук автор каза болгондон кийин анын мураскорлоруна ©тот. Мыйзам тарабынан мураскорлордун аракеттерине кандайдыр бир козомол жургузуу чаралары аныкталган эмес - демек бул, эгерде кэрээз катында жарыялоо укугу жонундогу автордун эрки атайын корсотулбосо, мураскорлор оздору каалагандай аракет жасай алат Дегендикти тушундурот.

Жарыялоого болгон укуктун бузулушу автордун макулдугусуз чыгарманын жарыяланып кетиши формасында болушу мумкун. Буга окшогон фактылар чыгарманы жугуртуудон алууну жана келтирилген мулктук зыянды калыбына келтирууну талап кылуу мумкунчулукторуно жол ачат.

Жарыялоого болгон укуктун бузулушу тиешелуу тартиптин сакталбагандыгынан да корунот. Меселен, жарыялоо мооноту сакталбай калышы мумкун, же болбосо чыгарманы аткаруу, элге корсотуу же басып чыгаруу жонундо келишимге коюлгандан кийин контрагент тарабынан жарыялоодон баш тартылган учурлар кездешуусу мумкун. Эгерде автор чыгарманы басып чыгаруу жонундо кайсы бир басма менен келишим тузуп, а бирок чыгарма жарык кербогон болсо, автор келтирилген зыяндын ордун толтурууга толук укугу бар.

Чыгарманын кол тийбестигине болгон укук

Чыгарманын кол тийбестигине болгон укук чыгарманын бутундугун, озгорулбостугун камсыз кылуу мумкундугун билдирет. Мыйзамдын 15-статьясына ылайык автор чыгармасын ар кандай бурмалоодон, жана ошондой элс автордун ар-намысына, кадыр-баркына залал келтире турган ар кандай башка кол салуулардан коргой алат.

Чыгарманын кол тийбестигине болгон укуктун мазмуну - Мыйзамда бслгиленгендегиден алда канча кецири. Автор чыгарманын кайсы болугуно болбосун озгертуулорду киргизууго, ал озгортуулордун мунозуно жана сапатына карабастан, тыюу салганга акылуу. Мындай тыюу салуу адистердин баасы боюнча чыгарманын озунон да кыйла жогорку денгээлдс турат деген, жана ошого ылайык чыгарманы жакшыртуу менен автордун кадыр-баркын которууго он таасирин тийгизет деген озгортуулорго да тиешелуу.

Юридикалык адабиягтарда кол тийбестикке болгон укук озунун аталышы жана мазмуну боюнча автордун озунун укугу катарында эмес, башкача - учунчу тараптарга багытталган тыюу салуу катары жазылган. Мына ушуга байланыштуу аталган укукту пайдалануу учурунда чыгармага эн акыркы форманы берууго болгон укук катарында атоо жонундогу сунуштар айтылып журот. Ал эми чыгарма эн акыркы формасын пайдалануу учурунда эмес, аны жаратуу (жазуу) учурунда алгандыктан, каралып жаткан укуктун кыйла так аныктамасы деп аны чыгарманын бутундугун сактоого болгон укук катары атоо гуура болмок [5]. Маселенин мындай коюлушу, албетге, озоктуу негиздоолордон куру эмес. А бирок ал теориялык андап-билуулордун денгээлинде гана калууда, ал эми укук колдонуу тажрыйбасы болсо аталган субъективдуу укук мурдагы тушунук аппараттары менен тастыкталган колдонуудагы мыйзамдар аркылуу жузого ашырылууда.

Чыгарманын кол тийбестигине болгон укук чыгарманын бардык болукторуно, анын ичинде аталышына, арноосуна, баш созуно, мазмунуна да таратылат. Кандай гана езгортуу болбосун, мазмунга тиешелуубу же формата тиешелуубу, бир гана автордун озу аркылуу же болбосо анын макулдугу менен киргизилет. Макулдашуу адабий же музыкалык чыгарманы басып чыгаруу учурунда, ондуруштогу басылманын графигине ылайык тараптар аркылуу корсотулгон мооноттердо корректураны текшеруу жана кол коюу аркылуу ишке ашырылат. Бул учурда автордун макулдугусуз киргизилген озгортуулорду аныктоо фактылары дагы озгочо конулго алынууга тийиш. Озунун чыгармасына озгортуулорду киргизууго болгон автордун укуктуулугу аранжировка жасагысы же кайра иштеп чыккысы келген шарттарда жузого ашырылат. Кайра иштеп чыгууга болгон укукту Мыйзам озгочо мулктук укук катары карайт. Бирок, ошол эле учурда, кайра иштеп чыгууну ишке ашырууга болгон мумкунчулук муну менен катар чыгарманын кол тийбестигине (бутундугун сактоого) болгон автордун мулктук эмес укугунун озунчо бир туру деп эсептелет.

Автор озунун чыгармасын аранжировка жасоого же башкача жолдор менен кайра иштеп чыгууга учунчу тараптарга уруксат беруусу мумкун. Мындай уруксат озгочо укуктарды беруу же озгочо эмес укуктарды беруу жонундогу (Мыйзамдын 16-, 30-статьялары) автордук келишим аркылуу жузого ашырылат. Чыгарманы кайра иштеп чыгуу аны озгортот, айрым учурларда анын бутундугун бузат. Эгерде автордун коз карашы боюнча чыгарманы кайра иштеп чыгуу негизсиз турдо анын мыйзамдык кызыкчылыктарын бузду деп эсептелсе, ал пайдалануучунун аракеттсрине доомат артууга акылуу.

Озунун чыгармаларына автордун озгортуу киргизуу укугу сурот искусствосунун объектилерине, алар жарыяланып жана башкаларга отуп кетксндсн кийин таркатылбайт.

Адабий чыгармалардагы грамматикалык жана тыныш белгилер боюнча каталарды ондоо жогорудагы укуктун бузулушу катары эсегггелбейт.

Автор озунун чыгармасын кайсы бир адамдарга арноо катары жаратышы мумкун. Арийне, арноо, ал багытталган адамдын ысымга болгон укугун козгойт. Эгерде атуул арноодо озунун атынын пайда болушуна каршы болсо, ал аны озгортууну же арноону алып салууну сот тартибинде талап кылууга акылуу. Буга окшогон доонун сот тарабынан канааттандырылышы чыгарманын бутундугун сактоо укугунун аткарылыш чектерин корсотот.

Чыгарманын кол тийбестигине болгон укук озунун чыгармачылыгында согушту, куч колдонууну, расалык, улуттук, диний, таптык жана башка артыкчылыктарды же келишпестикти, порнографияны пропагандалоону болтурбоо жонундогу мыйзамдык талаптар аркылуу чектелет. Чыгармада ушундай кемчиликтер кезиге турган болсо тиешелуу болук, фрагменттер алынып салынат же болбосо автор тарабынан кайра иштелип чыгат - натыйжада чыгарманын бутундугу озгорууго дуушар болот.

Эгерде илим же адабият чыгармаларынын текстинде жарык коргондон кийин каталар табылса, автор андай учурларда ондоолордун, так эмсстиктердин жана каталардын тизмесин жарыялоону талап кыла алат.

Адабияттар:

1. **Гаврилов Э. П. "Автордук укук жана чсктеш укуктар жонундогу" Россия Федерациясынын мыйзамына комментарий. — М., 1996. — 224-6.**
2. **Кыргыз Рсспубликасынын Граждандык Кодекси. 2-Б. - Бишкек: Кыргыз Рсспубликасынын нормативдик актылары, 1998. — 261-6.**
3. **"Автордук укук жана чектеш укуктар жонундо" Кыргыз Республикасынын мыйзамы. "Эркин-Тоо" гезити, 1998-жылдын 23-январы, №№ 6-7.**
4. **Ихсанов Е.У. Автордук укук Казакстаи Республикасынын мыйзамдары боюнча субъективдуу укук катарында: юрид. илим. канд. дисс. авгореф. — Алматы, 2001.**
5. **Малеина М.Н. Граждандардын жекече мулкгук эмес укуктары: тушунук, ишкс aiubipyy, коргоо. — М., 2000.**
6. **Оморов Р.О., Абдылдабек кызы Ж., Аманкулов И. ж.б. Автордук жана чектеш укуктар: окуу куралы. - Бишкек, 2002. — 28-30 б.**
7. **Сергеев А.П. Россия Федерациясындагы интеллектуалдык менчик укугу: окуу куралы. - М., 1998.**
8. **Судариков С.А. Автордук укуктун негиздери. — Минск, 2000. — 247-266-6.**
9. **Чуковская Е.Э. Аудиовизуалдык бизнес. Келишимдик жонго салуу. — М., 1999. - 6-6.**

ПАТЕНТТИК МААЛЫМАТ

ИНТЕРНЕТТЕГИ ЭНЭР ЖАЙ МЕНЧИК ОБЪКТИЛЕРИ БОЮНЧА МААЛЫМАТ РЕСУРСТАРЫ

Исабаева З. Б. — *маалымат башкармалыгынын начальнигинин орунбасары*

Бектемиров М. А. — *маалымат башкармалыгынын жетектвочу адиси*

Мамлекеттик маалымат саясатынын маселелерин чечуу коп ченемдуу болуп саналат жана ал нормативдик-укуктук, уюштуруу-технологиялык жана социалдык-билим беруу компоненттерин камтышы зарыл.

Продукциянын жогорку технологиялык денгээлин жана атаандаштыкка жарамдуулугун камсыз кылууда маалыматтын мааниси баа жеткис, анткени техникалык денгээлдин есушунун негизги мыйзам ченемдуулугу анын отмолуулугу болуп саналат. Илимий-техникалык адабиятгын санынын узгултуксуз осушу жана маалыматка болгон суроо-талаптардын татаалдашы качан керектуу маалымат документалдуу маалымаггарды иштеп чыгууга арналган туп тамырынан бери жаны ыкмалар менен каражаттарды онуктуруп, кенири колдонгон шартга гана камсыз боло тургандай абалды тузот.

Азыркы маалыматтык тейлоонун милдеттуу шарты алыстатылган маалымат базаларына тикелей чыгууну камсыз кылуу болуп саналат. Алыстатылган маалыматка чыгууга техникалык мумкунчулугу бар ар бир маалымат пайдалануучу маалыматтын бул булагын озунун патенттик фондусунун бир белугу деп эсептей алат.

Маалыматтын башка булактарына салыштырганда патенттик маалымат аны пайдалануу жана тандоо коз карашынан алып **Караганда** артыкчылыкка ээ, анткени ал тандалып топтолгон турундо технологиянын азыркы онугушун билдирип турат.

Патенттик маалымат эн биринчи ирет онор жай менчик объектилерин жаратууга, укуктук коргоого жана Пайдаланууга кызыкдар бардык адамдардын муктаждыктарын канаатгандырууга арналган. Азыркы кундо патенттик маалыматтын интеллектуалдык кубаты ал жараткан онор жай менчигин укуктук коргоо системасы тейлеген чектен сырткары чыгып кеткендиги белгилуу болДУ-

Патенттик маалымат бириккен коммуникациялык агымга кошулуп, маалыматтык камсыз кылууда маанилуу милдет аткарат.

Азыркы маалыматтык технологияларды оздоштуруу патснггик-маалыматтык камсыз кылуунун жаны багыттарын калыптандырууга комок корсотту.

20-кылымдын аягында патенттик маалыматтарды таратуу, кочурмолоо жана сактоо чойросунен кагаз жана микро сактагычтарды (носителдерди) маалымагтардын элекгрондук сактагычтары суруп чыгарды, мисалы, CD-

ROM дискалары, андан кийин маалыматтарды жазуу жана таратуу учун кый-ла келечектуу болгон DVD-ROM дискалары пайда болду.

Акыркы жылдары Интернетгин глобалдуу туйунунун онугушу менен, ал откон кылымдын эн улуу ойлоп табуусу жана 21-кылымдын телекоммуника-циялык системасы болуп саналат, патентгик баштапкы маалыматтын булагы болгон алыстатылган маалымат системаларын жакындатууга мумкун болду.

Азыркы кундо Интернет иш жузундо дуйненун ЮОдон ашуун олколорун бириктирип турат, кептогон елколердун патенттик ведомстволо-рунун туйундору иштеп жатат.

Интернетгин негизги мумкунчулуктору: электрондук почта, файлдарды бир жерден экинчи жерге беруу жана автоматташкан компьютердик програм-малардан маалыматтарды алуу (алыстатылган маалыматка чыгуу).

Интернетгин негизги бардык кызмат корсотуулоруно чыга алган жак-шы болгону менен бир эле электрондук почта менен коп иш жасоого болот.

Файлдарды бир компьютерден экинчи компьютерге беруу "файлдарды беруу протоколунун" жардамы менен ишке ашырылат (FTP).

Алыстатылган маалыматка чыгуу алыстагы компьютерге кошулууга жа-на интерактивдуу режимде иштоого мумкундук берет. Интернет буткул дуйнолук компьютердик чойрого чыгууга жол ачат жана анда ар кандай кыз-мат корсотуулерго, маалымат базаларына жана башка ресурстарга чыгып, аларды коруугo да, пайдаланууга да болот.

90унчу жылдардын ортосунда АКШнын патенттик ведомствосу бирин-чи жолу Интернет аркылуу олкодогу катталган ойлоп табуулар жонундо рефе-ративдик-библиографиялык маалыматтардын жыйырма жылдык топтомуна эркин чыгууга жол ачканда патенттик маалыматтардын колому мынчалык тез осуп кетерин болжоого мумкун эмес эле. Андан кийин, 1998-жылдын башында ага Европанын патенттик ведомствосу менен Япониянын патенттик ведомствосу кошулушкан.

Патенттик маалыматтын курамына онор жай менчигинин коргоого алынган объектилери (ойлоп табуулар, пайдалуу моделдер, онор жай улгулору, товардык белгилер, фирмалык аталыштар ж.б.) жонундо маалымат-тардын топтомдору кирет.

Патенттик ведомстволордон Интернетке тушуучу маалыматтардын айырмалуу озгочулугу, биринчиден, ал билдирилген жана каттоого алынган техникалык чечимдер жонундо, алардын укуктук статусундагы кийинки озгоруулор жонундо расмий жарыялоолорго негизделген, экинчиден, ал Ин-тернетке эркин (акысыз) пайдалануу режиминде тушкондугу болуп саналат.

Интернеттеги маалымат белгилуу даана тармакка арналган туйундорде (Web-site) жайгашкан. Кайсы бир патентгик ведомствонун туйунуно кайры-лып, анын маалыматын пайдаланууну каалагандар анын дарегин компьютер-ден териши керек, компьютер болсо Интернеттеги керектуу жерди таап чы-гып, пайдалануучуга керектуу маалыматты бере алат.

ИМБДУнун Маалымаггык технологиялар боюнча туруктуу иштоочу комитета АКШнын патенттик ведомствосунун окулдоруно онор жай менчиги боюнча электрондук-санарип (цифралык) китепканасынын (Intellectual Property Digital Library - IPDL) буткул дуйнолук туйунун тузуу боюнча ИМБДУнун программасынын чегинде патенттик ведомстволордун Web-site

туйунун кутуу $Y^{4}Y^{H}$ сунуш даярдап беруусун суранган. Буд сунушта Web-sitc га карата теменку талаптар камтылат, б.а. анда томенкулер болушу керек:

- интеллектуалдык менчиктин патенттик ведомстволору менен уюмдарынын маалыматтары, алар эки тилде: улуттук ведомствонун тилинде жана англис тилинде берилиши керек;
- улуттук ведомствонун иши жонундо маалымат жана улуттук системаны пайдалануучулар учун пайдалуу болгон башка маалыматтар;
- интеллектуалдык менчик тармагына жацы келген кишилер учун маалыматтар;
- улуттук ведомствонун жарыяланган патенттик докумснттери менен кошо издоо учун маалыматтар коп камтылган база.

Интернетке берилген чет олколук патенттик ведомстволор менен уюмдардын Web-site туйунундогу даректеринин тизмеси томонку таблицада берилди.

Таблица

Интернетке берилген чет олколук патенттик ведомстволор менен уюмдардын Web-site туйунундогу тизмеси, алардын даректери

Коду	влколор/Уюмдар	Дареги
1	2	3
AU	Австралия	http://www.ipaustralia.aov.au/
AT	Австрия	http://www.palent.bmwa.gv.at/
US	AKIll	http://www.uspto.pov.
DZ	Алжир	htlp;//www.inani.dni
AD	Андорра	littp://www.ompa.ad
AR	Аргентина	http://www.ntecon.gov.ar/inpi/derault.htin
BE	Бельгия	http://www.european-patent-o fficce. orc/pat 1 ib/cou n t ry/belgi u m/
BX	Бенелюкс	http://www.bmb-bbm.org
BA	Босния жана Герцеговина	htto://www. bill. net. ba/'~/smp
BR	Бразилия	http://www.inpi.gov.br
HU	Венгрия	http://www.hpo.hu
DE	Германия	http://www.deutscbes-patentamt.de
GR	Греция	http://www.european-palenl-ollicc.org/pal lib/counlrv/s! recce/index. In ni
GE	Грузия	http://www.global-ertv.net/saqpatenti
DK	Дания	http://www.dkpto.dk/
EA	Евразия патенттик ведомствосу	hllp://w\vw.capo.org
EP	Европанын патенттик ведомствосу	http://www.european-patent-office.org
NZ	Жаны Зеландия	http://www.iDonz.govt.nz
WO	ИМБДУ	http://www.wipo.int
ID	Индонезия	http://www.patent.go.id
IS	Исландия	http://www.els.stir.is/

Таблицанын улаидысы

1	2	3
ES	Испания	http://www.oepm.es
IT	Италия	http://www.euroDean-natent-ofTlce.org/it/
CA	Канада	http://www.ODic.ec.ca/
KR	Корея Республикасы	http://www.kiDO.ao.kr
с и	Куба	http://www.ceniai.inf.cn/OCPI/
KG	Кыргыз Республикасы	http://www.kvrRvzpatent.kg
CN	Кытай	http://www.cpo.cn.net
LT	Л итва	http://www.is.lt/vpb/enel
LU	Люксембург	http://www.etat.lu/EC/
МК	Македония Республикасы	http://www.ippo.aov.mk
MY	Малайзия	http://kpdnhq.gov.mv/
MA	Марокко	http://www.nicinet.ROv.ma/mciweb/sipic/deaut.htm
MX	Мексика	http://www.imDi.Rob.mx
MC	Монако	hltn:/Avww.cui4 pean-natent office.orc/n*at lib coiir'TV''^ •.••.,••>
NL	Н идерланд	http://www.bie.minez.nl
UZ	бзбекстан	http://www.patent.uz
PE	Перу	http://www.indecopi.fob.pe/
PL	Польша	http://www.uprp.Dl
PT	Португалия	httD://www.iiiDi.Dt
RU	Россия Федерациясы	http://www.rupto.ru
RO	Румыния	http://www.osim.ro
SG	Сингапур	http://www.pov.sg/molaw/rtnip/
SK	Словакия	http://www.indDrop.Rov.sk
SI	Словения	http://www.sipo.mzt.si
TH	Таиланд	http://www.dbe. moc.Ro.th/DlP/enft/index/_ht ml
TR	Туркия	http://turkptent.gov.tr
UA	Украина	http://www.spou.kiev.ua:8101/eng/emenu.html
GB	Улуу Британия	http://www.patent.gov.uk
PH	Филиппин	http://www.dti.gov.ph.ipo/
Fl	Финляндия	http://www.prh.fi
FR	Франция	http://www.inDi.fr
HR	Хорватия	httD://Dubwww.srcce.hr/Datent
CZ	Чехия	http://www.upv.cz
CM	Швейцария	http://www.ige.ch
SE	Швеция	http://www.prv.se
EE	Эстония	http://www.cpa.ee
1 JP	Япония	http://www.iDO-miti.Ro.ip

Каалаган патенттик ведомствонун Web-site туйунун кароо учун Explorer программалык камсыз кылууну ишке киргизуу керек да, андан ары ведомствонун дарегин киргизуу керек, анткени байланыш ушул дарек боюнча жургуз\лот.

Кыргызстандын маалымат пайдалануучулары эн коп пайдаланышкан

маалымат - бул Россиянин онор жай менчиги боюнча маалыматтар базасы. Роспатент 1999-жылдан тартып Интернет аркылуу (http://www.rupto.ru/ "Патенты") чыгууга боло турган Россиянын патенттик документгеринин маалыматтар базасын тузуу боюнча иш баштаган, ошонун негизинде томонку маалымат базалары тузулгон, алар:

• 1994-жылдан тартып РФнын отунмолору жана патенттери боюнча библиографиялык маалыматтары, рефераттары, толук баяндамалары менен кошо Россиянын патенттик документгеринин толук тексттери;

• 1994-жылдан тартып отунмолор жана патенттер боюнча библиографиялык маалыматтары, рефераттары жана тандап алынган графикалары менен кошо Россиянын патенттик документгеринин рефераттары;

• 1994-жылдан тартып пайдалуу моделдер боюнча библиографиялык маалыматтары, рефераттары жана тандалып алынган графикалары менен кошо пайдалуу моделдердин рефераттары;

• 1994-жылдан тартып библиографиялык маалыматтары, рефераттары жана тандалып алынган графикалары менен кошо Россиянын патенттик документгеринин англис тилиндеги рефераттары.

Интеллектуалдык менчикти эркин соодалоонун жана коргоонун эл аралык эрежелерин дуйнолук масштабда жузого ашыруу учун маалыматгык ресурстарды жалпы стандартгар боюнча иштоочу бирдиктуу глобалдык гуйунго бириктируу керек. Бул багытта алгачкы кадамды ИМБДУ менен ЕПУ жасады. ИМБДУнун маалыматтык технологиялар боюнча туруктуу комитета патенттик ведомстволордун маалыматтык ресурстарын Интернет туйуну аркылуу туз чыгуу жолу менен биргелешип пайдалануу максатында онор жай менчиги боюнча электрондук-санарип (цифралык) китепканаларынын туйунун (IPDL) этабы менен тузуунун узак моонотгуу программасын даярдады. 1999-жылдан тартып ИМБДУ - WIPOnet глобалдуу маалымат туйунун ишке киргизуу боюнча иштер башталды. Бул туйун интеллектуалдык менчиктин ведомстволорунун ортосунда маалыматтарды откорууну, интеллектуалдык менчиктин ведомстволорунун автоматташкан китепканаларынын документ топтомдоруна чыгууну, PCT жол-жобосу боюнча эл аралык отунмолорду электрондук берууну камсыз кылууга арналган, ошондой эле андан пайдалануучулар ИМБДУнун Буткул дуйнолук академиясынын окуу китептерин пайдалана алышат.

Адабияттар:

1. Современные возможности поиска в Интернет/Тузуучу Jl. Г. Кравец. - М.: ИНИЦ Роспатента, 2000. - 74 б.

2. Ненахов Г. С., Максимова В. В., Шеланкова Н. В. Информационные ресурсы зарубежных патентных ведомств и ВОИС в Интернет: Метод, пособие для экспертов. — М.: ИНИЦ Роспатента, 2002. — 138 б.

3. Патентное дело. — М.: ИНИЦ Роспатента, 2002. — № 3.

4. Патентная информация сегодня, 2000. — № I.

5. Патентная информация сегодня, 2000. — № 2.

6. Патентная информация сегодня, 2001. — № 4.

ДООР ЖАНА ИНСАН

Бул рубрика кыргыз сурот искусствосунуп негиз салуучулары, замандын. залкар суретчулвру С. Чуйковдун 100-жылдыгына жана Г. Айтиевдин 90-жылдыгына арналат.

ТУНГУЧ УЛУГГУК CYPGT4Y ЖОНУНДО СОЗ

Асанбеков *С. А.* **-** *Кыргыз Республикасынын маданиятына эмгек сицирген ишмери, профессор*

Республикабыздын маданий коомчулугу кыргыз керкем сурот онорунун негиз салуучусу, атагы алыска тааНыМал жебилге чебери Семен Афанасьевич Чуйковдун 100 жылдык маарекесин кенири белгилешти. Бутундей инсандык кудуретин, табигый талантын жан урон кыргызга арнаган, "соогу орус, эти кыргыз" Семен Афанасьевичке кыргыз эли кандай сый корсотсе да ага жарашары, а тугул аздык кылары бышык. Анткени ал кыргызга кылымдарга кыяты жанбас эмгек синирди. Кыргыз элин дуйноге даназалады жана кыргьщды кыргьвдын езуно таањпты.

Орустун белгилуу суротчусу Гелий Коржев менен болгон бир ангемесин анда-санда эскеришин, тамаша создун тегерегиндеги чындыкты минтип баяндашат...

Гелий Михайлович сураптыр:

- Семен Афанасьевич, сиз орустарды таргканьщыз барбы? - деп.

- Бар. Ал езумдун автопортретам. Аным да кыргызга окшоп калыптыр, - деп жооп берипгир Чуйков.

Кыргыздын мыкты пейзажчы суротчулерунун бири, бейиши болгур, Кулчоро Ксримбеков айтып калар эле:

- Согуш мезгилинен кийин Ленинграддагы И. В. Репин атындагы живопись, скульптура жана архитектура институтуна жер-жерлердеги онорчулорду оркундотуп остуруу учун улуттук кадрларды даярдоо боюнча студиялар ачылып, анда Жакул Кожахметов, Асанбек Молдахматов жана Алтымыш Усубалиев унообуз окуп жургонбуз. Бир жыл окуп, каникулга келип аяктаганда, поездде кетип бара жатсак Атайдын "Ой булбулун" созолонтуп ырдаган бироенун уну угулат. "Ким болуп кетти?" - деп, жакындап келеек, кыргыз эмес орус ырдап жатат. Ал жардана калган бизди коро коюп, кыргызча: "И-и, озубуздун балдар го. Келе койгула. Кай жакка бара жатасынар?" - десе, тан кала бири бирнбизди карадык. Ага чейин атын эшитсек да, Семен Афанасьевичтин озун коро элек болчубуз. Озубузду тааныштырсак, ал кудундап суйунуп: " О-о, жердеш гана эмес, кесиптеш да турбайбызбы. Баракелде, балдар, буюрса силер кыргыздардан биринчи жогорку билим алган суротчу болот экенсинер. Мени тааныбасанар, Чуйков деген кыргыз суротчусу мен болом. Жылда эрге жаздан кеч кузго чейин оз жеримде иштечу элем. Быйыл Москвага эртерээк баратам. Анткени ездук коргозмомдун ачылышына камылга корушум керек. Убактынар болуп калса, келип коруп ксткиле", - деди.

Биз бир чети Семен Афанасьевичти буга дейре тааныбаганыбызга уялынкырасак, экинчи чети ага жолдо кутпогон жерден жолугушуп таанышканыбызга озубузду озгочо бактылуу сездик. Анан калса сезмор киши эксн. Биз

билбеген кеп окуяларды, факгыларды баян эткен сездерун уксак деп куштарланып, Москвага жеткенче айланчыктап, жанынан чыккан жокбуз.

Семен Афанасьевичтин чыгармаларынын коргезмесу ачылганда Ленинграддан атайы келеек, бизди эски тааныштарындай, езу менен бир денгээлдеги суретчудей госуп алып: "Кергезмену кердунербу? Орустардан тартыптырмынбы?" - деп бажырайды.

- Кордук, бардык суреттврунуз кыргыздарга, алар жашашкан жерлерге арналыптыр, - деди Жакул Кожахметов.

- Бир орустун портрета турбайбы. Ал менин оз автопортретам. Менин чыгармаларым бутундой кыргыз дуйносунун ажарын ачууга арналат. Башка элдин жашаган чейросу да, жашоо турмушу да мени суротчу катары анчалык кызыктыра бербейт, - деген.

Ошол кергозмодон кийин биз Чуйков баштаган улуу муундагы сурет-чулордон окууну алдыбызга койгон максат да, енокот да кылып алганбыз...

Жогоруда келтирилген мисалдарыбыз Семен Афанасьевич Чуйковдун картиналарына алгач жолугушканда ар ким оз сезимин, жан дуйносунун кыймылы аркылуу узур коруп, езуне тааныш корунушторго салыштырып кабыл аларлыгын айгинелейт. Эсимде куну бугункусундей турат: колума тустуу журнал тийип, анда азыр ар бир сурот онорун аздектеген адамга кенири белгилуу "Кыргыз колхоз сюитасына" кирген картиналарды кергонде биздин айылдын эле жашоо-тиричилигин чагылдырып койгондой туюм менен кабыл алганым. Ал тугул ушул элди, ушул жерди коендун жагагына чейин тааныган киши го деп ойлочумун.

Ооба, тан ата сууга барган же, чомоло салып, мал жыйнаган аялдар балдарын кошо ала журушуп, туште ошол жерде кундун ысыгында эс алгандары, Чон Боздо ыргала оскон эгин талаасын аралаган шак жол менен аталарыбыздын чапкан чопторунон бир боо, эки боодон алып келгенибиз, согуштан кайтышеа да гимнастеркаларын чечише элек жигиттер менен бойго жеткен кыздардын созгон обондору, эстесем, аруу сезимимди алеп кылып жиберет. Кандайдыр бизге тааныш сыртынан жонокой, бирок озгочо ажайып дуйно коз алдыга тартылат. А кезде суретгордун маанилик жана коркемдук касиеттери эмнеге байланыштуу эКендигин билиш кайда. Бирок тоолордун катмарланган бийиктигине, жаратылыштын он-тусторуно жаныча баам сала баштагам. Демейде элес албаган корунуштор суротко гартылганда, мурда мен элес албаган башкача озгочолуктору менен берилгенде таасирлентип, кайра-кайра каратчу... Акылды азгырып, алам саатта асыл кыялды оболотчу...

Кийин университетке келип киргенде "Советтик Кыргызстандын кызын", "Кечти" сурот музейинен коруп, бир кездеги журналдан коргендер С. А. Чуйковдун картиналарынын репродукциялары экендигин билдим. Ал учурда музейдин бир гана залы болгондуктан, кергезмолор ай сайын алмашып, улам жанысына келип турууну бара-бара онокот кылып алдым. Университетти бутуруу учун дипломдук жумуш жазууда жетекчим философия илимдеринин доктору, профессор Махсуд Садыкович Жунусов "Искусство менен адабияттагы улуттук озгочолук" деген теманын устундо иштоеден мурда коп китептердин тизмесин берип, жумасына аларды кандайча оздоштургонумду такай козомолго алып турчу. Ошондон тарта сурот онеру

боюнча илимий монографияларды гана окубай, суротчулор менен дидаарлашууга, пикир алышууга кобуроок конул бурдум.

Семен Афанасьевич Чуйковду музейдеги картиналары, этюддары аркылуу алгач билсем, 1957-жылы Кыргыз суротчулерунун I Съсздинде кириш соз менен ачып, суйлогонун уктум. Бирок бетме-бст суйлошууго шарт да, ьщгай да болгон жок. Терен мааниси эмнеге байланыштуу айтылганын тушунбосом да, ошол кезде Кыргызстан КП БКсинин катчысы Абдыкайыр Казакбаевдин: "Семен Афанасьевич Чуйков Москвада такай жашаса да кыргыз сурот онорунун буга чейинки онугушуно синирген эмгеги жана азыр жаратып жаткан чыгармалары республикабыздан алыстабай иштеген суротчулордун эмгектеринен идеялык-коркомдук денгээлдери боюнча алда канча артык, алда канча салмактуу жана зор", - дегени эсимде калыптыр. Мындай кескин айтылган сездун торкунун териштирбесем да, эмнегедир, мык менен кагылгандай ушул учурга дейре эсимден чыкпай сакталганына азыр да тан калам. Бирок, соз эмнеге карата айтылганын билбейм. Балким, Семен Афанасьевичтин кыргыз сурот оноруно синирген эмгегин, уюштуруучулугун моюндарына алгысы келбегендерге кескин экскртуу катары айтылган кепти жетинчи сезим туйгандыр. Биринчиликти, кадыр-барктуулукту талашуу жургка таанылгандарга муноздуу эмеспи...

Семен Афанасьевич менен жакындап таанышуум 1958-жылы Кыргыз мамлекеттик (азыркы улуттук) сурот музейинс илимий кыматкерликке келерим менен бир ай отпой Москвада биринчи жолу уюштурулган искусствотаануучу, сынчылардын Буткул союздук бир айлык семинары откон учурда болду. Ага чейин мен озубуздун музейлерден башка коргозмо залдарды аралап корген эмесмин. Дуйнону туро кыдырышып, атактуу музейлердеги суротчулордун каргиналары гана эме<?, кайсы этюд канчанчы залга илингендигин коз алдыларына келтиришип, буйдалышпай кызыга ксп кылышкандарын укканымда "кайда келгем?" деп дапдаарый тушконумду, сурдогонумду эстеген сайын, ошондо «баса бергизбей» мени эмне кармады деген ой азыр да «кылт» дей калат.

Эми ойлосом, мени токтоткон, мага атамдай комок керсотушкон Семен Афанасьевич менен Гапар Айтиевич экен...

Семинардын ачылышында Сергей Васильевич Герасимов баштаган СССР Суротчулор союзунун жетекчилери, атактуу суротчулор, искусство изилдоочулор келишти. Алардын арасында Семен Афанасьевичтин жургенун коруп эмнегедир ичимден кымындай туштум. Эки жагын каранганынан улам кимдир бироону издеп жаткандай сезилди. Ангыча кулуп-жайнап, мени коздой басты.

- Кыргызстандан сиз келдинизби? - деп кулмундоп, колун сунду.

- Ооба, мен келдим, - дедим.

- Атын Сарманбы? - Мен жооп бергенче, - Чуйков деген мен болом. Сиздин жердешиниз, кыргыздын суретчусумун, - деп бажырайды.

- Сизди кантип тааныбайын. Залга кирип кслатканыныздa эле баамдагам, - дедим.

Кийин менин ысмымды ошондо так айтканын Союздун референттеринен сураштырсам, семинарга чакырылгандардын ичинде Кыргызстандан ким барлыгын, аты-женумду алардан сураi билип алыптыр.

Жыйырма кунчв Москвада кептеген дискуссияларды откеруп, музейлерди, ар кандай коргозмелорду коруп, он кунго Ленинграддын музейлерине жиберер алдында Суротчулор союзунда семинардын жыйынтыгы чыгарылды. Ал жыйынга да советтик сурот онорунун доо-шаалары, искусство иликтоочулер, сынаакы сынчылар келишти. Мындай семинардын биринчи жолу откорулуп жаткандыгы, искусство изилдоосуно, сынына мындан ары озгочо маани берилери, улуу олкенун бардык жеринде адис кадрлардын иштоолоруно конул бурула тургандыгы айтылды.

Семен Афанасьевичтин ошол жыйындан кийин коштошуп жатып айтканы азыр да эсимде турат...

- Кыргыз суретчулвру кыска моеноттун ичинде бир топ мыкты чыгармаларды жаратышты. Албетте, ийгилик бар жерде кемчилик да болот. Ошол ийгиликти, кемчиликти оз убагында сезип-туйдурууга сындын ролу чон. Кыргыз суротчулеру азырынча бири бири жонундо пикир айтуу менен чектелген сыяктанат. Ал эми анда-санда чыккан альбомдун же каталогдун баш сездерун суротчулордон башка эчким деле окубайт. Газета-журналдарда деле анчалык кыйратып чеке жылыткан макалалар жазылган жок. Искусство тууралуу жазышкан адистер канчалык активдуу болушса, суротчулордун да чыгармачылык жашоолору ошончолук кызыкгуу отпос беле. Эн окунучтуусу кыргыздар кыргыз суротчулорун тузук билишпейт. Деги эле элдин жалпы маданиятын остурбой, кеторбой туруп, кандай мыкты чыгармаларды жаратса да, аны менен мактангандык кылуу бекер айтылган ой жорууга окшойт. Элдин улуттук маданиятын которуу баарыдан мурда потенциалдуу окуучуларды, угуучуларды жана коруучулорду даярдоого, тарбиялоого байланыштуу. Ошондуктан кыргыз тилинде суротчулор тууралуу макалаларды, эмгектерди жазуу озгочо керек. Биз музейди уюштурганда, суротчулор Союзун тузгондо, сурот окуу жайын ачканда жергиликтуу элди чон маданиятка тарталы деген асыл максатты алдыбызга койгонбуз. Коп ойлорубуз, пландарыбыз ишке ашты. Антее да, элдин калын катмарына Чуйков ким, Айтиев ким, Акылбеков ким - белгисиз бойдон калууда. Алдыда коп иш бар. Ийгилик каалайм...

Семен Афанасьевичтин ошондогу мага кылган мамилеси кенулумду аябай курсант кылган. Озгочо Третьяков галлереясына, Ленинграддагы орус музейине киргенде орустун улуу суротчулорунун картиналарынын катарында анын чыгармаларынын илинип турушу, анын мени менен суйлошуп, жердешим экендигин эстегенде тобомду кокке жеткиргенсиген, сыймыкка белоген.

Ооба, кыргыз суротчулор Союзун, Сурот онер музейин тузуудегу, кыргыз живопись мектебин негиздеодегу биринчилик даражасы Семен Афанасьевич Чуйковго таандык экендиги бар.

Озунун гана чуйковдук темасын чечмелеп, езу терелуп, дуйне чындыгын алгач тааныган Ата-Мекенине деген уулдук аруу суйуусун ага биротоло арнап, кыргыз жашап, тиричилигин откерген жаратылыштын коздугуна, улуулугуна суктанып, элдик жасалга-колдонмо онорунде поэзияга

айланган когултур асманды, гулдоген жерди кыргыз суротчулерунун ичинен биринчи болуп, олконун кайра жаралуу идеясы менен байланыштырган.

Семен Афанасьевич бала кунунон кыргыздардын ичинде чоноюп, шаардан анчалык алые эмес тоо'лорго барып, коп учурда малчылардын уйлорундо туноп калчу. Алар колдо барларын тен белушуп, оттун жарыгында откон-кеткендерден кеп кылышчу. Конулду которгон ырларды ырдашчу. Ошол учурдан алган таасирлери Чуйковдун алгачкы да, омур бою оксубогон чыгармачылык кызыкчылыгы катары сакталып калды. Анын 1917-1920-жылдары жазылган "Тоодон ороонду караган корунуш", "Кедейлердин уйлору", "Кичинекей койчу", "Кыргыз аптиси" жана башка этюддары суротчунун жеке, чыгармачылык ботончулугун аныктоодо гана эмес, болочокто кыргыз живопись мектеби деп аталган багытгын калыптанышына да таасирин тийгизди. Мындай этюддарынын бир нечесин Гапар Айтиев атындагы Улуттук сурот музейине Семен Афанасьевич белекке берген.

Суротчу ВХУТЕМАСта окуп жургондо олконун коркомдук жашоосунда дискуссиялык абал окум суруп, ал оз жолун таап алуу учун эмне кылуу керек, деген дилеммага кабылганда бала кезде эч жерде окубай, оз алдынча тарткан этюддары жардамга келди. Чуйков дуйнолук реалиеттик сурот онорунун салттарын оздештургендон кийин да ымыркай кезинен, балалык кундорунон алган таасирлерин омур бою сактады. "Балалыкта жана оспурум кезде баштан кечиргендер ар бир суротчу учун жен эле баалуу эмес, оте кымбат. Алар анын сактоочусу, анын бактысы, чыгармачылыгын дайыма кубанычка белеген булак", - дейт Чуйков.

ВХУТЕМАСта Семен Афанасьевич дайыма газа живописке умтулган Р. Фальктан сабак алган. Искусствонун мыкты тарыхчысы, образдык тарыхый-коркем мунездемелоенун чебери Михаил Владимирович Алпатов "Искусствововеддин емуру" деген эмгегинде минтип жазган: "С. А. Чуйков жана анын аялы Е. А. Малеина. Чуйков Александр Ивановду кастарлоочу жана Нсаполитан булунун Иванов тарткандагы коз караштагы чекиттен жазган. Ал жана анын аялы да Р. Р. Фальктын окуучулары болушкан, бирок аялы гана туске тикеден-тике мамилеси менен ез окутуучусуна берилгендигин сактап калды".

Ооба, Чуйков Фальктан сабак алса да, бирок анын таасиринде болгон жок. Роберт Рафаилович да педагогдук укукка салып, ага чыгармачылык кысым корсоткон эмес. взу да дайыма натурадан чыгарма жазган Фальк Чуйковдун ез алдынчылыгын негизинен колдоду. Чуйков туулуп оскен жерине улам кайрылып жаны-жаны этюддарын картиналарын жазуусун уланта берди. Улам барган сайын ез дуйносуно терендеп кирип баратты. Озгочо асман тиреген тоолор, тоолорду мекендеген жонекой адамдар демине дем кошуп, алар жаккан оттун тутуну гана эмес, ышталган туурдуктун жыты да конулун козутуп, алда кайдан тартып турар эле. Канчалык кыйналып-кысталса да кембагал кыргыз руханий дуйносунун сулуулугун аздектеп дайыма жакшы касиеттерин аялуу буюмдай асырап жашагандыгы, келген адамга колунда барын тен белушкен меймандостугу, кен пейилдиги, ырдаса да, суйлосо да, кунумдук жашоого урунган буюмдарында да терен ойго урунттуу образдуулукка, эпикалуулукка умтулгандыгы кыргызга деген урмат-сыйын арттыра берген. Валким, Чуйковдун чыгармаларындагы сырткы

жонокойлук, ички олуттуулук демейдеги тусгуулук дегсн тушунукке дал келбсй калуусу мумкун.

Семен Афанасьевич Чуйков картина жаратканда анын сырткы коркомдук формасына да, ички мазмундук маанйсине да терен ой жугуртуп, "жети олчоп, бир кесмей" принципке айдандырды. Жонокой карандаш же калем сап менен сурот тартабы, же этюд жазабы аддына эн зор чыгармачылык максат коюп иштоо инсандык касиети болуп калды. Картина жазууда кээ бир суротчулордой этюддарды чонойто салуу ыкмасы менен чектелууну четке какты. Сурот, этюд, эскиз, картондорду эчен варианттап жараткан учурда кайра-кайра кайрылуу, жацыларын тузуу ал учун конумуш чыгармачылык процесс эле. Москвадагы онорканасына барган кезде кээ бир картиналарды бир рече жылдап бутпогонун коруп тан калчумун. Картинага баруучу кынаптап иштоону талап кылган жол ото машакаттуу изденуу экендигин ар бир чыгармасына даярдаган комокчу материалдары айгинелечу.

Семен Афанасьевич озунун адабий эмгектеринде да, бутундой чыгармачылыгында да суротчу оз темасынан, жанрынан, суротчулук жана турмуштук ышкыбоздугунан танган эмес. Ал оз темасын, жашоо дуйносун таап алгандыгы учун чон суротчу болду. Анткени адам дуйнону чындап суйгондо, терен жана олуттуулугун тушунгондо, эптеп пайда коруу максатынан иштин кызыкчылыгын жогору коюп, зор шыктануу менен коздогонун аркалаганда гана эмгегинен баар табат.

Адис мерген андыи сырын апалыстан тааныган сынары жашоого умтулган, белгилуу теманы коздогон суротчу кээде андабаган адам кутпогон жерден укмуштууДай сюжеттердин катмарын табат. Жонокой корунушке терен маани батырат. Болбосо бооруна китеп кысып, мектепке бараткан же дарбыз кармап, тиштерин кашкайта кулгон кыздарда, эртец мснсн колун ссрспчилей, козун кундон калкалап, алда кайда коз чапгырган аялда анчалык драмалуу белги жок. Бирок айлана-чойролор менен алардын эриш-аркак жарашыгы коргон адамдын бир эсс коз жоосун алса, бир эсе катмарлашкан коп элестерди коз алдыга келтирет. Мындай таасирдуулукко жетишуу учун суротчу канча эскиздерди жаратпады, канча этюддарды жазбады.

Семен Афанасьевичтин чыгармаларына коз чаптырганда кыргызга мунроздуу белгилерди, аптилерди, пластикалык кыймылдарды, кыргыз ээлинин ой жугуртуулору менен умтулууларын гана эмес, кыргыз аздсктеген тусторун, алардын кыртыздык айкалыштарын, картина жазуунун техникасын искусстводогу европалык жана орус тажрыйбасын кыргыз кыртышында гана оздоштурулбостон, оз элинин маданиятын, тарыхый озгочулугун терен ссзгсндиги да оболго тузгон деген жыйынтык озунон озу кслип чыгат. Суротчунун алгачкы этюддарынан акыркы полотнолоруна чейин ыраттуу карасак анын чыгармачылык изденуусу кыргыз элинин тарыхый осуп-онугуусунун оз алдынча баскан жолун суроттоо ыкмалары менен, эриш-аркак журуп ошондон чуйковдук корком дуйне калыптандыгын баамдоого болот.

Бала кездеги этюддарында коргондорун реалдуу чындыкты озундей беруу аракти менен тусторду интуитивдуу оздоштурсо, кийин сурот боюнча атайын билим алып келгенден кийин бала кездеги биринчи чыгармачылык тажрыйбасына кайрылуу акырындап оз жемишин бере баштайт. Улам жаны этюддарды жазуу качандыр бир сезими наристе кезинде басып откон жолго кайра тушкондугунун кадиксиздигин баамдатат. Корсо тоолуу географиялык

чейрв элдин урп-адатындагы, салт-санаасындагы, мунозундогу озгочолукту калыптаган сыяктуу анын коро билуусун, тустврду, формаларды кабыл алуусун да калыптайт экен.

Кызык жери, Чуйков кийин дуйнолук сурот онорунун атактуу окулдорунун чыгарма жаратуу ыкмалары менен таанышканда алардын чыгармаларындагы турмуш чындыгын беруу боюнча реализмдин кучу озгочо таасирленткенин суротчулор жана сурот окуу жайынын окуучулары менен жолугушканда айткандарын кулагым чалган. Мисалы, картинанын колорити суротчунун жеке табити же озгочолугуно жараша гана жаралбастан, курчап турган жаратылыштын озгочулугу да таасир этет экен. Суротчу адамды курчап турган ар кандай буюм-тайымдарды, кийимдерди, аптилерди суроттоо менен жаратылыштагы тондорду, тустврду картиналарында чагылдырат. Кылымдардан кылымдарга алкагында асыраган табият элдин тусторго мамилесин, тушунугун калыптайт. Тустер элдин жасалга-колдонмо улгулерунде да чагылдырылат. Эгерде кыргыздардын кызыл жана кок тусторго карата соз тизмектерин, макал-лакаптарын андап корсок, аларда тсрен социалдык да, коз караштык да маани камтылганын байкайбыз. "Кыздын козу кызылда", "кыз экенде - кызыл кыз, жаман катын кайдан чыгат?" - деген макапдарда сулуулук, артыкчылык тууралуу соз болуп жатпайбы. Ал эми шырдакта кызыл туе жашоонун башталышы, кундун чыгышы, жердин гулдошу, жаздын келиши сыяктуу тушунукторду берет. Кок туе болсо кыргыздар учун олуттуулукту, чексиздикти, бийиктикти, асман дегенди билдирет. "Асман менен когунун тироосу элен, кан тором", "Коктон кек нур жаады", "Кокке тобосу жетти" деген сыяктуу соз тизмектеринде шырдактагы образ-метафоранын мааниси сыпатталган.

Чуйков бир чети улуу суротчулордун чыгармаларындагы тустордун териштерилишине, экинчи чети озунун бала кездеги этюддарына кайрадан коз салганда, алар анын колориеттик изденуулору учун чон таасир коргозгон деп айтууга болот. "Кыргыз колхоз сюитасына" кирген картиналарын, пейзаждарын же индиялык сериясын коргондо алардагы колориеттик тема картиналардын темалары менен эриш-аркак байланыштуугуна суктана тан бересин. Ал боекторду бет келди пайдалана бербейт. Живопистин колорити жерди, учурду, элдин табитин, кайсы тусту аздектегенин биддирет. Чуйков колориеттик табылгаларында эчен кылымдар калыптанган тустордун элдик айкалышын картиналарында реалиеттик жалпылаштыруу мумкунчулугу аркылуу оздоштургон.

С. Чуйковдун жараткан образдары кыргыздардын эпосторундагы, жомокторундагы каармандарга берилген сыпаттарды, кыргыз тууралуу жазып кетишкен изилдоочулордун, саякатчылардын байкагандарын коз алдыга тартат.

Семен Афанасьевичтин чыгармалыгынын сырткы композициялык тузулушунон тарта ички ыргагына, тусторунун териштирилишине, образдык чечилиштерине, каармандардын психологиялык мунездемелоруне ар бир деталына дыкат коз сала отуруп, эмне учун улуту орус суротчусу кыргыздардын дуйносун кыргыздын озунон артык тушунот, сезет? - деген суроону озуно озун эриксизден берип аласьщ. Балким, болгар режиссеру

Крикор Азаряндын озу тууралуу айтканы Чуйковдун дуйносун тушунууго кемоктошуп журбесун?

- Мен Болгарияда теролдум жана чонойдум, - дейт Азарян, - болгарча суйлойм, болгарча ойлоном, а армянчага откендо да фразаларды эне тилим болгар тилинде курам. Бирок мен улутум боюнча армянинмин, балким, ошондон улам Болгариянын улуттук мунозунун жана жашоосунун кээ бир озгочолугун озгочо курч сеземин. Алар мага ото кучтуу таасир берет жана коп тустуу, ачык, коз алдыга тартылчу, угулчу, сезилчу образ тузулот...

Семен Афанасьевич кыргызчаны да орусчаны да бирдей так суйлочу. Бирок дайыма кыргыз дуйнесу менен жашачу. (Эзун "Мен кыргыздын баласымын", - деп сыймыктанчу. Бирок, омур бою кыргыз деп жашап, анын чыгармаларын кыргыздар анчалык билишпегендигине, ал тууралуу кыргыз тилинде эмгек жазылбагандыгына капаланчу.

Семен Афанасьевич менен Москвага кетериндеги экообуздун ортобуздагы суйлошконубузду эстесем азыр да аргасыз абалга тушуккандай болом. Анан калса акыркы ирет суйлошподукпу. Ошол ксткен тейден экинчи кайрылып келбеди. Ошондо: "Сарман, мен бутундой чыгармачылык омурумду Кыргызстанга, кыргыз элине арнадым. Россиянын орто тилкесинен бир да этюд тартканым жок. Бирок менин бир тууган кыргыз элим мени анчалык билбейт. Анткени менин чыгармачылыгым тууралуу кыргыз тилинде китеп же кен-кесири жазылган макала жок", - деген. Ушул суйлошууден кийин, айтса, айтпаса тогунбу деп, белгилуу искусство изилдоочу Ольга Петровна Попова менен биргелешип, Чуйковдун чыгармаларын мыкты билген суротчулор, искусство таануучулар менен байланышып, макалаларды чогулттук да темпланга киргизип, которууга киришели деп жатканда, Семен Афанасьевич о дуйно салганда дароо "Кыргыз элинин ырчысы" деген ат менен орус тилинде китепти чыгарып жибердик. Ошентип, китеп кыргыз тилинде чыкпай калды.

Ошол жыйнакка киргизиш учун москвалык искусство таанучусу Н. Корзухин Семен Афанасьевичтин оз оозунан жазып алган эскермесин жибериптир. Эскеруудо суротчу кыргыз сурот онорунун алгачкы учурунан баштап, калыптануу жолуна, уюштуруу иштерине ой жугуртуу менен акырында эч кимдин оюна келбеген, укмуштуудай тац калтырчу сезун айтып салыптыр. «Козум отсо, кыргыздын эски корстонуно соогум коюлбаса, Сурот академиясынын чарба башчысы каалаган жерине кое берсин», - дептир.

Азыр ойлосом, жаны жаннаты болсун, Семен Афанасьевич Чуйковдун айткандары анын осуяты экен. Кыргыздын баласы тууралуу баарыдан мурда кыргыз билсе, олгондон кийин да оз кыргыз элим менен туболукко бирге болсом деген атуулдук каалоосу тура. Тилекке каршы, улуу суротчунун эки осуятын тен аткара албадык.

Убакыт арылаган сайын ез учурунда толук сый-урматка ээ боло албай калган улуу жердешибиз Семен Афанасьевичтин тарыхтагы орду улам кенейе да, бийиктей да берет, анткени анын чыгармаларындагы маанилер, коркемдук ыктар кийинки муундарды эч кеонорбос жаныльiктары менен дайыма озуно тарта берет...

Семен Афанасьевич Чуйков тырмагынын учуна чейин реалист суротчу катары чыгармаларында социалдык турмуштук жана коркемдук чындыкты эриш-аркак кармап, теманы терен ачуусу менен дуйнолук улуу суротчулордун катарында турат...

А. С. ЧУЙКОВ ЖЕНУНДЕ ЭСКЕРУУ

***Осташев** А. - Кыргыз Республикасынын эл суротчусу*

Семен Афанасьевич ар жыл сайын жай айларын Кыргызстанда откороер эле. Москвадан келгендин эртеси суретчулер Кошунуна баш бакчу. Этюд тартуу учун Бишкскти курчаган тоолорду кеп кыдырды. Дайыма боз костюмун устунон тушурбой, машина даярдалып жатканда сурвтчулор менен ангеме-дукон кура турган. Аны улуу муундагы суретчулер: Г. Айтиев, И. Гальчснко, Jl. Деймант, Л. Ильина, А. Михалев, И. Мирошниченко, В. Тюриндср менен бир катар ошол убактагы жаш суретчулер А. Усубалиев, Д. Кожахметов, К. Керимбеков, В. Капустин, А. Каменский, Р. Нудсль жана башкалар тегеректеп калышчу. Семен Афанасьевич ар биринин чыгармачылыгына ото кунт коюп, буткул союздук жана рсспубликалык коргезмолорго катышкан алардын акыркы эмгектеринс чеййн чын дилинен кез салып турар эле. Ал кебунче кечке маал, куугум кирс баштаганда озуне жаш суретчулорду чакырып, искусство жонундо узакка чейин пикир алышчу. Ал эми кай бирде жаш суротчулор топ-тобу менен этюд жана эскиздерин котеро Семен Афанасьевгс женой турган.

Мындай жолугушууларды алар копко чейин эскерип, Семен Афанасьевич менен болгон масктсшуу жана анын жаны эмгектеринен алган таасирлери жонунде бири-биринс айтып туготе алышчу эмес. Азыр ошол масктсшуулордун кебу жоголуп, акыры узул-кесил болгон кол жазмалардын гана калганы оте окунучтуу...

1978-жылы С. А. Чуйков Москвадан келгенден кийинки куну Суротчулор кошунуна кирди. Эмнеге келгендиги тууралуу, кунделук жанылыктар менен бир катар кыргыз маданияты менен искусствосунун Ташкен менен Ригадагы кундоруне карата откорулууучу жаны коргозмолер жонунде суйлоштук.

- Коргозмону Молдавиядан экиге, ал тургай учко болущтун кереги деле жок болучу - деп кейиди ал. Муну менен силер коргозмону начарлатып салдынар. Андан керо коргендун оозун ачтырган бир гана коргезмо жасаш керек. Кадыр-баркка жетуу кыйын, ал эми аны жоготуу ото женил. Мындай болгондон кийин конумуш адат боюнча бардык баяндамаларда Кыргызстандагы искусствонун начардыгы женунде кайталай беришет. Виз жонунде ете жакшы пикирлер бар эле. Анча чон эмес чыгармачыл жамаат боло турган. Модага берилип кетуучулук деле байкалган эмес. Жакшы, олуттуу пландагы иштер бар эле. Биз тууралуу так ушинтип айтышат. Москвадагы 1967-жылдагы коргозмедо биздин болум эн начары болду. Анын устуно бул залдын бозомтук кок дубалдары менен кунурт живопись ага кошул- ташыл болду да калды.

С. Герасимов коргазмонун эн начар болугу - бул Кыргызстан экен-дсп айтты элс, бардык баяндамаларда, бардык жыйындарга аны кайталай башташты. Мына сага, сурот тандоо менен экспозициянын мааниси.

Бир нсче кундон кийин Семен Афанасьевич Кошунга, мага телефон чалды:

- Сиз эмне мага кирбей журосуз? Бугун кириниз, эгерде аба ырайы бузулбаса тоого жоноп кстишим да мумкун.

Ксчинде иштен кийин ага, шаардын туштук тарабына шашылып жонодум.

- Сак-саламат болунуз! - уйуно киргизип жатып, ал менин саламыма тамашалай жооп кайтарды. Чептору калын оскон багы бар экен, андагы шыбактардын жана гулкайырлардын арасында шактуу, бутактуу алмалар жана шабдаалылар жайкалып турду.

- Мына, мен жокто эч ким карабаптыр, - деп ал даттана кетти.

Муздак, куцурттолгон ыцгайсыз болмого оттук.

- Менин Сизге мактангым келип турат. А мен, эч качан мактанбайм. Индияда мен бир этюд жаздым. Жазгандарымдын ичинен эн мыктысы. Ушул Москвадагы коргозмодон кийин менин эмгектерим жонундо Ольга Попова: "Дурмотчодо дурмот бар экен, али тугонбоптур" - деп айткандай, али начарлабаптырмын, бул мени кубандырды. Мен, Индия кызын тарттым. Аны тартып жатканда озумду таптакыр жоготуп койдум дсйсин, кандай боек алдым, каякка койдум, кандай болду эсимде жок. Этюд мурда болуп корбегондой пластикалуу келип, колорит жагынан толук бутту. Эц башкысы индия элинин жан дуйносу чагылдырылды. Абдан назик, бир аз кайгылуу. Жузу июколаддай болуп, кунго куйгон кара тору кыз, ак сариге оронгон, кара чачтуу, коздору шам чырактай куйуп турат... Тим эле укмуш! Алакандан бир аз чонураак этюд. Башкача жасоонун кереги да жок. Мага ал боюнча чонураак холстко тартсанчы деген кенештсрин айтышты, качандыр бир кезде кайрыламбы билбейм. Кайталап тартуу алгачкы нускасынан эч качан ашып кетпейт.

Будапешт музейи советтик ар кыл суротчу авторлорго белгилуу картиналарды кайталап тартууга заказ беришкен. Кийин кобун алып, менин "Кыргызстандын кызы" суротумду гана калтырышыптыр. Ал жонундо мага ошол жакта симпозиумда болгон бир кыргыз окумуштуусу айтып келди.

Третьяков музейинин кызматкерлери бул этюдду корушкондо, ошол элс жердсн аны калтырып кетууну отунушту. Бул ишимди суротчулордун жаккан эмгектерин туз эле онорканаларынан музейге алып, анан бир топтон кийин сатып алуу комиссиясынын сынына коюп жургон Русь музейинин дирскторуна корсотпошумду суранышты. Мен аларга бул эмгек Трстьяковкада бир гана шарт менен болот деп айттыМ да, ал кандай шарт экснин - тушундургонум жок.

Жакында мен Третьяковго бардым, андан менин суротум турган жерде Салаховдун картиналары илинип турганына козум чалдыкты. Эмне болуп кетти?! Корсо, менин эмгсктсримди классиктсрдин анфиладасына, советтик жана орус классикасы илинген залга илип коюшканын кийин байкадым. Бул ойлогон тилегиндин жетксн чеги эмеспи. Борбордук дубалда Дсйнска, бир жак капталында - Пименов, башка жагында - мен. Бирок андан томонку катардагы эмгектердин ортосуна Аникушиндин айкелдерин жапгаштырышыптыр. Чехов менен дагы кимдир бироонун бюсту турат.

- "Чехов" эн, сонун иш - деп, жену жок жерден "балп" эттире айтып калдым. Мен бул эмгекти аябай жакшы корем.

Семен Афанасьевич мени кунт коюп бир карап алды да, созун андан ары улантты:

- Чеховдун бюстунан менин картинама колок© тушуп турат. Алар Аникушиндин эмгектерин башка жакка жылдырышсын, мен мына ушуну айтайын дедим эле. Третьяковка чоц, ага орун табылат. Ал эми мен болсо, индия кызынын бул этюдун "Кули" этюдуна кошуп жупташтырып откоруп беремин. Ушундай бир аз куулук керек болуп турат. Эгерде буга макул болушпаса, этюдду Русь музейине сунуш кыламын.

Бул этюдга алкак даярдап койгомун, бирок ылайыгы келген энсиз тилке тактайды таптакыр таба албай койдум. Жазы, темгил аласын тандап алдым, жакшылап суруп, жылмалап эбине келтирдим, бир байкасам анча деле начар эмес, бирок негедир бир жагы кемип тургансыйт. Ошондо гана ички ичке адкакча артык экенин байкадым. Ал коруууго жолто болуп кичинекей этюдду бардык тарабынан бир сантиметрге жаап турду. Айлам кетип, карандаш учтаган маки менен алкакты жонуп, ашыкчасын алып салдым эле картина ордуна келе тушту. Баары оз-оз ордуна куюп садгандай жайгашгы да калды.

* * *

С. А. Чуйков Франция жана Италияда академиялык дачада болуп келгенден кийин, бир жолу жаш монументалист-суротчу В. Капустин менен бирге анын уйундо болууга туура келди. Италияда тартылган эмгектер живопистуулугунун ото жогору экендиги менен айырмаланып турду. Соз арасында мен аларды этюд деп атасам, Чуйков ыза боло тушту:

- Кандайча этюд дейсиц, мен аларды беш-жети сеанстан жазбадымбы?

Римдик Кампаньинин пейзажы менен картондогу анча чон эмес эмгектерди, Рим шаарынын айланасын жана кочолорун, алар зор коргозмолор жана монографиялар боюнча кецири белгилуу болгонго чейин коруу бактысына туш келгенин айтып, соз арасында Сезанндын ысымы аталды. С. А. Чуйков бир картинадан экинчи каргинаны бизге корсотуп жатып, мындай деди:

- Сезанн мага дайыма аябай токтоо, классикалык катаал жана тынымсыз ойго батып тургандай туюлчу. Бирок, качан гана мен анын музейинде Сезанндын палитрасын коргонумдо - бул бутундой бир чон кепеге живописттик чыгармалар толуп турганын - мен Сезанндын зор темпераментин гушундум. Бул чон темпераменттуу улуу суротчу болучу.

Каш карайган маалда, биз Семен Афанасьевичтикинен кайтып келатканда В. Капустин мындай живописти дайым эле жолуктура беруугo мумкун эместигин эске салды.

Жолугушуулардын биринде Семен Афанасьевич Чуйковдун кандайдыр бир айтып калганы эсимде:

- Менин унум жакшы болучу, коп ырдадым, андан кийин прозага ыктадым, Москвадагы "Молодая гвардия" басмаканасынан эки повестим жарык корду. Бирок мага абдан жакын корунгондордун бири бул живопись. Элестетип коргуло: мына арык толгон суу агып жатат дсйли, аны экиге болуп кор, экоо тен аран жылжып агып калат, анан учко белсоц, соолуп калышы да мумкун.

Бирок ал озу кисть жана калемсап менен жазуусун уланта берди, анын эки колу бири бирине жардам берип, акырындап бутактала, бири бирин толуктап турчу. Бирок анын чыгармачылыгынын эн негизгиси - живопись болуп калды.

Кол жазмаларында ар бир нерсени кылдат талдоо, картинага жазылган белгилуу этюддун качан, кайда, кантип жазылгандыгы жонундо эскеруу менен живопись тарыхы тууралуу ой жугуртуулору камтылган. Ал созго чечен, эгерде кимдир бироону уруша баштаса, Дальдын создугундо жок соз айкалыштарын табат, андан даты кутуусуз жаны бир создорду айтканда, тан калууга гана аргасыз болосун. Мен анын кутуусуз импровизацияларын жазып калбаганыма абдан окунем.

Бир жолу ал этюдга алые жакка барып келгендигин айтып берди. Кун кечтеп калган, кечки саат 9 дар чамасы эле. Боз кендирлуу чан баскан костюму менен ал вокзалга жакын "Интурист" деп аталган ресторанга шашып жонойт. 0зу дайыма женекей, ето жупуну кийинчу: чакмак койнок жана чептордун изи калган боз кендир шым. Жумуштан кстип баратып тамактангысы келет. Ал спарталыктардай жашачу. Онерканасынын уч болмосу: эки кичинекей ашкана жана башка уктай турган, анан иштоечу белмосу боло турган. Дегинкиси, енорканасы абдан чон эле. Анда эки мольберт, отургуч жана жаны эле тартылган жана 40-жылдардын аягынан бери чан баскан эсепсиз этюддар, эскиздер узата кеткен дубалдын тубунде желенуп коюлган эле.

- Мына, искусство таануучулар, эмне учун бул чакан портретте же пейзажда, маселен 1948-1964-ж. деген эки дата турат деп тан калышат. Ооба, анткени, оз учурунда этюд тарттым жана ага ичим жылыган жок, калтырып койдум. Бир топтон кийин, коп жыл еткон сон карап коруп, анын бир нерсеге татый турганын туйдум. Натура боюнча алган таасирлеримди эстедим да кайра тарттым...

Ошентип ал ресторанга киргенин шашпай кенен - кесири айтып беруугo етту:

Ал ресторанга келип столго отурат. Оркестрдин ызы-чуусунан кулак тунат. Кандайдыр бир мончонун ак тунукеден жасалган чылапчынын шыпка илип коюшуптур. Андан чыккан оркестрдин дункулдеген уну анча чон эмес залды канылтыр челекченин кангырагы менен толтуруп турду. Бадыноско шампан салган официант кыз Семен Афанасьевичтен кыйгачтап етот.

- Кичипейилдик учун, - дейт ал анын артынан.

Официантка коцул болбой буфетке кирет да кокурогу саландаган буфетчица менен бир нерсе жонундо узакка суйлошот.

Акырында ага келип:

- Сизге эмне керек? - дейт.

- Борщ, иши кылып экинчисинен бирди жана бир ботолко минерал суусунан берсениз.

- Суу жок, - официант кыз жактырбагандай жооп кайтарат.

- Эмне болсо, ошону бере бериниз. Деги бул эмне деген тартип. Бир кишиге тамак бергенге жарабайсынар.

- Кишиниби? - официантка шылдындуу коз караш менен суротчуго тигилет.

- Мен академикмин, - дейт Семен Афанасьевич тантакыр кутуусуз жерден. Ал эч качан, эч бир жерде озун кокурок керип корсоткусу келчу эмес.

- Ооба, сиздин кандай академик экениниз корунуп турат - деп официантка коп убакыт откон соц тамак алып келет.

Борщто акырын гана каалгып чымын сузуп журуптур...

Демейде Семен Афанасьевич кутуусуз меймандарды тосуп жатып, мындай дечу:

- Мен дыйкандардын эн жонокой тамагын: нан, болгондо да кара нанды, каргошко, пияз, чеснок, озум кармаган балыкты, жашылча-жемиштерДи жакшы коромун.

Кайрадан Италия жонундо, Римде Александр Ивановдун онорканасын издегендиги тууралуу, Франция, Сезанндын онорканасына баргандыгы, Лувр жонундо тугонбогон баяндарын баштачу.

Ал чет жерлерге барып келгенден кийин кундолук жазып, бир нече жолу кайра басылган "Индия образдары", "Италия кундолугу", "Суротчунун эсксруулору" аттуу китептерди чыгарды.

Мына сага бир арыктын эки айрылыщы.

Анын кандай ырдаганын мен эч качан уккан жокмун.

Ал эми анын "Суротчунун эскеруулору" даанышман акыл-ойго сугарылган, чын дилден жазылган китеп. Ал дайыма менин столумда. Мен ага кеп кайрыламын.

Кантип Александр Илларионович бир кеченин баи/талышында эмен, андан кара орук, кипарис жана байыркы терекке айлангандыгы жонундо икая

Суротчулор кошунунда С. А. Чуйков менен жолугушуу откорулуп жаткан. Ага Александр Илларионович Игнатьев аксакал катары торага болуп, кузгу гулдордун букети чон графин менен суу коюлган чакан столдун арт жагында отурду.

Чуйков Италияга барганы, Римдеги А. Ивановдун онорканасын издсгсндиги, ал онорканада мемориалдык доска ачылгандыгы жонундо кеп кылды. Анан издснуу учурунда жаралган ар турдуу этюддарын эстей кетти.

- Дслакруанын онорканасында болдум. Болмо ыпыр-сыпырга толгон. Бирок мен Делакруанын мольбертин, дубалга жолонгон эмендсн жасалган жыгач рамкаларын коргонумдо мольбертке мына мындай кол тийгизип (ал Илларионовичкс кол тийгизди) коррууну каалап, эски чыныгы эмен экснин ссзгим келди. Бул жен гана сентименталдуулук эмес, - бул суротчулор кыйгач басып ото албай турган кандайдыр бир чон нсрсс...

Ал кеп учугун кайрадан улады. Италиянын бир чакан шаарчасында мага бир туп кара ерукту керсотушту. Байыркы кара орукту. Ага 2,5 мин жыл болуптур. Мен бул кара орук Фидинин учурунда эле осуп турган болуш керек деп ойлодум. Анан ага жакын келип, туболуктуу ыйык нерсегс кол тийгизип жаткандай аяр гана сыйпалап койдум (ал бул жолу да катарында отурган Александр Илларионовичке карап кара орукту сылап, кол тийгизип жаткандай ишаарат кылды).

Римдеги Абамани акадсмиялык дачасынын аймагында кипаристср осет. Алар дагы кара орук сыяктуу жай осушот. Бул жердс болсо алты киши биригип кучактай албай турган дарактар. Ийри-буйру. Кылымдардын кубесу. Мен, мына минтип кармадым (ал Александр Илларионовичти кармалап корсотту) жана тубелуктуу бир нерсегс колум тийгенин ссздим, - деп кайталады Семен Афанасьевич.

Кисловодскидеги Лермонтов каза болгон Бсштоодо экскурсоводдор ошол жонунде гана соз кылышып, дайыма начар, талантсыз адам тарабынан жасалган, анысы аз кслгенсип май боек менен боелуп лакталган Лсрмонтовдун бюстуна алып барышат. Жанында болсо кылым карыткан тсрсктср шуулдайт. Албегте алардын колокосундо Лермонтов болгондур. Ансыз деле экскурсоводдорго ушул тсрсктерге экскурсияга алып баруугa туура кслст. Лермонтов муну коргонун, тсрсктердин одур-будур кабыгын кармаганын тигилер гуйса кана. Алар ошол учурдун куболору эмеспи. Ийри-буйру. Ункул-чункулу коп, бодуракай экен (ал кайрадан колун Александр Илларионович Игнатьсвге тийгизип далысынан сылап отту).

Албеттс бул байкоолор жолугушуунун стенограммасы боло албайт. Ошондой болсо да Семен Афанасьевич А. Ивановдун онорканасын издсгсндиги, ага байланышкан ар турдуу кыйынчылыктар жонундо толук айтып берди. Мумкун мага кызыктуу корунгон оз создоруне ал конул бурган эмсстир. Эртен ал бул жолугушуу, пикирлешууден езунун "Италия кунделугу" китеби менен "Творчество" журналына жазган А. Ивановдун онорканасын издегендиги жонунде негизги ойду гана эстеп, калган майда-чуйдолорун унутуп калышы мумкун. Анын эскеруулорун кайрадан айтып, аларды кошумчалоонун кажети да жок. Ал эми кол жазмалары менен эскеруулоруно кошумчалай турган материалдарды таба албадык.

* * *

С. А. Чуйков Кошунда суротчулор менен жолугушуу откоруп, Индияга баргандыгы жонундо узакка тсрип-тепчип, кызыктуу маек куруп берди. Кызуулук менен ар бир кадамын кайра баштан откоруп жаткандай элестуу айтты. Суротчулор кошунунан чыкканда, кар аралаш жамгыр ссбелеп жаткан зле.

Ушинтип, сапарга чыгуучу учур келди. Мен демсйдс Кыргызстанда биринчи кар жааганга чейин боломун. Мына эми биринчи карда жаады...

* * *

Андан Кыргызстан суротчулор кошунунун алгачкы жылдары жонундо кол жазмаларды алуу учун С. А. Чуйков кстер куну ага телефон чалдым. Мендс дагы бир купуя сыр, маек учурунда озум тарткан суротко кол тамгасын алып калуу оюмда эле. Болмолор муздак, кунурт, анысы аз кслгснсип гаигакыр ээн. Отургучта оозу ачылган чемодан, болмонун ортосунда булбулдоп куйгон элсктр жылыткыч, меш устундо эски гезит менен журналдардын арасынан телефондун чети чыгып турат. Ынгайсыз, сууктугунан ичиркене тушосун.

Семен Афанасьевич жээни менен квартирасында жашап жаткан Николай Михайловичке ремонт жонундо корсотмолорун берип, келген жумушчулар менен суу чоргосу, тутуктер, ангектерди тазалоо жонундо суйлошуп жатты.

Семен Афанасьевич мен тарткан суротко озунун кол тамгасын койду, бирок суротум ага жактыбы же жаккан жокпу мен учун тушунуксуз бойдон калды.

ГАПАР АЙТИЕВ МЕНЕН МАЕКТЕШУУЛ0Р

Осташев А. *- Кыргыз Республикасынын эл суротчусу*

Жетимишинчи жылдардын башында Кыргызстан Суротчулор кошунунун жооптуу катчысы болуп иштеп жургонумдо мага Гапар Айтиевич Айтиев менен такай жолугушуп, Кошундун иштери, суротчулор, алардын коргозмолору жана республиканын корком турмушу жонундо кобуроок баарлашууга туура келди.

Суйлошуулор ачык-айрым, кызыктуу маанайда откон, улуу суротчу, залкар инсан жонундо кундолук катары мен ошол учурларды кагаз бетине тушургомун. Аларды кайрадан окуп, ошол мезгил, ошондогу туйшуктор менен кызыкчылыктар коз алдыма тартылат. Мына ошол эскеруулордун айрым узундулорун сиздердин назарыныздарга сунуш кыламын.

Суротчулор кошунунун торагасы Т. Садыковдун жстекчилиги менен Гапар Айтиевди СССРдин Эл суротчусу наамына корсотуу тууралуу Прсзидиумдун жыйыны болуп отту. Документтерди шашылыш даярдоо зарыл эле. Президиумдан кийин мен Jl. Ильина, А. Игнатьев, О. Поповалар менен кенсшип, документ даярдоого кириштик.

Оздук иш кагазы, омур баянын толтуруу учун Гапар Айтиевди алып келууго машина жоноттук. Тез эле жетип келди. Булардан эмне соз чыгат дегендей унчукпай отурат. Негизги иштер жонундо графаны толтуруп жатып О. Попова андан сурап калды:

- Гапар Айтиевич, Токтогулдун эстелигинин долбоорун качан жасагансыз?

- Силер эмне, мени ошол учун эле чакырдынар беле?

Жок. Президиумдун чечими жонунде Гапар Айтисвгс билдирууго мумкунбу? - деп, Кошундун терагасы Т. Садыковго кайрылдым.

- Мейлиниз.

Гапар Айтиевич, - дедим мен унумду салтанаттуу чыгарып, - Кыргызстан Суретчулер кошунунун башкармалыгынын Президиумунун чечими боюнча сиз СССРдин Эл суротчусу наамына корсотулдунуз. Сизди оз колунуз менен толтурууга боло турган зарыл документтерди даярдоого чакырдык. Искусство таануучуга белунген анча чон эмес болмого кирип Г. Айтиев оздук ишин толтуруп, омур баянын тактай баштады.

Мен бир нече жолу кирип чыктым.

- Республиканын Эл суротчусу наамын алып журуу абдан кыйын, аны актоо ете оор... Ал эми СССРдин Эл суротчусу наамына, билбейм, балким эртсрээк корсетуп жатасынарбы? - деди ал.

Г. Айтиев улам ондоп-тузоп, кепке жазды. Кошунда эмгск куну буткон сон мен ага кайрадан кирдим. Ал ездук баракчасын толтуруп, бутуп калган экен.

- Чуйков кайсы бир жолу бир грузин суретчусу жонундо айтып бсргсн эле. Ал жай айларында жазган эмгектерин кеп кылып "Жуз картина жаздым, колум да талып бутту", - деп мактаныптыр. Мынакей, мен дагы азыр ошснтип айтуута акылуумун - канчаны жаздым, колум деле талыды - деп созун аяктады Г. Айтиев.

$ $ *

Мен Басма боюнча башкармалыктан Б. Уитц жана О. Павленконун 1937-1938-жылдары тартылган эмгектери менен бир топ фотографияларын Суротчулор кошунуна алып келдим. Суроттер Аалы Токомбасвгс белек катары женетулуп, ал болсо аларды башкармалыктын башчысы К. Соронбаевге алып келиптир.

- Муну бизде, Кыргызстанда гана альбом кылып чыгаруу ксрск, - деди Г. Айтиев.

- Залкар суротчунун Кыргызстанга арналган суретторун альбом кылып чыгарып, ага О. Павленко менен биргелешип иштеген эмгектерин кошуу ксрск. Бирок ушул жерде гана чыгаруу зарыл, башка жакка бсрилбссин. Басылышка суроо-талап рсспубликанын аймагынан сырткары болот.

* # *

Г. Айтиев "Суретчулер клубун" ачууга зор маани берчу. Андан биринчи коргозмону Клубдун коргозмо залында уюштурууну отунушкон. Ал кутпогендой жигердуулук менен ишмердигин корсотуп, колунан келген жардамын аяган жок. Рамкаларды озу заказ кылып, Клубдун башка болмолерун жасалгалоо учун эстамптарды озу тандады. Суротчулор фондуна бир нече жолу барды. Бардык зарыл нерселерге заказ берип, Клубдун ачылышына чакырылгандардын тизмесин да озу тузду.

- Мунун эмне кереги бар? Ал Кошун учун эмне иш жасап коюптур? - деп, - А бул эмне учун жок? Клубдун ачылышына интеллегенттердин бардык катмары катышуусу керек. Ошентип, суретчулордун тизмслсрин кыскартып, жазуучулардын, артиеттердин, окумуштуулардын ысымдарын кайра башынан атап кирет.

- Эмкисиндс болот. Баары катышат.

* * *

Чыгып суйлегон создорунун биринде Г. Айтиев минтип айткан: "Суротчу оз элинин кызыкчылыгы менен жашап, ез элин жакшы билиш керек, ошондо гана анын чыгармачылыгы элге тушунуктуу, суймончуктуу жана керектуу болот». Эл суретчусу Г. Айтисвдин бардык омуру жана чыгармачылык жолу, жан дуйносунун тсрснинен, чын дилинен айтылган ишенимдуу сезу менен айкалышып турганын далилдейт.

улуу суретчуге таазим

Конурбаев *Д. ^ Кыргыз Республикасынын маданиятына эмгек сицирген иишер, живописи и*

Бул кундору 100 жатка толгон Семен Афанасьевич Чуйков менен 90 жашка толгон Гапар Айтисвич Айтиевдин чыгармаларына болгон коомчулуктун жалпы пикири туруктуу жана озгочо мааниге ээ.

Мезгил кыл чеберлердин чыгармачылык жузун, алардын Кыргызстандын маданиятына, ошондой эле КМШ олколорунун руханий зор мейкиндигине кошкон салымын озгортпой сактап келуудо.

"Аксакалдарыбыз" Семен Чуйков жана Гапар Айтиев жарым кылым мурда жаратып, анын эстафета сымал колдон колго отуп, Кыргызстандагы жаш суротчулордун чыгармачылыгын баалоодо созсуз колдонулган калып-ченемдер туурасындагы онор таануу чойросундо илгери-кийин дайыма айтылып келген кайчы пикирлергс албеттс, бугун кошулуу кыйын. Алар баштоочу болгон искусствонун салттарын сактаганга жана улантканга **Караганда,** биздин корифейлерге болгон урмат табиятынан кыйла татаал.

Бугунку кундогу кыргыз сурот искусствосу - азыркы кездеги ааламда болгон искусство багыттарынын дээрлик копчулук белгилсрин камтыйт деп айтсак болот.

Мурда кыргыз улуттук живопись мсктсбинде болбогон абстракттуу живопись, инстоляция, перфоменс жана башка корком агымдар, бугун искусстводогу салттуу багыттар менен толук жанаша жашоодо.

Кээ бир "баалоочулар" жана "адистср" айткандай, батып бара жаткан консервативдуу реализм менен искусствонун жаны багытынын ортосундагы куроштун фронттук чеги катары кабыл алынган авангарддык искусствонун рсволюциячыл духу бугунку кундо актуалдуу болбой калды. Гапар Айтиевдин "Ысык-Колдун жээгиндс" эмгеги коюлган Эл аралык корком салонун 2002-жылы Москвада Суротчулордун Борбордук Уйундо откоруу кундорундо Третьяков галереясынын "Актуалдуу реалист" аталышындагы маданий акииясын ишке ашыруу, - ушул маанинин жетишээрлик далили жана кубанычтуу окуясы болуп саналат. Аны менен катар Александр Дсйнек, Узак Тансыкбаев, Аркадий Пластов жана башка белгилуу суротчулордун эмгектери коюлган.

"Актуалдуу реалиеттер" менен Балтика Жана КМШ олколорунун бугунку искусствосунун параллелдуу болушу - стиль, багыт, пластикалык изденуулорго карабастан негизги критсрийлери чыгарманын суроттолушу менен корком сапаты болуп эсептелген сурот искусствосун кабыл алуунун озун жана аны баалоону ар тарабынан аныктады.

Семен Чуйков менен Гапар Айтиевдин зор таланты, чыгармачылыгынын нукуралыгы жана жемиштуулугу, кыргыз эли жана искусство суйуучулору тарабынан чындыгында эле оз баасын алган. Алар

Кыргызстандын маданиятынын нукура "патриархы" катары биздим эсибизде калат.

Атаганат, мен С. А. Чуйков менен бир-эки жолу кездешкенден башка жолугуп, микир алышууга мумкунчулугум болгон жок, бирок жаш суротчу катары Гапар Айтиевдин айланасында узак убакытка чейин жургондугум, чыгармачылык жолумдун башаты болду го деп эсситсймин. Буга ошол ксздеги суротчулор кошунундагы активдуу чыгармачылык абал, Ысыкколго жана республиканын башка аймактарына чыгармачылык журушторго чыккандыгым себеп болду. Албетте, ал жонокой адам эмес эле. Кээде катаал, кыйла тушунуп билууго мумкун болбой турган адам жана окум жстскчи эле, бирок анын бардык мамилеси менен аракти осуп келаткан суротчулорго камкордук коруу жана искусствого суйуу менен мамиле жасоосунан келип чыккан.

Ал мсндсн балким кслечекте кандайдыр чон жыйынтык чыгабы деген ниеттс Кыргыз мамлекетгик сурот искусство музсйи тарабынан алынган биринчи эмгсгиме каалоо жана умут менен жолдомо берген болучу. Ошону менен катар Г. Айтиевге болгон мамилелср дайыма бири-бирибизге жылмаюу жана жакшылык каалоолор менен коштолгон деп айта албайм. Анын жини келип ачууланганын жана какшыктаган создору менен жонокой кабагы бурколгон учурларын коп эле баштан откорууго туура келди. Менин оюм боюнча анда мага ушундай мамиле жасоого негиз бар болчу, анткени мен жаш жана тажрыйбасыз болуп андай мамиле жасоого коп эле жолу туртку бериптирмин, чындыгын айтсам, ал бугун тируу болгондо андай кемчиликтеримди балким азыраак табат беле деп ойлоп кетем. Аны менен баарлашып, жакындан билип, анын козун, колун коруп, унутулгус создорун угуу мумкунчулугун мага белек кылып тартуулаган тагдырыма ыраазымын. Анын тажрыйбасы, чыгармачылык ийгилигим менен суротчулук дараметиме, ден соолугума болгон анын тилектери, ак конул каалоолору кандай болгон кундо да мен тандап алган турмуш жолумда ар дайым мени коштоп журот...

УСТАТТАР УНУТУЛБАЙТ...

Каменский А. *- Кыргыз Республикасынын эл суротчусу, живописчи*

Эки залкар суротчу - Семен Чуйков жана Гапар Айтиевдердин Кыргыз сурот искусствосунун калыптанышы менен онугушуне тийгизген таасири жонундо кеп соз айтуунун зарылчылыгы деле жок деп эсептеймин.

Алар женундо жетиштуу жазылган, залкарлар тууралуу коллегаларынын, катарлаш иштеген суретчулердун эскеруулерун да билебиз. Учурунда улуу чеберлер менен бир учурда жашап жана чогуу иштешуу бактысына туш келген жаш суретчулердун, алардын таасирин ездерунун жан дуйнесу менен туюшкандыгына да ишенем.

Мен дагы ошолордун биримин. Мумкун, ошол учурда муну чындап эле баамдаган эместирмин. Чыгармачылыгымда бир багыт алып, кандайдыр бир денгээлде туураган суйуктуу суретчулерум болду жана бугунку куну дагы аларга болгон мамилем езгоргон жок.

Бирок азыр, бир топ жыл еткенден кийин ушул ар башка, бирок таланты боюнча жакын эки адамдын менин омурумо жана чыгармачылыгыма кандай таасир берип, кандай роль ойногонун ачык-айкын тушунуп жатам.

Мен омурумду Кыргызстан менен байланыштыргандыгыма сезсуз турдо ушул эки корунуктуу чебердин таасирлери зор. Буга алар менен жекече баарлашуум жана кыргыз жеринин сулуулугу менен укмуштуудай бетончолугун терен жана таланттуулук менен ачып берген алардын живописин урматтаган мамилем туртку болду.

Мен Семен Афанасьевичтин чыгармачылыгы менен Москвада эле, (окуп журген жылдары) Третьяков галлереясынын туруктуу экспозициясындагы иштери боюнча тааныш болчумун. Бирок, 1962-жылы гана Фрунзеде болуп, Чуйковдун живопистерин, анын ичинен ачык колорити, сулуулугу жана нукуралуулугу менен мени озгече тангалдырган мурдагы эмгектерин толугу менен кердум.

Кийин биз таанышкан сон, анын кеп кырдуу талантын улам ар башкача ачкан жацы эмгектерине болгон суктануум тугенчу эмес.

С. Чуйковдун пикири мен учун кандай гана маанилуу эле, ал "Кара-Баткак. Монгучулер" атгуу биринчи эмгегимди баса белгилеп, мактаганда ошондогу жаш суретчу мен гериме батпай сыймыктанганым эске тушет. Чеберге болгон урматтоом жана анын живописине болгон суйунучтуу мамилем бугунку кунге чейин сакталып калды.

Мен Гапар Айтиевдин чыгармачылыгы менен 1962-жылы Фрунзеде анын 50-жылдыгына арналган ездук кергозмосундо тааныштым.

Анын езу менен кийинчерээк, бир жылдан кийин Кыргызстандын Россиянын курамына ез ыктыяры менен кошулушунун 100-жылдыгына карата шаарды жасалгалоо боюнча ишке тартылганда тааныштым. Гапар Айтиевич менин эскиздериме кызыгуу менен мамиле жасап, мага керкем бригадалардын бирин жетектоену сунуш кылды. Так ошол учурдан, 1963-

жылдан тартып ошондогу Суротчулор кошунунун торагасы Г. Айтисвдин аркасында менин чыгармачылык турмушум Суротчулор кошуну менен Кыргызстандын Корком фондусунун чыгармачылык да, коомдук турмушу менен да тыгыз байланышта болуп калды. Андан ары чыгармачылык жолумдун башталышында мен учун абдан баалуу болгон сонун иштерман жетекчи, залкар чебердин колдоосу менен конул болуусун дайыма ссзээр элем.

Акыркы жылдары эки залкардын ортолорунда болгон жонокой эмес мамилелср копторго белгилуу. Бирок суротчулордун бутундой бир зор плеядасын оздорунун чыгармачылык тажрыйбасынын чегинде тарбиялап, уйротуп, аларды кыл чеберлердин туулган жергс, табиятка, натурадан иштоого болгон суйуусун оорчутуп, Кыргызстанда сурот искусстносунун онугушуно зор салым кошкондугуна салыштырмалуу алганда бул мамилслер тукко турбаган нерсе. Ушундай бардык адамдарга, жалпы журтка, кыргыз элине керектуу жалпы ишти жасап жатканын тушунушуп, алар бардык учурда бир биринин чыгармачылыгына зор урмат жана тушунуу менен мамиле жасашканына мен толук ишенем.

ара-
анда
шет.
чтуу

зеде

[ДЫН
ына
апар
жем
963-

ЗАЛКАР СYPQTHYRE - 100 ЖЫЛ

Искендер уулу Койчуман - *живописчи*

Бугунку кунге чейин кврком сурет внерунун адистери менен керуучулердун калын катмарынын кенулун езуно езгеруусуз буруп келген, учурдун эн бир таланттуу живописчилеринин бири СССРдин Эл суротчусу, СССРдин керкем Академиясынын ардактуу мучесу, СССРдин Мамлекеттик сыйлыгынын, ошондой эле Индия Республикасынын Дж. Неру атындагы сыйлыктарынын лауреаты Семен Афанасьевич Чуйков сыяктуу Кыргыз Республикасынын корунуктуу кыл чеберинин 100-жылдык мааракеси буткул элдик майрам катары белгиленет. Анын чыгармачылык эргуусун азыктандырган реалдуу турмушка болгон ырааттуу мамиле, улкон образдардын жана темалардын чолкому, адамдын татаал жана коп кырдуу ички дуйносуно кируу, учурду кылдат сезе билуу, дуйнолук искусстводо реализмдин улуу салттарын улантуучу кыл чебер С. А. Чуйков жонунде, ошону менен бирге чындыкты эстетикалык таануу жана керкем ой жугуртуунун белгисиз мейкиндиктерин ачууга умтулган новатор тууралуу айтууга мумкундук берет.

С. А. Чуйков езунун чыгармачылыгында сездун толук маанисинде заманга бап келген классик. Доордун кызуу сезимдерин жана буркан-шаркан тушкен ойлорун монументалдуу, кенири, коломдуу жана жалпыланган реалистгик формаларда чагылдырат. Анын чыгармалары бийик эстетикалык рахат тартуулоого жендемдуу. Ошол эле учурда бул - зор реалисттик чеберчиликтин мектеби. Анын "Советтик Кыргызстандын кызы", "Тан", "Кеч", "Муроктун суусу" аттуу картиналары, комузчу жана акын Калык Акиевдин портрети - улуттук образдардын оз алдынча жана татынакай. терендетилген поэтикалык ачылышы болуп саналат. Ошону менен бирге анын чыгармачылыгы терен интернационалдуу, гумандуу, адамдардын мыктъ сезимдерине арналган, ошондуктан ал талантына таазим кылуучу кег сандаган коруучулерду табат.

Кыргыз жеринде туулган, жергиликтуу улуттун тилин эн сону1 ездоштурген, ошол элди терен, буткул жан дуйнесу менен суйген, ата-теп боюнча орус С. А. Чуйков улуу кыл чебер, новатор эле эмес, елкену! коомдук иштеринин эн сонун жана мыкты уюштуруучусу болгон. Ал 1933 жылы биринчи жолу республикада езу башкарган жана Кыргызстан элини маданий турмушундагы жаны баалуулуктардын тузулушуне узак жылдар 6oi комок керсоткен, "Советтик Кыргызстан Суротчулор кошуну" - коомду бирикмесин уюштуруп, бардык суротчулорду бир канаттын алдыь бириктирип чогулткан.

Албетте, олконун гулдеп есушуне болгон анын камкордук аракетте|: текке кеткен жок. Ал СССРдин Мамлекеттик сыйлыгынын лауреат! СССРдин эл суротчусу, СССРдин коркем Академиясынын ардактуу мучо болуп, бийик окметтук наамдарга арзып, ошондой эле бул тан каларлык жа татынакай олке жонунде таасирдуу картиналардын турмектерун тузгенд\

учун Индия Республикасынын Дж. Неру атындагы екметтук сыйлыгына татыктуу болгон эле.

С. А. Чуйков Европа турмушундагы жетишкендиктер менен цивилизациянын улуу мааниси жонундо ой жугуртуп, озунун кундолугуно бир кезде мындай создорду жазган экен: "Социалистик коом жаны Жаралуунун зор жана бийик искусствосун, жаны классикалык искусствону тузушу мумкун. Мындай маселелер анын гана колунан келет. А эгерде ушундай болсо, анда "кечме коргозмолордун" салттары жетишсиз, ошон учун байыркы доордогу суротчулордон жана Ренессанс суротчулорунон, жалпы эле дуйнолук искусствонун улуу улгулорунон уйренуш керек".

XX кылымдын эбегейсиз зор тарыхый окуяларынын агымына туздон туз аралашып журген С. А. Чуйков белок ботен адам эмес, революция менен тен чамалаш курбу катары буткул дуйнедегу эмгекчилердин интернационалдык тилектештиги жана бирдиктуулугунун жаны идеяларынын таасиринде болучу.

Биз, маданият жана искусство ишмерлери, биздин олко дуйнедегу тузулген талаш-тартыш кырдаалдарынын аргасыз катышуучусу болуп калгандыгын эске алып, мындай татаал учурларда кол куушуруп отурбашыбыз керек. Ф. М. Достоевскийдин "Сулуулук дуйнену сактайт" аттуу сезу - илимдин, маданияттын жана билимдин ишмерлерин жер жузундо бир туугандык, тилектештикке жана тынчтыкка, ез ара тушунушууго жетишууге алып баруучу иштерде кызматташууга, адамзаттын бардык прогрессивдуу кучторун аракетке чакырууга кызмат кылышы зарыл.

Мына ушул жакшылыктын жолунда албетте, суротчу С. А. Чуйковдун инсандык парасаты асмандагы даана, балбылдап куйгон жылдыз сымал, ошол жолду жарык кылууга жана жер устундегу ушул татынакай дуйнону сактоо учун курешуу ишмердигин кучетуунун улгусу болууга тийиш.

АТА ЖУРТКА ВОЛГОЙ АРЗУУ

"UT -M' • • v
(С. А. Чуйков жонундо эскеруу)

Марченко Ю. М. *- искусство таануучу, педагог*

Ведь без любви к земле своей родной.
Не вскормленному щедрым горным хлебом.
Тебе во веки было б не дано
Заставить петь тугое полотно
Цветами гор и светлой ширью неба...»
К. Маликов «Ссмен-ага»

Мен С. А. Чуйков менен 1972-жылы 27-сентябрда жекече таанышкан элем. Семен Афанасьевич шаардын суротчулору менен жолугушуу кечесиндс соз суйлоду. Суротчулор уйундо коп болгондуктан, мен бул жолугушуу жонундо мурдатан билип, "Живопистуу образды талдоо" агтуу жаны эле жарык коргон китепчемди уйдо жазылган арноом менен Семен Афанасьевичке белек катары даярдап койгон элем.

Ынгайлуу учурду кутуп туруп Чуйковго жолуктум да, китепчени сундум:

- Семен Афанасьевич! Бул менин жакында жарык коргон китепчем. Аn жонундо Сиздин пикиринизди угайын дедим эле?

- Сиз кимсиз? Суротчусузбу? Искусство таануучусузбу ?

- Жок. Мен билимим боюнча тарыхчы, эстетикалык тарбия беруу кабинстинин усулчусумун.

Семен Афанасьевич менин колуман китепчени алып аталышына коз жугуртту, андан сон каштарын бир аз которуп мага дагы бир жолу карады да жаиында турган Т.Садыковго кайрылды:

- Сен муну билесинби?

- Ооба, билемин. Юрий Максимович Кошунга коп келчу мейманыбыз,] ал мугалимдердин билимин оркундотуу институтунда сурот мугалимдеринин курстарын жетсктсйт.

- Абдан жакшы! Мен сиздин китебинизди окуп чыгамын! - бул болгонуI 70 беттик китепче болсо да, ал так ушинтип урматтоо менен аны "китеп" депI атады.

Мага бир жумадан кийин телефон чалыныз - деп уйунун телефон I номерин берди.

Бир жумадан кийин телефон чалдым.

- А, бул сизби? - мага Чуйков суйунгонунон кыйкырып жибергендей I туюлду.

- Мен сиздин эмгегинизди окуп чыктым! Канааттануу менен окудум!

Анын менин дарегиме айткан мактоолорун кайталап оТурбaiibm, соз а.Л жонундо эмес, андан коро мен учун ото жагымдуу жыйынтыктоочу созгЯ отойун:

- Мен дагы сизге белек камдап койдум! Ксчинде менин онорканамаИ кирс кстициз.

Келдим. Онеркананын каалгасын ачаарым менен Семен Афанасьевич стоддон туруп мени кездей кадам шидтеди. Мен анын колунан мукабасынын бурчтары буктелуп бырышкан, бир нече жолу окулгандай болгон оз китепчемди кердум.

Ал туз эле босогодон мени тан калтырып кепке тартты:

- Кептин ачыгы, сен бул жерде Американы ачкан жоксун, бирок жазылган! - Ал айтаарга свз таппай, олуттуу баш чайкады.

- Укчу, - Семен Афанасьевич менин жузумо кадала тиктеп туруп, суроону кабыргасынан койду: Бул корком билимди кайдан алдын? Сен тарыхчы эмессинби?

- Мумкун, искусствону жакшы коргонумден удам болсо керек, айта турганга соз таппадым.

Семен Афанасьевич менин отурушумду отунуп, озу болсо коцшу болмого чыгып "Образ и цвет" деген альбомду которуп кайра келди.

Ал жылмая: "Бул менин белегим" -деди да альбомду столго коюп мукабасына "Юрий Максимовичу на добрую память. С. Чуйков 1972 г." деп жазып койду. Мен Чуйковго ыраазычылыгымды билдирдим.

Бул жазылгандардын баары эле тушунуктуу эмес, бирок чыгармачылыктын негизги этаптарын байкоого болот - деди Чуйков мени альбому менен тааныштырып жатып, анан шашпай барактап, картиналарды кантип ойлогонун, кандай, качан жазылганы тууралуу кыскача айтып берди. Керээли кечке ушул иш менен алек болдук. Мен кетердин апдында Чуйков менин уй-булем, жумушум жонундо сурап, ден соолугума кызыкты.

Двн соолук жок, бирок менин артымда,
Олум жакын тургандыгын сезбеймин.
Кэээде минтип узак жылдар жаишган,
Жаракалуу идиштерди квргомун.

- мен озумдун терт сап ырым менен жооп бердим. Ал ачылып, шандуу каткырды.

- Кандай, "жаракасы бар" дейсицби? - езуне жаккан салыштырууларды канааттануу менен кайталады. - Сен муну катка сезсуз жазып жибер! - деп суранды ал.

Кийин Семен Афанасьевич менен коп кездештим. Биз экеебуз турмуш женунде, искусство женунде эртеден кечке чейин суйлошкен учурлар болду. Биздин ар бир жолугушуубуз али бугункуге чейин эсимде.

Озгече дуйнену эстетикалык таанып билуу тууралуу даярдалып жаткан китебимдин планын талкуулоо эсте капды. Мен Чуйковго китептин планын окуп бердим, ал болсо ар бир белугу боюнча ез оюн айтты.

Керкем образдарды тузуудегу материалдын ролу жонунде биздин ортобузда биринчи талаш-тартыш келип чыкты. Мен бул кырдаалга олуттуу маани бердим, бирок кутулбеген жерден Семен Афанасьевичтин:

- Материалдын бул жерде тиешеси жок! - деген унун уктум.

- Семен Афанасьевич, сиз эмне деп жатасыз? Кандайча тиешеси жок?

Семен Афанасьевич менин толкунданган жообумду укканы менен оз билгенин берген жок:

- Сен башканы айтып, башка жактан издеп жатасын. Таланттуулук! Искусствонун ар бир окулунун жана ар бир чыгармасынын эн башкысы ушул. Эгерде адамда талант болсо, кайсыл материалдан болбосун, ар кандай учурда андан сонун нерсе жасайт, жада калса тырмактын бетине шедевр жаратышы мумкун. Ал эми таланттан кур жалак калса, ал адамдын колуна кандай гана материалды карматпагын - баары бекер!

Мен талантка аныктама берууну отундум. Ал кулуп жиберди: - Сага бардык формулировкаларды эле берип турса! Мындай жагдай учун ал жокко эсе! Мурда кеп кылышчу: "кудайдын берген белеги" - так ушинтти да, - биз айтабыз го "дээринде бар, тубаса таланттуу" - деп мына бул жерде баары бар! Эч кандай суреттолордун деле кереги жок.

Мен бардыгына тен эле кьщк этпестен макул болчу эмесмин, биз майда-чуйдолер жонунде кеп талашып-тартышчубуз, Семен Афанасьевич озунун суйуктуу искусствосуна тиешеси бар нерселердин бардыгын кандай кызыгуу, кандай энтузиазм менен кабыл алганы, ал гана эмес мени менен ээндеп жекече отурганда анын алдыга жылышына кедерги болгондордун бардыгына карата буркан-шаркан тушкондеру дайыма журогумдо уялап, эсимде калды.

- Эмнегедир бизде ушул убакка чейин искусствону "чыныгы" жана "жалган" деп белуу кабыл алынган. Тан калыштуу болуштуруу! Искусство дагы "жалган" болушу мумкунбу? Андагылардын баары жаман болсо, бул жен эле ыпыр-сыпыр жана искусство катары ал жонунде кеп кылуунун да кереги жок.

Бир жолу кире калсам Семен Афанасьевич озунун "Записки художника" деген китебин кармап мандайыман чыкты.

- Мына, кайрадан окуп жатам. Балким муну айтуунун езу женокейлук эместир, бирок бул китепти бардык жерде езум менен кошо алып журем, кээде кайрадан окуп кирем. Мындан кийин деле кепту жаздым, ал эми бул болсо мага эн жакын бойдон калды. Бул китеп сенде барбы?

- Менде жок, бирок муну окугамын - дедим.

- Сага чын ниетим менен белек кылаар элем, бирок ишенесинби, менде жалгыз эле бир нускасы калыптыр: кобун белек кылып тараттым, калганын талап кетишти.

- "Индия образдары" китебичи?

- Ал бар!

- Сарабьяновчу?

- Сарабьянов дагы!

- Дмитрий Владимирович мага жагат. Акылдуу киши. Чыныгы изилдоечу. Мен езумдун эмгектеримди ага чын дилимден ишенип беремин.

Бул езун - езу ейдесунгендук эмес эле. Бул Рустун колунан ковру тегулгвн чебер адамдары ездврунун внерлвруне сыймыктанып, анын жыйынтыктарын баалаган сыяктуу озунун чыгармачылык эмгегин урматтагандык эле. Бул жыйынтыгымдын ишенимдуу аныктамасын мен темендвгудей жагдайда алдым.

1974-жылдын аягында Озген районунун Ильичевка мектебинде керкем п,лт,,г*>аляппын каотиналарынан "Чакан Третьяковка" тузулген болучу. Мен

мектептин мугалимдери галереяларын кандай жигердуулук жана энтузиазм менен тузуп жатканын кергвнден кийин взунун эмгектеринен мектепке белек кылып салып жиберишин втунуп Семен Афанасьевичке кат жаздым. 1975-жылдын мартында андан чон кат алдым.

взгон районунун мугалимдеринин демилгесин баалап жана аларга болгон суктануумду тен белушуп Семен Афанасьевич минтип жазыптыр: "Мен, Евгения Алексеевна экообуз сарандык кылбай бирден этюдду берууге даяр элек, бирок, албетте копчулук энтузиасттар ойлогондой жергиликтуулордун галереяларын уюштуруу жонокой иш эмес. Бугунку кунде бардык жерде копчулук ушуну менен эле алектенишуудо, бул мода болуп калды... Бирок бардыгы биле бербейт, анткени кеп учурларда 2-3 жылдан кийин, айрым учурда андан да эрте галереядагы чогултулган картиналардан эч нерсе калбай иш екунучтуу аяктайт".

Андан ары Семен Афанасьевич ьщгайлаштырылган имараттын, финансылык камсыздоонун, картиналарды сактап жана аны карай билген адамдын жоктугу галлереянын ордуна энтузиасттар жана белек беруучулор учун "конул калуу менен капа болууну гана алып келээри" жонундо убакгысын аябай, кагазы жетишинче кенен- кесири баяндап жазган. Сиздер "Бул мектептин галлереясы да, демек, эч кандай атайын имараттын кереги жок, мектептин дубалы бар эмеспи. Картиналарды ошол дубалдарга, коридорго жана класстарга илип койсо деле болбойбу?" деп айтышьщар мумкун. Жок, урматтуу Юрий Максимович, мындай болбойт. Мындай галлерея болбойт, тескерисинче галлерея деген тушунуктун взунун беделин кетирет. Буга окшогон "экспозицияда" картиналарды сактоо жана аларды карап кврууго ыцгайлуу жагдай тузулбойт. Сиздин мактап жаткан мектебициз кандай абалда экенин мен албетте билбейм жана ал жвнунде айткан жвкмун. Бирок, канткен менен дагы иш жузунде иш мындай болуп турат: эмгектерди алуу, чогултуу, баарынан оной, бул иштин жарымы да эмес, болгону 0,05 % десек болот. Эгерде ушул бардык оор маселелерди чечуунун жолу табылып, баары ез нугунда болсо, анда иш башка, кол коюудан уялбай турган 1-2 этюдумду чын ыкласым менен бермекмин. Евгения Алексеевна женунде деле ушуну айтаар элем. Ал эми бул дуйнедо искусствонун арам ойсуз суйуучулеру жана энтузиасттары дагы эле бар экендиги - бул эн сонун, аларга данк", - деп аяктаптыр жазган катында.

Мектептин директорунун кунеесу беюнча белек тартуулоо болгон жок, бирок кат Чуйковдордун жеке омур баянынын мен учун улгу боло турган жактарын ачты. Катта эки суретчунун, эки жан курбу, жан дуйненун ажырагыс биримдиги кандай сонун чагылдырылган!

Керунуп тургандай Семен Афанасьевич этюддарды жалгыз езу белекке берээрин, "кол коюудан уялбай турган" белекти беруудe жанындагы толук татыктуу онегунун да ал сыяктуу укугу бар экендигин ойленбосе керек.

1976-жылдын жайы мен учун оор болду. Мен Чуйковдорго жете алган жокмун. Почта аркылуу кутуусузден кыскача кат алдым: "Урматтуу Юрий Максимович! Сиздин факультативге ашыкча болбос деп ойлоп, сизге бир тангак репродукцияларды алып келдим. Эгерде алар керек болсо, мага кириниз. Керушкенче, бардык жакшылыктарды каалайм. С. Чуйков".

Ошол эле кечте мен Чуйковдо болдум.

Семен Афанасьевич мага эн сонун 28 рспродукцияны альщ. кслиптир. Албетте, мындай репродукциялар менде бар болчу, бирок Семен. Афанасьевич алып келгендер башка, тусунун тан калыштуу тазалыгы жана боекгорунун жанылыгы менен айырмаланып турду.

- Эн мыктыларын тандоо менен бир жума бацмаканалардын эшигин жыртты. Бул репродукцияларды калтырып коюуга болобу же башкасын издеш керекпи - деп уйдо да коз салып жакшылап карап чыкты - Евгения Алексеевна бул окуяны жылмаюу менен айтып берди.

- Качан жыйнай баштаганда репродукциялар тусу жана босктору боюнча картиналардын денгээлине кыйла ылайык келишин каалаган элем - деди мага Семен Афанасьевич. - Живопистсги туе - бул бардыгын чечет! Мен озумдо жарыялангандардын ичинсн эн мыктылары сенин факультативинде болушун каалар элем.

Ошентип, бул белектин мурунку тарыхын толук тушундум.

1976-жылдын башталышында орто мсктептерде эстетика жана искусство таануунун негизи боюнча факультативдик курс жургузуунун тажрыйбаларын жалпылаган жаны эле жарык коргон "Сулуулукту угурлап" аттуу китепчемди Москвага Семен Афанасьевичкс жоноткон элем.

Мага жардам берууну каалоо, факультативди откоруудо менин маселелеримди женилдетуу, менин эмгектериме урмат менен кароо Семен Афанасьвичтин мен учун убактысын аябагандыгыйа себсп болду. Бслсктери учун Чуйковго чын журогумдон ыраазычылыгымды билдирдим да, аны менен Евгения Алксchallengesеевнаны мейманга чакырдым. Алар чын нистинсн макул болушту. Коп отпой биздин уйдон жолугуштук. Бул менин омурумдогу эн сонун кундердун бири болду...

Семен Афанасьевич менен акыркы жолу 1978-жылдын 1-ноябрында жолуктум. Аны туулган куну менен куттуктап (30-октябрда 76 жашка толгон), Москвага жоноордун алдында коштошкону уйуно бардым. Анда график В. А. Максимов мейманда экен. Ал диапроектор ала келиптир. Бизге Сонкол менен Чатыркелго туриеттик журушко баргандан кийинки укмуштуудай слайддарын корсотту. Семен Афанасьевич аларга бир топ элс кайдыгер мамиле кылып, сыпаалык учун гана карап жаткандай туюлду. Мен анын мындай мамилесин болушо алган жокмун, бирок толук тушундум: табиятында таза болгон менен слайддар суротчу учун эн башкы деп эссптелген жан дуйнону ойготуучу нерседсн куру жалак эле, алар эмгек менен гартылып, боектор менен курчутулган эмес болчу, ошондуктан анын журогуне жетксн жок. Корсотуунун аягында баарын кулдургон бир окуя болуп отту. Владимир Александрович Кашкасуу шаарчасынын жанында тартылган жерди корсото Семен Афанасьевичтен сурап калды:

- Билссизби?

- Нсгедир эсимде жок.

- А сиз кунт коюп карасаныз!

Жок, билбейм, - деди Чуйков анча узак эмес тынымдан кийин.

- Кандайча, Семен Афанасьевич! Максимов наараазы болгондой суйлоду. Сиз бул жерди канча жолу тарттыцыз элс! Ушул урчукту, ушул топ карагайларды! Эстединизби?

Семен Афанасьевич кейигендей баш чайкап, Эстедим - деп жылмайды.

Тоолорду эсинен танганча суйген, Алатоонун ар бир чокуларына чейин билген адам, ушундай айтууга туура келсе, ал жалындуу, кыргыз тоолорунун "орттой" жанган сыйынуучусу болгон.

Бизде ушул нерселер боюнча бир жолу "катуу суйлошуу" болду. Мен командировкадан келатып коргон Ош жолдорун, алардын аскалуу, жыланач, кандайдыр бир жансыз тоолорун, жаштыгым откон, осумдуктордун мин сан турлоруно чулганган Алтай тоолоруна салыштырып мактай баштаганда Семен Афанасьевич мага таарынып калды.

- Жашыл чоптор баскан тоолордун арасынан сен сулуулукту кантип таптын? - деп каршы алды Семен Афанасьевич. Эгерде мындай болсо, анда тоолор чынында эле олук! Чыныгы тоолор алгач жаралган боюнча тургандай, кандай болсо ошондой эпсиз, сынсыз. Бул жарык дуйнодо кыргыз тоолорунан мыкты эч нерсе жок! Мен данкталган Альпы тоолорунда да, Гималайда да болгомун - мындай эмес! Биздегидей улуу сулуулук эч жерде жок.

Кыргызстандын эл суротчусу Чуйков жонундо кыргыз акыны К. Маликов таасын таамай айткан:

Сенан дуйнон улуу жана жонокой ошол учурда,
Мен билемин Семен-ага, кичинекей кезиңден.
Жерим менен бирге осуп калган болчу журогуң.
Аны таанып жана суйуп бут журогуң эзилген.

Анан кутуусуздон - мындай тааныш жерин билбей калса!!

Евгения Алексеевна бизди столго чакырды, кызуу маек башталды... Биз Владимир Александрович экообуз Чуйковду туулган куну менен куттуктап, ага чын ден соолук жана чыгармачылык ийгиликтерди каалადык. Семен Афанасьевич шайыр жана конулу когорунку эле. Озунун омур баянындагы кулкулуу учурларды канааттануу менен эскерди, Пластовдон уккан тамсилдештирилген анекдотторду айтып берди, мен болсо озумдун ырларымды окудум. Анын ортосунда Максимов Семен Афанасьевичти ар тараптан шыкаалап, жыйырмадан кем эмес сурот тартты, электр жарыгы алсыз элс алардан жакшы сурот чыктыбы билбеймин. Ошол кечте Семен А(|)анасьевичтен кечирээк кеттим, эми аны менен эч качан жолукпасымды, менин "пенсиялык" юбилейиме келем деп убада берсе да, ал мага таптакыр келбестигин кайдан билдим...

Шостакович жонундо Чынгыз Айтматовдун эскеруулорундо элден алынган бир кылдат байкоо бар: "замандаштарды эстоо бизден эртс ксткен адамдардын омурун узартканга барабар".

Ушул менин эскеруулорумдун саптары эн сонун адам жана суротчу, биздин улуттук сыймык - С. А. Чуйковдун аз дагы болсо "омурунун моонотун узарта алат го" деген умуг менен макаламды аяктагым келст.

КЫРГЫЗ ЖИВОПИСЧИСИ СЕМЕН ЧУЙКОВ

Воронина *А. А. - искусство таануучу*

Бугунку искусство дуйносундо, анын рыноктогу жаны мыйзамдары, постмодернисттик агымдардын ташкындары менен реализмдин тунук башатына, чыгармачылык жана турмуш чындыгына кайрылуу талабы пайда болот. Кыргыз живописи кантип башталган, сурот искусствосунун музасына ак дилинен кызмат кылууга ким биринчи мисал болуп берген?

Семен Афанасьевич Чуйков (1902-1980), живописчи, СССРдин Суротчулур Академиясынын анык мучосу, СССРдин Эл суротчусу.

Кыргызстандын маданияты суроткер Семен Афанасьевичтин ысымы менен тыгыз байланыштуу. С. А. Чуйковдун чыгармачылыгында станоктук живопистин (сурот тартуунун бир туру) башталышы жана калыптанышы, рсспубликадагы социалистгик реализмдин тарыхый тагдырынын негизги этаптары чагылдырылган.

Суротчу торолгон 1902-жылы чакан чандуу шаарча Пишпскте живопись жонунде эч кандай тушунук да жок эле. Революцияга чейин бул жерде соода корноктерун жазган жападан жалгыз "суретчу" боло турган. С. Чуйков 1930-жылы ВХУТЕИНди (Мамлекеттик жогорку корком сурот - техникалык институту) аяктап, кесиптик билимин Москвадан алды. Анын окутуучулары Октябрь революциясынан (мамлекеттик жогорку керкем сурот - техникалык онорканалары) ВХУТЕМАС-ВХУТЕИН системасында жигердуу иштеген "Бубновый валет" керкем бирикмесинин мурдагы мучолору, керунуктуу кыл чеберлер Р. Фальк, Б. Уитц болучу. Р. Фальк "маданий рсволюциянын жана социализмди куруунун кыймылдаткыч тармагына сурот искусствосун киргизуу" деп декларациясында белгмлеген Москванын суротчулор коомунун катышуучусу болгондугу езгечо мааниге ээ (1929).

Социалистгик заказдардын артыкчылыгы жаш Чуйков 30-жылдары ассистент болгон Б. Уитцдин чыгармачылык ишмердигинен да корунуп турат.

Б. Уитц ошол жылдары революциячыл суротчулордун эл аралык бюросунун генералдык катчысынын милдетин аткаруучу. Суротчу-большевиктин Кыргызстанга келиши, анын 1916-жылдагы кыргыз которулушу жонунде эмгеги Чуйковдун чыгармачылыгынын алгачкы калыптанышы менен ез нугун табууга таасир гийгизди.

Кыргыз элинин откен турмушу менен бугунку тагдыры "1916-жылдагы которулуш", "Токтогул эл арасында" (1939-1941) тарыхый полотнолорунда камтылган. Композициялары татаал иштелген коп фигуралуу картиналарды^ жанры ошол кездеги советтик живописгс кыйла жайылтылгандыгына карабастан, Чуйков озунун пологнолоруна этникалык басым жасап, оз алдынча мунез берген.

Чуйков тарыхый картиналар жанрында социалдык жана корком элсмснттердин гармониялык бутундугуно байланыштуу женил эмес милдеттерди койгон. Бул иш дайыма эле оцунан чыга берген эмес. Образдардын ишенимдуулугу жана форма менен мейкиндикти салттуу чечмелое кеп учурларда полотнонун живопиеттик озогуно каршы келчу.

тяпмхый картиналардын топтук портреттери акыркы он

жылдагы пейзаждардын фонунда портрет - жанр, портрст-типтсрди жаратты. Социалдык турмушка эле эмес, айлана-чойрого да болгон кызыгуу, адамдын кундолук турмуш менен байланыштары атактуу "Кыргыз колхозунун сюитасы" (1939-1948-ж.) чыгармасын жаратууга туртку болду. Бул эмгсги учун суротчуго 1949-жылы СССРдин Мамлекеттик сыйлыгы ыйгарылган. 1958-жылы Брюсселде Буткул дуйнолук коргозмодо алтын медалга гатыктуу болгон суротчунун "Советтик Кыргызстандын кызы" (1948-ж) картинасы Чуйковдун чыгармачылык методу учун кыйла муноздуу. Социалисттик курулуштун турмуштагы оптимисттик пафосу ("Чабандын кызы", "Кеч", "Дарбыз кармаган кыз") шайыр-шаттуу каарман-типтер менен байып, турмуштук байкоолордун молдугу майрамдык идеалдын муноздору менен беридди.

Суротчуну Кыргызстандын элс адамдары эмес, анын кооз жаратылышы да конулун которуп эргуу тартуулаган. Москвадагы пленэр мсктсбинин тажрыйбасы жайлоонун жашыл коркун, шаардын эски кочолорунун ысыгын жана туркун корунушун толук камтып ишке ашырууга жардам бсрген. Чуйковдун пейзаждары жонундо суротчунун досу бслгилуу акын Аалы Токомбаев эн сонун айткан:

"Кызыл чап, жар кемерлер, жылга-жыбыт,
Колотто кодурацдап суулар таи/кап -
Олчосом: бир жумалык жолдун чаркы
Альбомдун коломундой бозго баткан,
О, курбум, багынбаска аргам да жок, -
Чаалыкпай жазганыцдыи баары дастан!
Окшоибу, ошолордун баарын терип,
Бир ишлтеп он эки жол ырга жазсам ?!

"Тянь-Шандын этегинде", "Совхоздогу тан", "Менин тууган жеримдин бейпил талааларында" пейзаждары учун, ошондой эле "Биздин Кыргызстанда" (1946-1967-жж.) картиналардын турмоктору учун С. А. Чуйковго Кыргыз ССРинин Т. Сатылганов атындагы Мамлекеттик сыйлыгы ыйгарылган. 60-жылдары суротчунун чыгармачылыгында пейзаж жанры устомдук кылган. Руханий сыйынуу катары Индияга баруу чыгыштын улуулугу жана табышмактуулугу темасын терендетууго жол ачты. "Гималайда", "Жолдо" аттуу полотнолорду карап туруп, бул сыйынууда суротчуну анын жсксчс "гурусу"-улуу живописчи жана философ Н. Рерих коштогонун ссзссин. Индия турмокторунун картиналарында искуссниктер дуйносунун "ориентализми" менен болгон кылдат байланышы гана корунбостон, озунун жана табигый корком дуйнону таанып билуунун жекече тажрыйбасы да камтылган. 1967-жылы С. Чуйков Индияга арналган чыгармалары учун Дж.Неру атындагы сыйлыкка татыктуу болгон.

С. А. Чуйков омурунун аягына чейин жемиштуу эмгектенди. Жалан чыгармачылыгында эле эмес, Кыргызстандын коомдук турмушунда дагы ал жигердуу, кыраакы, обьективдуу жана ак ниет бойдон калды.

С.А.ЧУЙКОВДУН ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫНЫН АЙРЫМ езгечелуктеру жонундо

Сулякаева Ю - *искусство таануучу*

С. А. Чуйковдун омуруне жана чыгармачылыгына сын, искусство таануу жана монографиялык маанидеги коптогон иштер • арналган. Жергиликтуулор сыяктуу элс москвалык искусство таануучулар жана изилдоочулор дагы С. А. Чуйковдун чыгармачылык индивидуалдуулугуна зор конул болушкон. Ал макалалардын авторлору негизинен суротчунун бышып жетилген чыгармаларын изилдсшти жана талдашты. Ошонун жыйынтыгында алгачкы эмгектери тиешелуу денгээлдс таанылбай жана искусство таануучулардын олуттуу талдоосуна ээ болгон жок. Ошондуктан, бугунку этапта ошол бош калган жерлерди толтурууга аракет жасоо керек. 1920-1930-жылдардагы живопистик чыгармалар ошол мезгилдеги Кыргызстандын жаш искусствосунун кээ бир типтуу белгилерин ачып корсотууго мумкундук берет. Ошону менен бирге 1920-жылдардагы советтик искусствонун корком проблематикалары совет олкосунун корком борборлорунда кандай жаралса да учурунда Кыргызстан тарабынан бааланган эмес. Республикадагы искусствонун калыптанышы жана орчуп онугушу кеч башталды. Болгону ал 1930-жылдарга туура келет, ангкени бул мезгилге чейин Кыргызстан профсссионалдык корком кучтор менен калыптангаи салттарга ээ эмес эле, бир жагынан бул чыгармачылыктын жаны турлорун оздоштуруу жана тсматикалык картиналардын улуттук "идеяларынын" калыптанышында озгочо маанилуу мезгил катары туюлат.

Албетте, ошол 1930-жылдардын тажрыйбалары анын гулдоп ©сушунун жана онугуунун негизги тенденцияларын даярдоо менен 1940-1950-жылдардагы живопись учун корком база болуп саналат, Бул мезгилге жаны адамдын жана жаны социалдык кайра тузуулордун белгилерин чагылдырган чын журоктон жаралган, кээде ото жонокой сюжсттери тиешелуу.

С. А. Чуйков менен башка суротчулордун корком чыгармаларынын каармандары жонокой элс адамдар (жаны турмуштун куболору жана рсалдуу катышуучулары болуп саналган колхозчулар, балдар, ошол учурдагы жаны кесиптин ээлери). Живопись палитрасынын шарттуу дскоративдуулугу менен композициялык чечилиштеринин жалган суротголушун, кээ бир схсматизмдуулукту камтыган бир катар эмгектердин анча бийик эмес профессионалдык децгээлинс карабастан, суротчулордун ошол доордун пафосу, жаратуучу духуна сугарылган тематикалык багыттагы полотнолорду тузууго умтулгандыгы таасын корунот. Бир топ кучтуу, бирок бир аз жонокой экснине карабастан келечектеги жаны багытка болгон ишеним суротчунун коз алдында бекемделип колдоого муктаж болгон. С. А. Чуйковдун мындай чыгармаларынын катарына "Откон турмуш кайрыгы" (1928-ж), "Эски жашоолон ЖЯНк! rvmuvmi/o" ЛОТ! "I/

полотнолору жана "Кыргызстандын колониалдык откен турмушунан" (1934-1936-ж) сериялуу эмгсктери кирст. Бул иштерге композициялуу-пластикалык жана образдуу схемаларды тандоонун бирдиктуулугу таандык. Картиналарда козге корунообрлук деле кыймыл аракеттер билинбейт, ал болгону шарттуу турде белгиленип коюлган, буга ал жонундо С. А. Чуйковдун озунун айт'каны кубе болот: "Менин ишимде эч качан кыймыл аракет, баяндоо деген жок, чын дилимден айтсам, бул белгилсрди он сапат деп эсептейм"[1]. Бул озгочолук анын бардык чыгармачылыгынын баш аягына чейин мунездуу болот. Суротчу коруучуну картинада чагылдырылгандардын баары чындыгында элс коз алдыбызда болуп жатканына ишендирууго умтулат. Коруучуго активдуу таасир этуу ниетинде ал картинаныи биринчи планында башкы каармандарды чагылдырып, ымдоолордун жана жандоолордун тушундурмо тилин пайдаланат. Персонаждар монументалдуу жана дээрлик бут корком мейкиндикти ээлейт. Мурдагы чыгармаларынын копчулугундо пейзаж кобунчо фон катары тушундурулуп, ал озундо терен эмоционалдуу-ойлуу милдетти камтыбастан шарттуу турдо гана берилет. "Социалистгик келишимди тузуу" картинасында - 1920-1930-жылдардагы искусство учун муноздуу болгон озгочолуктор бир кыйла даана чагылдырылган. Бул жерде суротчу каармандардын ички толгонууларына эмес, окуяларга жана алардын ага катышуусуна негизги коцулду болот. Жалпы тарыхый процесстин болугуно же республиканын коомдук турмушунун конкреттуу корунушуно тартылган адамдын кандайдыр бир образ-тиби жаратылат. Мезгил мелжеми да эн башкысы инсан эмес, социалдык топ болгон коомдук мамилелердин аныкталган улгулуу ехсмаларын бекемдоого шарт тузог. Корком чыгарма толук баяндоону талап кылбайт, ал эми сюжет бул жерде картинадагы эн башкы образдуу учур катары гана корсотулгон. Колхозчулардын тобу ошол учурда маанилуу деп эсептелген социалистгик келишим тузуу менен алектенип жаткан учуру.

Акырында анын полотнолорундагы негизги образдык мазмунду аныктаган С. А. Чуйковго бир кыйла жакын, белгилуу бир тарыхый фактылардын топтомдорунда бул тенденция менен параллелдуу башка бир тенденция онугот. Мурдагы полотнолордогу холеттогу (таар) мейкиндик куруунун тукжталып аяктоо принциби жоголгон. Бул тенденция "Жатакчылардын айылы" (1936), "Талаадагы айыл" (1935) аттуу картиналарда жана башка чыгармаларда ачык байкалат. Фактыга конул буруу бугунку турмуштун жекече типтуу корунушу катары сурогголгон нерсени кабыл алуу менен алмаштырылат. Образ жон гана шарттуу турдо белгиленбсстен, суротчу тарабынан абдан ойлонуштурулуп ото терен мааниге ээ болот да пейзаждын ролу кучотулот. Пейзаж озундо полотнонун жалпы маанайын топтойт. Живопись кандайдыр бир турмуштук керектуу нерсегс айланып жана маани - мацызы байый баштайт. Ошентип "Кедейлсрдин айылында" чыгармасында С. А. Чуйков "социалдык талдоого азгырылып кетпсстен"[2] айлана чойронун сулуулугун, анын ички мазмунун коро билип, аны живопиеттик

[1] *Певец киргизского народа/ Сост. О. П. Попова, А. С. Мельникер. - Кыргызстан, 198/. - 11-б.*

[2] *Истоки: сб. статей/Сост. О. П. Попова. - Фрунзе: Кыргызстан, I9S4. - 74-б.*

каражаггардын жардамы менен жсткиликтуу ачып берген. Же болбосо "Талаадагы айыл" картинасын алсак, анда баш аягы мелмилдеген талаа, бутпогон, шанкайган тунук асман. Кичинекей боз уйлор, бирок, алар пейзаждын фонунда абдан корктуу жана гармониялуу бсрилет.

Бул мезгилдин чыгармалары коп тарабынан кыл чебердин мындан аркы ийгиликтерин кун мурунтан аныктоо менен кыргыз искусст1юсунун нсгизги онугуу багытын белгилейт. Бул этапта улуттук корком мсктсптсрдин, айрыкча, 1960-жылдары кыргыз живописи учун салттуу болуп калган алгачкы бслгилер калыптана баштайт. Чуйковдогу бейпилдик менен жымжырттык кадимки кундолук турмуштун шарданында калкыган адамдын табият менен жуурулушу жонундо тушунукту жогору которду. Поэтикалык жалпылаштыруунун кучу, кундолук поэзия, майда-чуйдо нсрселерди конкреттештируунун жоктугу жана турмушта оптимиеттик маанайдын башталышы анын чыгармачылыгынын негизи болуп калды. Кыргыз суротчулорунун ар бир мууну бул чебердин чыгармачылык корком мурасына оз аддыдарынча кайрылышып, анын полотнолорунан куч-кубат, эргуу алуу менен оздорунун чыгармаларын жаратууда бул суротчунун живописине ар кими оз чыйыры менен келишуудо. Ошнтип эски менен жаны салттардын байланышы, жандуу мураскерлик пайда болот. Бул байланышка байкоо жургузуу учун живопись чыгармаларынын мисалында образдуу-пластикалык систсманы таап чыгып, картиналарды тузуунун негизги композициялык ыкмаларына конул буруу маанилуу. Натураны туздон туз кабыл алуу, турмуш кайрыктарында байкалган табигый сулуулуктарды беруугo умтулуу - мына ушулардын бардыгы кыргыз живописинин маанилуу белгилеринин бири болуп калат. Кайрыктарды мындай кабыл алуунун башталышы С А Чуйковдун алгачкы эмгектеринде каралган. Эми суротчу жаны масслелерди оз алдына жон гана максат кылып койбостон, аларды чечуу менен гурмушка ашыруруга да умтулат.

1940-жылдар С. А. Чуйков учун корком баалуулуктарды кайта баалоо жана чыгармачылык ишмердигинин гулдоп осушу менен маанилуу. Бул жылдары Кыргызстандын живописинин онугушуно кыл чебердин чыгармачылык ботенчолугунун мааниси жана таасири биротоло айкындалат.

С. А. Чуйков жаны ой максатгарын озуно жакын жана тааныш болгон матсриалдарда ишке ашырат (кадыресе дайыма болуп жургондой). Мына ошондон улам анын искусствосунун образдарында ишенимдуулук менен пукуралык окум сурот. 1930-жылдардын аягындагы живопискс таандык учурдагы темалардын лирикалык тоналдуулугу 1940-жылдары аны ишке ашырууда чонойтулган формаларга орун бошото баштайт. Коп фигуралуу композициялар бир же аз фигуралуу композициялар менен алмашат. Кандай гана эпизод болбосун, коруучуго сурот колдон кслишинче жакындаштырылып, ксңири планда алынат. Сулуулук жонокой жана кадыресе мотивдерде ишенимдуу берилип, идеалга чейин которулот да, анын чыгармаларына сюжет жаратуунун классикалык гузулушун тартуулайт. I Суротчу тандап алган мотивин далилдоого, туболукко калтырууга, аны ото i терен маанидеги символго чейин жеткирууго умтулат. Так ушул принцип i менен анын "Кыргыз колхозунун сюитасы" (1939-1948-жылдар) ссриясы жаралган. Мейкиндик чойросуно ойлонуп табылган (|)игуралардын |

iiihttvv ачык колорит, келбеттери

келишип, бир максатка умтулган каармандардын суроттолушу, ошондой элс образдардын эмоционалдуулугунун ачык айкындыгы, мына ушулардын бардыгы озунун мажордук негизинде турмушка болгон оптимисттик маанайда тузулот. Эгерде мурдагы чыгармаларда коруучу сюжет тургай, картиналардын аталышынан элс эмгектердин тузулгон мсзгилин адашпай тапса, ал эми азыркы мезгилде жонокой турмуштук жагдайлардан улам картиналарды тушунуу таптакыр башкача кабыл алынат. "Кыргыз колхоз сюитасындагы" чыгарманын мааниси менен образдарына жасалган басымдар сюжеттик негиздин жардамы менен гана эмес, бир кыйла тушунуктуу келген композициялуу - пластикалык жана колоритгик каражаттар аркылуу да ачылат. Туе картинанын эмоционалдык жана маани - маныздык озогун тузот. Суротчу жон гана сурот тартпастан, озун курчап турган айлана чойрого жан дили менен суктанып, озун толкундаткан сезимдсрин тустордун живопиеттик оз ара байланышы аркылуу берет.

Суротчу оз чыгармачылыгы менен искусствого кыргыз жерине болгон суйуусун тартуулады. Бул Чуйковдук "арзуу" акыры республиканын бир топ суротчулорунун конулун озуно бурду. 1950-1960-жылдары С. А. Чуйковдун чыгармачылыгында философиялык чыгармаларды кобуроок жаратуу орчуйТ да, анда мурда болгон тажрыйбалар топтоштурулуп негизги чыгармачыл изденуулор менен идеялар ачык-айкын баяндала баштайт.

"Туболукко таазим кылуу" (1974-ж.) - кандайдыр бир децгээлде чыгармачылыгынын кээ бир жемиштерин жыйынтыктоочу картина. Автор чыгармачылыгынын акырында ушундай чыгармаларды жаратышы жана кандайдыр бир ой толготкон, коодондун тупкурундо уялаган ой жугуртууну камтыган образды тузушу кокусунан эмес. Ксптин сонунла, суротчу учун эн негизгиси адам жашоо-турмушун откозгон дуйнонун сулуулугу экснин белгилеп ксткенибиз он. Ал живопись аркылуу табигый жаратылыш чойросунун реалдуу мейкиндигин туюп, сезе билууго, "жашоонун бир учурун" жаратууга аракет кылды.

АЙТИЕВДИН ГРАФИКАЛЫК МУРАСЫ...

Арипов** С. **К. - *Кыргызпатенттин Редакциялык-басма борборунуи кнтеллектуалдык менчик боюнча редакциялык-басма болумунун начальниги*

Кыргыздын сурет енерунун ири могикандардын бири Г. Айтиевдин чыгармачылык мурасы абдан бай жана ар кылдуу. Коомчулукка Гапар Айтиев живописчи катары кенири таанымал болгону менен кепчулук сурет куйермандары графика жанрына да улуу чебер ез ай тамгасын салып кеткенин биле коюшпас. Анын графикалары ары кызыктуу, кезге толумдуу, женекей. Азыркы учурдун бийиктигинен Караганда кыргыз сурет енерунде графика техникасы улам байып жаткан кезде (офорт, литография) Гапар агайдын карандаш шилтемчелери, фломастер менен жазылган суреттору башкача керунушу мумкун. Кунт коюп, кылдат карап чыкканда гана анын суреттерунун жандуулугуна тан каласын,- Ал чыгармаларын баарыбызга кенири белгилуу традициялуу классикалык ыкмада жузеге ашырган. Кээ бирлери этюддук максатты камтыганы менен бизге мураска калган жуздей графикалык баракчаларынын кепчулугунун ар бири езунче толук кандуу чыгарма. Пейзаж, портрет, турмуштан алынган бир шилтемдер кыл чебердин чыгармачылыгына мунездуу жактарын ар тараптан ачып берет. Шаар пейзаждары: кебун эсе автордун чет жерлерге кылган чыгармачылык журуштерунун жемиштери - Париж, Варшава, Краков шаарларынын керунуштеру, Орто Азия аймагынын шаарлары, тоолуу жергебиздин ар кыл керунушторун баян эткен пейзаждар, кыргыз бермети Ысык-Колдун кайталангыс образын (кыргыз сурот енорунде азырынча Айтиев гана колду келдей кылып тарта алганын моюнга албаска чара жок) тузген бир нече баракчалар кыл чебердин суретгее объектилеринин кендигинен кабар берет. Бул иштеринде кыл чебер аппак баракчаларды штрихтер менен толтуруп коюуга гана умтулбастан, айрым жерлсринде узул - кезил, дайыма динамикалуу есуште болгон сызыктардын жардамы менен ары кызыктуу, ары жандуу композицияларды жараткан. Мындай чыгармалардын катарына "Конок уйдун терезесинен"(1965- ж), "Лувр"(1965-ж), "Сена копуресу"(1965-ж), "Париж. Версаль дворецинин дарбазасы"(1963-ж) деп аталган Париж шаарынын керунушун баяндаган иштер кирет. Графикалык баракчалардагы абдан кере шилтенген фломастердин жандуу штрихтерин же барак бетиндеги мейкиндикти иши кылып кайсынысын гана албайлы, бардыгы тсн суреттерде маанилуу ролду ойнойт. Алар композицияга каныккан тусту жана кандайдыр бир женилдикти пайда кылган "аба катмарын" жаратууга еболге тузет.

Айтиевдин набросскалары - шилтемдери да кенул бураарлык. Алар аткарылышынын женекейлугу, эркин шилтелиши менен эч кимди кайдыгер калтырбайт. Суретчунун чыгармаларынын дээрлик копчулугу натурадан алынган. Натурадан иштое улуу чебердин бирден - бир сапаттарынан болгон. Кайсы гана учурун албайлы: кой кайтарган койчуманбы же килем токуп

жатышкан кичинекей уздарбы, же короодо казан тубунде куйпул ала болгон айылдык келинби, иши кылып баарын тен график озунче суймончуктуулук менен эргип жазган. Жан дуйнесу, оз элине болгон атуулдук суйуусу барактардын чегинен чыгып, кыргыз жергесине оболоп кеткендей таасир берет.

Автордун "Ак терек", "Куугум", "Откоол зымчалар", "Мырза теректер", "Шыраалжындар", "Кузгу кун" пейзаждары фломастердин анча бай эмес каражаты аркылуу чыныгы талант ээлери гана, ар бири ез алдынча толук талдоого жарай турган чыгармалардын турмоктерун жаза ала турганынын кабарлайт. Могикандын талантына таазим кылып, анын кыргыз болуп калганына канием кыласын. Чындыгында бул чыгармалар кыргыз сурот енорундо "айтиевдик коре билуу", "айтиевдик почерк - айтиевдин жазуу ыкмасы - айтиевдин ай тамгасы" делген тушунуктордун жандуу кубечелеру.

Байыркы турк элдеринин архитектуралык мурастарынын бири взген мунарасы графиктин уч жолку чыгармачылык журушунун объектиси болууга арзыган. Баракчалардын бардыгы фломастер менен жазылса да, автор езу тандап алган объектиге ар кандай мамиле кылган. Айрыкча, уч суретгун ичинен "Озгендегу мунара" (1964 - ж) ишинде тарыхый эстеликтин сырткы гана керунушун, тактап айтканда кергенун кергендей гана кылып жазып койбостон, керуучуге жагымдуу архитектуранын бетенче бир маанайын тузууге жетишкен.

Айтиев - живописчиби же Айтиев-графикпи кимисин гана тандабаныз, Гапар Айтиев дилинде нукура кыргыз жаратылышын кекурок кеедену менен туя билген ышкысы кучтуу, сезимтал жаратылыш жарчысы болгонун эч ким тана албас. Кыргыз жаратылышы, кыргыз абасы, тууган жер, тутунган эл Улуу чебердин каны менен кирип жаны менен чыккан. Жерин суйген, эли учун куйгон бу чукедей сары абышканын жан дуйнесун бир антарып калбаганыма графикалык иштерин карап туруп аттин, бир екундум...

Анын графикалык баракчаларындагы Ата Журт ажары ("Тоолуу пейзаж", "Куугумде", "Кыргызстандын туштугунде", "Тоодогу жаан", "Кеч бешим", "Кузунде" ж.б.) кыл чебердин мумкунчулугуне жараша ийине жеткириле иштелген пейзаждык чыгармалар. Гапар агайдын графикадагы портреттик галлереясы (М. Рыскулов, А. Игнатьев, Я. Сурен ж.б.) сгилистикалык жагынан автордун М. Алыбаев, А. Токомбаев, С. Акылбеков, К. Карасаевдердин живопистик портрегтери менен ун алышып турат. Графикабы же живописби, кайсынысын албайлы, аларда натураны ар дайым кылдат изилдее, психологиялык жан дуйнеге басым жасоо, бетен адам байкабаган учурларды камтып калуу касиетине ээ. Портреттер кадыресе бел кырчоого, кееденден ейде жана моделдердин баш келбеттеринин анфас же терттен уч белугу профиль берилет.

Айрымдарында, езу барктап, талантына таазим кылган СССРдин Эл артисти М. Рыскуловдун портрети, сурет енерунун ысык суугун бирге таткан, ары жолдош, ары кесиптеши А. И. Игнатьевдин карандаш менен тартылган портрети, монгол ишмери, жакын жолдошу, котормочу Ядеш Сурен менен бейтаныш аял, кичинекей кыздын портреттери Айтиев портрет жаратууда сурот каражаттарын сарандык менен пайдаланса да моделдин-адамдын ички

жан дуйнесун кылдат сезе билген кыраакы психолог кыл чебер экенин айгинелейт.

Гапар Айтиевдин графикасы бул кептегон талаш-тартышты, кызыктуу соз учугун улай турган бутундой ажайып бир дуйне.

Адамдын рухий дуйнесун, жаратылыштын кайталангыс бир мезгилин бир закымга аппак кагаз бетине кынаптай коюу, бардык эле суреткерлердин колунан келе бербейт. Ал талантка гана баш иет. Андай талант бугун биз 90-жылдыгын белгилеп жаткан кыргыз сурот могиканы Г. Айтиев.

"Омур бизден етуп кетсе, эл эмгектен эскерсин!" - деп Аалы акын айткандай Г. Айтиевди жаркын таланты, элине кылган кызматы, калтырып кеткен керкем руханий мурасы дагы далай сурет енер иликтеечулерунун емурун карытаар...

Сурет куйермандарын тамшандырган Айтиевдин керкем чыгармаларында Гапар агайдын элеси экинчи жашоосун улантууда...

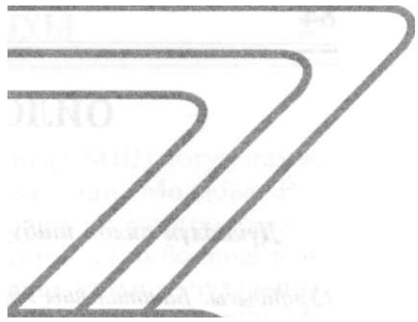

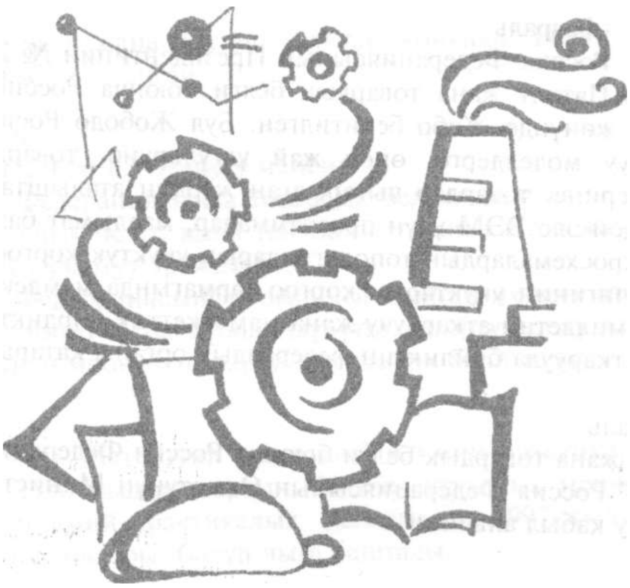

ИНТЕЛЛ ЕКТУАЛ ДЫ К МЕНЧИКТИН ТАРЫХЫНАН

ОЙЛОП ТАБУУ ЖАНА ПАТЕНТ ИШИНИН ТАРЫХЫ

Дуйполук ойлоп** табуу **тарыхындагы маапилуу окуялар жапа фактылир

(Уландысы. Башталышы №№ 2/1998-1/2002)

1993

Л ^\ -февраль

1 Россия Федерациясынын Президентинин № 223 Указы менен **JL** Патент жана товардык белги боюнча Россия Федерациясынын ксмитети жонундо Жобо бекитилген. Бул Жободо Роспатент ойлоп табууга, пайдалуу моделдерге, енор жай улгулоруно, товардык белгилерге, тейлоо белгилерине, товарлар чыгарылган жердин аталыштарына укуктарды коргоо, ошондой эле ЭЭМ учун программалар, маалымат базалары жана интегралдык микросхемалардын топологияларын укуктук коргоо тармагы менен онор жай менчигинин укуктарын коргоо тармагында мамлекеттик патенггик ведомс:вонун милдетин аткаруучу жана мамлекеттик бирдиктуу саясатты ишкс ашырууну аткарууда бийликтин федералдык органы катары аныкталган.

22-февраль

"Патент жана товардык белги боюнча Россия Федерациясынын маселелери женундо" Россия Федерациясынын вкметунун Министрлер кенешинин № 154-токтому кабыл алынган.

Февраль

Россия Федерациясынын Патенттик Мыйзамына ылайык берилген № 2000001 ойлоп табууга Россия Федерациясынын биринчи патенти жарыяланган.

5-март

ЭЭМ учун программаларды, Маалымат базаларын жана интегралдык схемалардын топологияларын укуктук коргоо боюнча Россия агснтствосу тарабынан:

- Элекгрондук-эсептео машиналары учун программаларды жана маалымат базаларын расмий каттоого отунмолорду тузуунун, беруунун жана аны карап чыгуунун эрежелери;
- Интегралдык микросхемалардын топологияларын расмий каттоого отунмолорду тузуунун, беруунун жана аны карап чыгуунун эрежелери;
- Электрондук-эсептоо машиналары учун программаларды, маалымат базаларын жана интегралдык микросхемалардын топологияларына келишимдерди каттоо эрежелер бекитилди.

12-март

Кез карандысыз мамлекеттер Шериктештигинин (КМШ) тогуз мамлекети тарабынан (Армения, Беларусь, Казакстан, Кыргызстан, Молдова, Россия, Тажикстан, ©збекстан, Украина) енор жай менчигин коргоо боюнча Мамлекеттер аралык кенешти тузуу, онер жай менчигин коргоо боюнча Конвенцияны иштеп чыгуу жана Макулдашуунун мамлекет-катышуучуларынын улуттук мыйзамдарын гармонизациялоону караштыруучу коп тараитуу Макулдашууга кол коюлган.

9-июль

"Автордук укук жана чектеш укуктар женундо" Россия Федерациясынын Мыйзамы кабыл алынган.

16-сентябрь

Роспатенттин № 63-буйругу менен:

• Россия Федерациясында товардык белгилерди жана тейлее белгилерин каттоо, товардык белги жана тейлее белгисин каттоо жана куболендуруу кучунун меенетун узартуу эрежелери;

• Россия Федерациясында товар чыгарылган жердин аталышын пайдалануу менен каттоого жана куболендурууге езгертуулерду киргизуу укугуна кубелуктун кучунун меенетун узартуу эрежелери бекитилди.

Январь

Роспатенттин "Патентгик маалымат" илимий-практикалык басылмалары улантылып, 1996-жылдан тартып "Интеллектуалдык менчик проблемалары" мезгилдуу илимий-практикалык басылмасы, 1997-жылдан "0нер жай менчигинин проблемалары" болуп чыга баштады.

Февраль

Интеллектуалдык менчиктин буткул дуйнелук уюмунун (ИМБДУ) Женевадагы штаб-квартирасында енер жай менчигин коргоо маселелери боюнча Мамлекеттер аралык отурумда Евразия патентгик конвенциясынын тексти кабыл алынган.

23-апрель

"Селекциялык жетишкендиктерди сыноо жана коргоо боюнча Россия Федерациясынын Мамлекеттик комиссиясын тузуу женунде" Россия Федерациясынын вкметунун № 390-токтому кабыл алынган.

30-август

"Онер жай менчиги тармагында Роспатенттин расмий басылмалары женунде Жобону кучуне киргизуу жана бекитуу женунде" Роспатентгин № 54-буйругу менен расмий басылмалардын тизмесине:

• патенттерди берууге етунмелерге ойлоп табууларды суреттемо;

• англис тилинде "Россия Федерациясындагы ойлоп табуу" реферативдик журналы;

• Россия Федерациясынын кубелуктеруне пайдалуу моделдердин суреттемолерунун титулдук баракчаларынын жаны басылмасы киргизилди.

9-сентябрь

Москвадагы КМШ елколорунун Окмет башчыларынын кецешинин отурумунда Евразия патентгик конвенциясынын расмий кол коюусу болуп отту. Конвенцияга Азербайжан, Армения, Белоруссия, Грузия, Казакстан, Кыргызстан, Молдова, Россия, Тажикстан жана Украинанын вкмет башчылары тарабынан кол коюлду. Евразия патенттик конвенциясынын негизги максаттары - ойлоп табууларды, коргоо тармагында кызматташууну бекемдее жана Келишимге кол койгон мамлекеттердин аймагында кучундегу бирдиктуу патенттин негизинде укуктук коргоо алуунун мамлекеттер аралык системасын тузуу.

1995

10-фе враль

Чет елкелерде енер жай менчик обьектилерин патеттеену жонге салуучу мыйзамдарды колдонуу тажрыйбаларынын бирдиктуулугун камсыздоо жана мамлекеттик жашыруун сырды тузген енер жай менчик обьектилери женунде маалыматтарды чет елкелерге уруксатсыз еткеруп берууге жол бербее максаттарында "Чет елкелердегу енер жай менчик обьектилерин патенттеенун тартиби женунде" № 3-Тушундуруу Роспатенттин № 14-буйругу менен бекитилген.

9-10-март

Кишиневде мамлекеттердин кызыкчылыктарын коргоо боюнча кызматташуу маселелери талкууланып автордук кубелук жана СССРдин кубелугу менен корголгон ойлоп табууларга жана енер жай улгулеруне тиешелуу авторлордун укуктарын камсыздоодо енер жай менчигин коргоо маселелери боюнча Мамлекеттер аралык кецештин бешинчи отуруму болуп етту.

Ноябрь

Туркменстан, Казакстан, Кыргызстан жана Молдова Евразия патенттик конвенциясын ратификациялады.

1-декабрь

Евразия патенттик уюмунун административдик кецеши "Евразия патентин кантип алуу керек" нускамасын бекитти.

5-декабрь

Евразия пагентинин ведомствосунун президенти "Евразия патентинин ишенимдуу екулу женунде Жобону" бекитти.

7-декабрь

"Ойлоп табуулар женундо Роспатенттин расмий басылмаларын чыгарууну уюштуруу женунде" Роспатенттин №17-буйругуна кол коюлду.

3()-декабрь

Россия Федерациясынын Президснтинин № !341 -буйругу менен "Россия Федерациясынын эмгек синиирген олйоп табуучусу" ардактуу иаамы жонундо Жобо бекитилди.

1996

I-январь

Евразия патентгик ведомствосуна Евразия патенттерин беруугo отунмолорду беруунун баштапкы куну.

17-февраль

Коз карандысыз Мамлекеттср Шериктештигинин мамлекет-катышуучуларынын Мамлекеттер аралык Ассамблеясынын токтому менен "Жогорку технологияларды коргоо жонундо" Сунуш беруучу мыйзамдык акт кабыл алынган.

27-май

Россия федерациясындагы ойлоп табуулар жонундо маалыматтар менен Роспатснттин расмий маалыматтык продуктуларын даярдоо жана чыгаруу технологияларын оркундотуу жонундо" Роспатеттин № 79-буйругу менен CD-RCM оптикалык дискаларында Россия Федерациясынын ойлоп табуулары жонундо маалымат менен Роспатенттин расмий басылмаларын чыгаруу башталды.

19-июль

"Кызматтык ойлоп табуулар, пайдалуу моделдер, онор жай улгулору жонундо" Федералдык Мыйзам жонундо" Россия Федерациясынын Федералдык жь|йынынын Мамлекеттик думасынын токтому кабыл алынган.

9-сентябрь

"Евразиялык патенттик уюмдардын штаб-квартирасы жонундо Россия Окмоту жана Евразия патентгик уюмунун оргосундагы Макулдашууга кол коюу жонундо" Россия Федерациясынын Окмоту № 1063-токтомун кабыл алды.

II-декабрь

Патент жана товардык белги боюнча Россия агентствосунун № 6-буйругу, 1995-жылдын 10-февралындагы Роспатенттин № 14 - буйругу менен "Чет олколордо онер жай менчик обьектилерин патентгоо тартиби жонундо" № 3 - Тушундурмого озгортуу киргизилген.

19-декабрь

"Белгилерди эл аралык каттоо жонундо Мадрид Макулдашуусуна Протокол кабыл алынгандыгы жонундо" Россия Федерациясынын ©кмотунун № 1503-токтомуна кол коюлган.

Л. II. Колесников

Ойлоп табуу жана патент ишиши тарыхы. - Москва, 199<Ч. - 247-265ч)еттер.

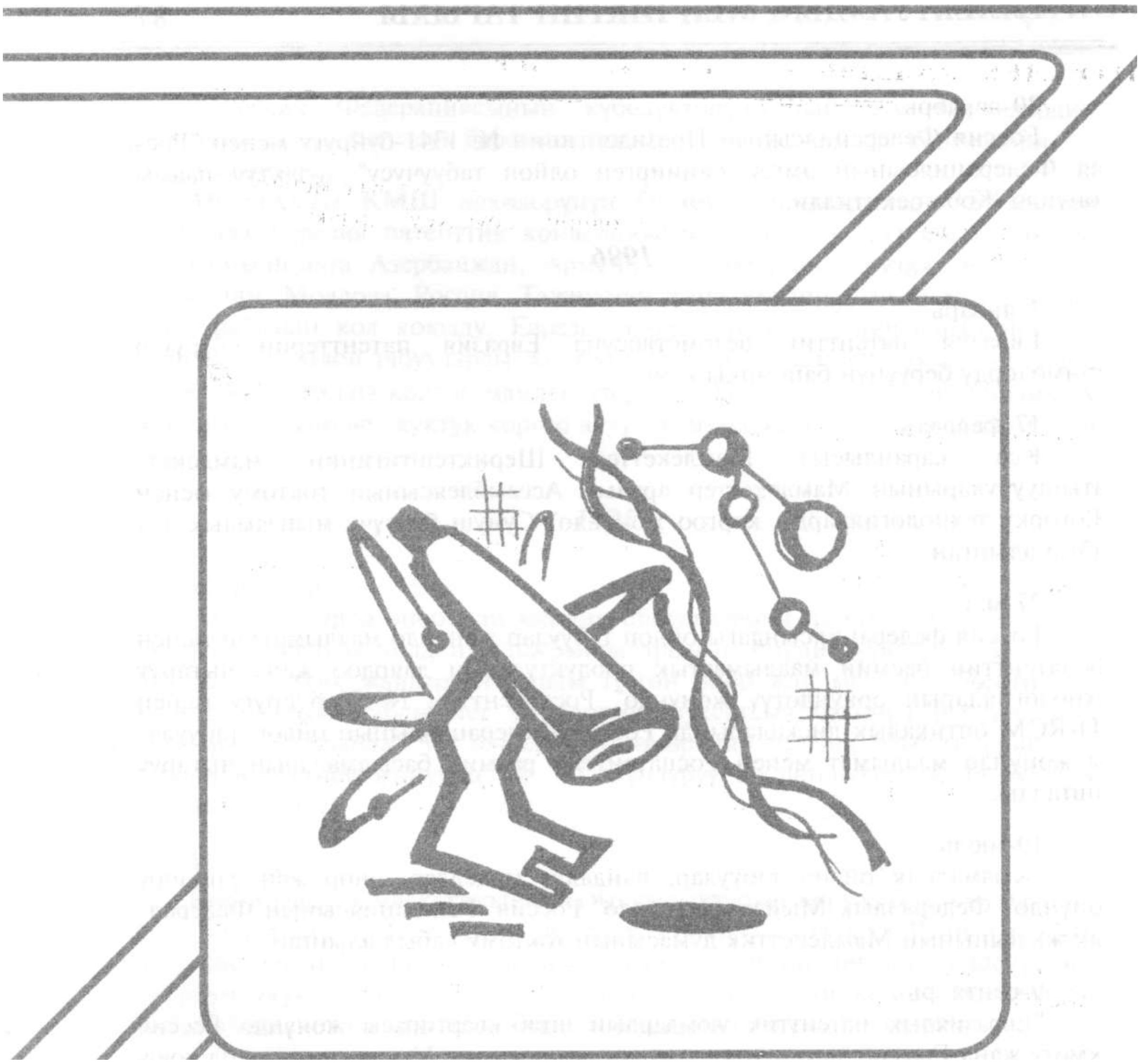

КАЛЕЙДОСКОП

ИЛИМ КАЛЕЙДОСКОБУ

- Ата жана бала Сахаровдор катуу реактивдуу отунду жок кылуунун экологиялык коркунучсуз ыкмасын ойлоп табышты (2108313-патент). КРО элоктролизинин гидрофоб пленкасында пайда болгон бир мезгилдеги механикалык кыйроо хлордуу натрийдин суу эритмесинде жургузулет. Болуштурулгон продуктыларды андан ары иштетуу, онер жайда сырье катары пайдаланылышы мумкун болгон, экологиялык таза заттардын белунушуне чейин жургузулет (каучук кукуму, алюминийдин гидроокиси жана аммонийдин хлориди) (МИ 0101).
- М. В. Хруничев атындагы ГКНЦца ичуучу еге таза сууну алуу ыкмасы менен кошо аны ишке ашыруу учун тузулушу иштелип чыккан (2114790-патент). Ичуучу сууну суткасына бОтан 200 м^3/чейин даярдоо учун, ошондой эле 30 дан 4000 м^3 ка чейинки келемдогу сузуучу бассейндердин сууларын иштетуу учун жабдуу комплекси сунуш кылынат. Тазалоо процессинде суу озонатордо иштелип чыгып (женил кычкылдануучу металлдарды жугуучу нерселерден арылтуу жана анын эритилбеген формага етушу) механикалык жана сорбциондук фильтрацияга, ошондой эле нанофильтрацияга етет. Озонаторлордун электроддору атайын диэлектрикалык жабуу менен калибрлештирилген дат баспаган тутукчелерден даярдалган (МИ 0104).
- "АВГУРЬ" абада сузуучу борборунда табигый кырсык болгон зонаны тунку убакта 5-15 метр бийиктигинен авариялык жарык кылуу учун "Луна" байлама аэростатикалык жарык беруучу тузулушу ойлоп табылган (а.с. 1480279). Усту жагын 3 мин м^2 га чейин жарык кылган кубаттуулугу 4 мин Ват киловатт тузулуш Арменияда жер титиреенун кесепеттерин жоюунун журушунде колдонулган. Жарыктын .булагы гелий толтурулган устунку белугу жарык чагылдыруучу материал менен жабылган, кабыктын ичине жайгашкан. Жарыктын булагы аэростаттын кетерулуучу кучун арттырган анын жылуулук энергиясын беруу эсебинен газды ысытат (МИ 0105)
- К. Э . Циолковский атындагы Москва мамлекеттик авиациялык технологиялык университетинин кам керуучулерунун Эл аралык фондусунун окумуштуулары ерт ечуруучу курамдарды жана аны ишке ашыруу тузулушун, ерт ечуруучу жана чакан аймакта аны жою ыкмасын иштеп чыгышты. (2098158 жана 2111032-патенттери). Ка-32 тик учагынын экипажы минералдык-суу суспензиясы менен жабдылган 50 килограммдык массадагы капсулду ерттенген токой зонасына ыргытат. Жерден 2-5 метр аралыктагы бийиктикте ВВ кичине заряддарынын курамдары майдаланып чачырайт. врт ечуруучу курамдын чыгымы устундегу 120-150 г/м^2 га барабар. 5 тонна жук кетеруучу тик учак 20 метр кендиктеги 2км аралыктагы тилкени иштеп чыга алат. "Идеялар-ойлоп табуу-инновациялар" аттуу Нюренберг коргезмесунун Эл аралык жюрисине т<ркрй

ортторун бомбалоо аябай жагып, фондунун патент ээси кумуш медалга ээ болду (МИ 0110).

- Кобейтулген абада кычкылтекти 28-35га чейин концентрациялоо адамдын организми учун коркунучсуз. "Экология техникасы учун" фирмасынын ойлоп табуучулары авариялардан жана кутуусуз кырсыктардын жыйынтыгынан жапа чеккендер учун кычкылтектин (а.с.1153924) концентраторун иштеп чыгышты. Кычкылтек менен 35-37га чейин байытылган абаны узгултуксуз алууга концентратор жол ачат. ГТайдаланылган мембрана калыбына келтирууну талап кылбайт (МИ 0111).
- Россиянин медициналык академиясынын окумуштуулары оорулуунун организмине инсулин жана/же кант азайтуучу препарат жана антиоксидант, анын устуно мексидолду пайдаланууну киргизуу менен кант диабети ооруларын дарылоо ыкмасын иштеп чыгышты. Аны бир жуманын ичинде кунуно 1 жолу булчундун ичине жана/же пероралдык 100-200 мг дозасына чейин киргизишет. Дарылоо курсун 3-4 ай еткен сон кайталашат (МИ 0113).
- Москвалык Борис Коваленко коллегалары менен кыртышты гидрофоб сорбенти менен аралаштырып (термо белунуучу графит), аралашмага суу кошуп жана сорбентгин калкып болунуп чыгышын камтыган, нефти продуктулардан булгайган кыртышты тазалоо ыкмасын иштеп чыгууга жетишти (2124954 патент). Ыкма нефтинин жаны же эски куймаларынан кумдуу, шагылдуу жана таштуу жээктерди тазалоо учун ыцгайлуу (МИ 0115).
- Ирина Шунелького электр плитасы жакпайт, анткени конфоркалардын (жапкычтардын) бирин пайдалануу учурунда андан башка бирине май тушуп, аларды тазалоо талап кылынат. Уй ээсине ашканадагы артыкча туйшук менен санырсыган жыттардын кереги деле жок, ошол учун ал жонокой металл жапкычтарды ойлоп тапкан (МИ 0118).
- Москвалык ойлоп табуучу А. Гехт сантехникалык арматура, тутук зымдарына жана анын сыйымдуулугунан сырткары сугаруу режимин автоматтуу турдо озгортуп, жер кыртышын нымдатуучу датчиги бар кунескана(теплица, парник) жана бакча участокторун сугаруу учун тузулушту сунуш кылат (МИ 0120).
- "Техноэф" ИМБ ЖАКнын (ЗАО НПЦ) ойлоп табуучулары колдонуудa жонокой болгон коргоочу тузулуш менен дем алуу жолдорун сактоочу ыкманы иштеп чыгышты (2124375 патент). Ойлоп табуу кемеде, жер астындагы курулуштарда, бийик мейманкаларда, метродо, жогорулатылган басымдагы болмелордо пайдаланылышы мумкун жана баллондон же кысылган абанын магистралынан (жолунан) оз алдынча эркин дем алууга жол ачат (МИ 0121).
- Ишкерлер-ойлоп табуучулар алма вино материалдарын, спирттелген сок, арак-спирт сукжтугун жана кантты камтыган Ключанский спирт заводунун вино ичимдигине лимон кислогасын кошумчалады, ал эми спирттелген сок катары: кара-жемиштуу-четиндин (2105052 "этент! кара карагаттын (2105054 патент), кожогат жана

кызылгаттын сокторун гтайдаланат (2112795). Брюсселдеги буткул дуйнелук кергезмеде "Казак России" шарабы учун (2112795 патент) Николай Колесник жогорку сыйдыкка татыктуу болду. Арактын негизин - курамында 0.025-0.035 мг/дм^3 кумушту кебуроок камтыган жергиликтуу булактын суусу тузот. Анын курамына чай чоп, чалкан, эрмен, солубас гул, анис осумдугунун эфир майы, этил спирти жана башка ички колдонуулар учун ингредиенттер пайдаланылат (МИ 0123).

- Самын деген - бул жуугуч. Валерий Александрович Соловьев ойлоп тапкан (271833 патент). Самындын алкындысы анын устунон бир аз чыгып турган серпилгич стержень менен теше сайылган. Бардык нерсе мында стерженден резина экендиги жана самынга бир топ чоюлуп киргизилгендигинде, ал жууп тугетуу ченеми боюнча самындын алкындысы белгиленген бийиктикте анын устунон чыгып туруууга агара баштагандай жол ачат. Мончого мындай жуугуч менен кируу бир карасан анча жакшы эмес, ал эми саякатка чыксан жаньща сала жургонун он (МИ 0201).
- Кол менен аракетке келуучу чырак ойлоп табылган. Тутукчодогу биликтин куйуу ченемине жараша тишгуу донголокченун айлануусу башталат. В. С. Баранов (19135 пайдалуу модели) ойлоп тапкан (МИ 0207).
- Шаардын турмуш тиричилигинде мурдатан эле пайдаланылбай калган чорголуу жуунгуч (томентен урганда бир ууртам суу берген) кыймылдаткычтуу болуп жацы сапатта кайтып келди (18895 пайдалуу модель, авторлору В. А. Фокин жана А. К. Сизов). Кичинекей бак телескопиялык тиреечко бекемделген. Анда суу куюлуучу идиш бар. Тиреч иштелип чыккан суулар учун донголектуу жана сыйымдуулук роялы бар арабачада кураштырылган. Мындай жуунгуч, маселен ооруканада абдан ьщгайлуу (МИ 0208).
- Асбест техникалык буюмдардын илимий изилдоо жана конструктордук-технологиялык институтунда бардык араалардын жана башка "ызы чуулуу" механизмдердин жагымсыз ундорун басууга ынгайлашкан катмарлуу полимердик материал ойлоп табышты (2171926 патента, Г. П. Касаткин жана авторлоштор) (МИ 0208).
- Б. М. Вошедченко менен В. И. Верченконун "Жогору тараптагы ойлоп табуулар" сериалы боюнча (2172188 патент) эгерде жашоочу турак жайлардын же мекемелердин имаратгарынын чатырында же жер толосунде эритменин кандайдыр бир кесимин коюп койсо (отме металл-металлоид) - ал он энергетикалуу булак катары иштейт жана жашоочуларды гепатогендуу шоолалардан коргойт (МИ 0214).
- Украинанын жараны А.В. Мадатов металлокорддо же армирленген тордо ЭДСти жалтыратуу жолу, индукциондук ысытууну пайдалануу менен автомобилдик жапкычтарды жана башка металл арматуралары менен резина калдыктарын кайрадан иштеп чыгуу ыкмасына Роспатентке № 99123329-етунмо берген. Иштелип чыккан материалды калдык эритмесинин ваннасында жайгаштырат жана

кезектеги эритмени металл жана калдыкка болуу менен 1300-1800 °С температурга чейин аталган методцо ысытат (МИ 0218).

"Женил бут менен бутту урат". Эгерде ал отук кийип алса, атактуу балерина Истоминанын бийлегени жонундо Александр Сергеевич Пушкин эмнени жазат эле, кызык. Чех Республикасында балет учун туфли-отук ойлоп табылган (19349 пайдалуу модель) (МИ 02).

Ички дат басууга каршы жабуу менен тутук еткоруучулорду курууда аны жана ширетуу орунуна жеткируу зарыл. Ойлоп табуучулар О. Протасов жана В. Штырев тутуктун ички коргоо жапкычы менен тутукторду улаштыруунун герметикалык камсыздоосунун эсебинен тутуктордун ичинин ширетилип улантылган усту жагын дат басууга каршы коргоонун ишенимдуу ыкмасы иштелип чыккан (2122150 патент) (МИ 0301).

ЦНИИ МОРФ ойлоп табуучулары тарабынан кантгын шакары жана суу, суперпластификатор С-3, М400 ДО кем эмес портландцемент жана сууну аз талап кылуучу кумду кошо камтыган жылуулук трассаларынын дат басууга каршы "узак мезгилге чейинки" жапкычы иштелип чыккан. Алсыз шакардуу жана кычкылтектуу чойролорго тироочтун жабуусу 50 жыл кызмат кылат жана бугунку кундо чет олколорде патенттелууде (МИ 0302).

Тутук откоруу системаларында агентти табигый жана мажбурлоочу циркуляциялоо менен аны жолдо ысытуу сейрек эмес талап кылынат. Ойлоп табуучулар С. Шаплов менен Е. Карманов бул маселени чечуу учун акма чойролорду индукциондук жылытууну ойлоп табышты (2138137 патент) (МИ 0304).

МААЛЫМДОО

МААЛЫМДОО

Кыргыз Республикасынын
©кмотунун 2000-жылдын
"24" августундагы № 520
токтому менен
БЕКИТИЛГЕН

Кыргыз Республикасында жалпыга
белгилуу товардык белгилер жонундо
Ж О Б О

Кыргыз Республикасында жалпыга белгилуу товардык белгилер женунде Жобо(мындан ары - Жобо) Кыргыз Республикасында жалпыга белгилуу товардык белгилерди таанууга байланышкан иштерди жоп го салат жана ал енор жай менчигин коргоо боюнча Париж конвенциясынан (мындан ары - Париж конвенциясы), Кыргыз Республикасы катышуучусу болуп эсептелген Интеллектуалдык менчик укуктарынын соода аспектилери боюнча Макулдашуусунан (ТРИПС) келип чыккан милдеттенмелерди ишке ашырууга багытталган.

Бул Жобо керектоочулорду товарды даярдоочуларга, анын сапаттарына же чыгарылган жерине карата адашуудан сактоо, ошондой эле жалпыга белгилуу товардык белгилердин ээлеринин кызыкчылыгын коргоо, товардык белгилердин оздорун коп жолу жана бейчеки пайдаланып, аларды башка турго айландыруудан сактоо максатында "Товардык белгилер, тейлоо белгилери жана товар чыгарылган жерлердин аталыштары жонундо" Кыргыз Республикасынын Мыйзамына жана Кыргыз Республикасынын башка нормативдик укуктук актыларына ылайык иштелип чыккан.

I ЖАЛПЫ ЖОБОЛОР

1. Кыргыз Республикасынын вкмотунун алдындагы Интеллектуалдык менчик боюнча Мамлекеттик агентствосу (Кыргызпатент) (мындан ары - Кыргызпатент) Кыргыз Республикасында жалпыга белгилуу товардык белгилерди коргоо тармагында бирдиктуу мамлекеттик саясатгы ишке ашырат, товардык белгилерди жалпыга белгилуу деп таануу жонундогу арыздарды карап чыгуу учун кабыл алат, товардык белгилерди жалпыга белгилуу деп таануу жонундо чечим кабыл алат, жалпыга белгилуу товардык белгилердин мамлекеттик каттоосун ишке ашырат,жалпыга белгилуу товардык белгилердин Мамлекетгик реестрин жургузот(мындан ары - Реестр), куболукгорду берет, Кыргыз Республикасынын аймагында жалпыга белгилуу деп табылган товардык белгилер жонундо расмий маалыматтарды жарыялайт, ошондой эле жалпыга белгилуу товардык белгилерге байланыштуу талаштарды карап чыгат.

2. Товардык белгилерди жалпыга белгилуу деп таануу жонундо арыздарды Кыргызпатенттин атынан карап чыгууну, товардык белгилерди жалпы-

га белгилуу деп таануу женундо чечим чыгарууну жана жалпыга белгилуу товардык белгилерге байланыштуу талаштарды карап чыгууну ишке ашыруучу орган болуп Кыргызпатенттин Апелляциялык кенеши эсептелет (мындан ары - Апелляциялык кенеш). Апелляциялык кецеш товардык белгилерди жалпыга белгилуу деп таанууда жана аларга байланыштуу талаштарды карап чыгууда ушул Жобону жана Кыргыз Республикасынын башка нормативдик укуктук актыларын жетекчиликке алат.

3. Укуктук коргоо жалпыга белгилуу товардык белги катары узак мезгилден бери тынымсыз пайдалануунун негизинде таанымал болуп калган жана белгилуу гана даярдоочунун товарлары учун муноздуу белгилерге берилет. Жалпыга белгилуу товардык белги кайсы бир товарга байланыштуу гана белгилуу болуп калгандыктан, ошол товарга карата гана корголбостон, башка товарларга карата да корголот.

4. Товардык белги Кыргыз Республикасынын аймагында жалпыга белгилуу деп ал жалпыга белгилуулуктун талаптарына жооп бергенде, жалпыга белгилуу товардык белгилердин Реестрине киргизилгенде жана Кыргызпатент ал белги жонундо расмий турдо жарыялаган учурда эсептелет.

5. Жалпыга белгилуу товардык белги узак мезгилден бери тынымсыз пайдалануунун негизинде баарына кецири белгилуу болуп калган учурда ал Кыргыз Республикасында коргоо алууга тийиш болгон, Кыргыз Республикасынын аймагында ага окшош башка товардык белгилердин алдында артыкчылыктуу коргоого алынат.

6. Бул Жобонун нормалары ошондой эле тейлоо белгилерине карата да колдонулат.

II. ТОВАРДЫК БЕЛГИЛЕРДИ ЖАЛПЫГА БЕЛГИЛУУ ДЕП ТААНУУНУН ТАЛАПТАРЫ

7. Товардык белги гемондогу талаптарга жооп бергенде Кыргыз Республикасынын аймагында жалпыга белгилуу деп табылат:

- кайсы бир товардын турун Кыргыз Республикасынын чыныгы керектоочулору ошол товарга карата пайдаланылуучу белгини таанышы, же ушул товардын турун таратуучу каналдарды ушул товар менен камсыз кылууга катышкан адамдардын ушул товарга колдонулуучу товардык белгини таанышы, же болбосо кайсы бир товарларга тиешеси бар ишкер чойролердун ушул товарларга колдонулуучу товардык белгини таанышы; муну менен бирге товардын сапатынын децгели женундо олкодогу же дуйнолук рыноктогу тушунук товардык белги менен байланыштуу болушу керек;
- товардык белгинин башынан бери башкалардан айырмапанып турган жактарынын болушу, же болбосо аны тынымсыз пайдалануунун жыйынтыгында ээ болгон айырмачылыктарынын болушу;
- республиканын аймагында же дуйнолук рынокто пайдаланылышы жана рекламаланышы;
- республикада же дуйнолук рынокто узак мезгилден бери тынымсыз пайдалануунун жыйынтыгында коммерциялык кадыр-баркка ээ болушу.

8. Апелляциялык кецеш чечим чыгарган учурда жогоруда аталган талаптарга жооп берген факторлор менен катар бул Жободо керсотулбеген кошумча талаптарга жооп берген дагы башка факторлор эске алынышы мумкун.

III. ТОВАРДЫК БЕЛГИНИ ЖАЛПЫГА БЕЛГИЛУУ ДЕП ТААНУУПУН ЖОЛ-ЖОБОЛОРУ

9. Товардык белгини жалпыга белгилуу деп таануу учун негиз болуп кызыкдар адамдын Апелляциялык **кецешке** берген арызы эсептелет. Арыз беруудо белгиленген олчомдо алым толонушу зарыл.

Ошондой эле товардык белгини жалпыга белгилуу деп таануу учун негиз болуп кызыкдар адамдын "Товардык белгилер, тейлое белгилери жана товар чыгарылган жерлердин аталыштары женундо" Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 11, 25-статьяларына ылайык Апелляциялык кецешке берилген нааразылык арызы эсептелет. Эгерде товардык белгини жалпыга белгилуу деп таанытуу учун аракеттер менен мурда каттоого алынган товардык белги боюнча каттоосу кумон туудуруп жаткан товардык белгинин катталгандыгы жонундо маалыматтар жарыяланган кунден тартып беш жылдан кечикпестен Апелляциялык кецешке нааразылык арызы берилиши керек.

Бул норма каттого алынган же акниетсиз пайдаланылып жаткан товардык белгилерге карата колдонулбайт.

10. Товардык белгини жалпыга белгилуу деп таанытуу учун арызга томендегу документтер тиркелиши мумкун, алар:

• товардык белгинин тынымсыз пайдаланылып жаткандыгын ырастооочу документтер, муну менен бирге документтерде кайсы кунден бери анын пайдаланыла баштагандыгы; ушул товардык белгиси бар товарлар кайсы калктуу пунктта сатылса ошол калктуу пункттардын тизмеси; ушул товардык белги кайсы товарга карата колдонулса, ошол товарлардын тизмеси; аны пайдалануунун жолдору: иш жузундо же устуртен пайдалануу; товарды керектеечулердун жылдык орточо саны; товар чыгаруучунун экономиканын белгилуу секторунда рыноктогу абалы, ж.б.;

• товардык белгинин Кыргыз Республикасынын аймагында коомдун тиешелуу секторунда, ошондой эле андан сырткары жерлерде белгилуулугунун даражасын ырастоочу документтер;

• товардык белгинин дуйнедо пайдаланылган меенетунун узактыгын жана анын географиялык масштабын ырастаган документтер;

• товардык белги менен тааныштыруу боюнча баардык жасалган иштер женунде, анын ичинде аны рекламалоо жана жайылтуу, о!Пондой эле ал кайсы товарга карата колдонулса, ошол товардын жарманкелерде же кергезмелерде бет ачары еткерулгендугу женунде документтер;

• товардык белгини Кыргыз Республикасында рекламалоо боюнча чыгымдар женунде (беш жыл учун жылдык финансалык отчеттор);

• товардык белгинин пайдаланылышын же белгилуулугун чагылдырган баардык каттоолор же аны каттагуу учун берилген етунмелер женунде;

• товардык белгиге карата укуктарды Париж кошунунун башка мучеолкелорунде ийгиликтуу ишке ашыруу - жалпыга белгилуулугун таануу экендиги женунде;

• товардык белгинин баасы(баалуулугу) женунде;

• ушул товардык белги кайсы товарга арналса, ошол товарды чыныгы керектей турган керектеечулердун тиешелуу чейресунде суроо-жооп жургузуунун жыйынтыктары женунде;

• товардык белгинин жалпыга белгилуулугун аныктоо учун маанилуу болгон башка маалыматтардын чыныгы экендигин ырастоочу документтер.

11. Керектеечулердун арасында суроо-жооп жургузуу кызыкдар тараптардын талабы боюнча кезкарандысыз укуктуу уюмдар тарабынан жургузулушу мумкун. Керектоечулерду суроонун жыйынтыгы атайын корутунду турунде жазылып, анда томендегу маалыматтар болушу керек, алар:

• кайсы товардык белгиге карата суроо-жооп жургузулсе, ошол белгинин сурету;

• суроо-жооп качан жана каерде жургузулген;

• суралган адамдардын саны жана алардын курамы; суроо-жооп откеруу учурунда коомдун темендегу катмарлары эске алынышы керек:

а) ушул товардык белги колдонулган товардын турун чыныгы керектегендер же керектей тургандар;

б) ушул товардык белги колдонулган товардын турун таратуучу каналдарын ушул товар менен камсыз кылууга катышкандар;

в) ушул товардык белги колдонулган товардын турлеруне тиешеси бар ишкер чейрелер;

• суралгандар жонундо маалыматтар(жынысы, курагы, иштеген иши, ж.б.);.

• суралгандардын жоопторун талдоонун жыйынтыгы(ушул товардык белги менен белгиленген товардын сапаты, товардык белги жана анын ээси женундо маалыматтардын булагы; ушул товардык белги менен билдирилген товарлар, ж.б.).

Корутундуга социологиялык суроо-жооп жургзген уюмдун жетекчиси кол коюп, меер басып ырасташы керек.

Корутундуда баяндалган маалыматтардын чыныгы экендиги учун социологиялык суроо-жооп жургзген уюм жоопкер болуп эсептелет.

12. Товардын жогорку сапаттуулугун, анын товардык белгисин пайдалануунун узактыгын, узгултуксуздугун, тынымсыз пайдаланылгандыгын жана пайдаланылган елчемун далилдоечу документ болуп енер жайдын тиешелуу тармагынын укуктуу органдарынын, товарлар менен продукциялардын сапатын кеземелдеечу органдардын, соода уюмдарынын, керектеечулердун бирикмелери менен коомдорунун тыянактары (баяндоо каттары), сапат сертификаттары менен аттестаттары эсептелет.

13. Апелляциялык кецеш товардык белгини жалпыга белгилуу деп таануу женунде арызды ал берилген кунден тартып терт айдын ичинде карап чыгышы керек.

Апелляциялык кецеш берилген материалдарды карап чыккандан кийин товардык белги коюлган талаптарга жооп берет деп тапса, арызды канааттан-

дыруу, товардык белгини Кыргыз Республикасынын аймагында жалпыга белгилуу Деп таануу, аны Реестрде каттоо жонундо чечим чыгарат.

Эгерде товардык белгини жалпыга белгилуу деп таануу учун келтирилген далилдер жетишсиз болсо, Апелляциялык кецеш берилген арызды канааттандыруудан жана товардык белгини жалпыга белгилуу деп таануудан баш тартуу женунде чечим чыгарат.

Апелляциялык кенештин чечимин сотто буздуруу ал чечим алынган кунден тартып алты ай ичинде ишке ашырылышы мумкун.

14. Апелляциялык кецеш кызыкдар тараптын "Товардык белгилер, тейлое белгилери жана товар чыгарылган жерлердин аталыштары женунде" Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 11, 25-статьяларына ылайык берилген нааразылык арызы боюнча материалдарды карап чыгып, товардык белгини коюлган талаптарга жооп берет деп тапса, товардык белгини Кыргыз Республикасынын аймагында жалпыга белгилуу деп таануу, аны Реестрде каттоо, жана талаштуу товардык белгинин каттоосун жоюу женунде чечим чыгарат. Эгерде келтирилген далилдер жетишсиз болсо ал берилген нааразылык арызын канааттандыруудан жана товардык белгини жалпыга белгилуу деп таануудан баш тартуу женунде чечим чыгарат.

15. Апелляциялык кецеш товардык белгини жалпыга белгилуу деп таануу жана аны Реестрде каттоого алуу женунде чечим чыгарганда Кыргызпатент кубелук берип, ал женунде расмий бюллетенде бир айдын ичинде маалымат жарыялайт.

Кубелуктун формасын жана анда керсетулуучу маалыматтардын курамын Кыргызпатент белгилейт.

16. Кызыкдар адамдын арызы же жалпыга белгилуу товардык белгинин ээсинин демилгеси боюнча жана далилдер жетиштуу болсо, Апелляциялык кецеш жалпыга белгилуу товардык белгинин жалпыга белгилуулук статусу алынып салынгандыгы женундо чечим чыгарууга укуктуу. Мындай учурда Апелляциялык кецештин чечими боюнча Реестрде тиешелуу жазуу жазылат. Арыз берууде белгиленген елчемде алым теленушу керек.

IV. ЖАЛПЫГА БЕЛГИЛУУ ТОВАРДЫК БЕЛГИЛЕРДИ УЧУРАТУУ

17. Ушул Жобого ылайык жалпыга белгилуу товардык белги деп таанылган жана талаштуу товардык белгилер, фирмалык аталыштар же домен аталыштары менен кагылышкан товардык белгилер жалпыга белгилуулук статусун алган учурдан тартып артыкчылыктуу укуктук коргоого ээ болушат.

18. Эгерде кайсы бир товардык белги же анын маанилуу белугу жалпыга белгилуу башка товардык белгинин кайталоосу, окшош жасалмасы, котормосу же тамгасы озгертулген туру болсо жана ал башка товардык белги менен чаташтырылып кетиши мумкун болсо, эгерде бул белги же анын маанилуу белугу каттоого алуу учун отунменун негизи болсо, же жалпыга белгилуу товардык белги колдонулуучу товарлар менен окшош товарларга карата каттоого алынса, бул товардык белгилер талаштуу деп эсептелет.

Кайсы бир товарга карата колдонулуп жаткандыгына карабастан товардык белги каттоого алуу женунде етунменун негизи болсо же катталган болсо жана эгерде бул белги же анын маанилуу белугу жалпыга белгилуу башка товардык белгинин кайталоосу, окшош жасалмасы, котормоосу же тамгасы езгергулгон туру болсо бул белги жалпыга белгилуу товардык белгиге карама-каршы турган белги деп эсептелет, эгерде:

а) ал кайсы бир товарларга карата колдонулган учурда анын ушул товарларга байланышы бар экендигин тушундурсе, каттоого алуу женунде етунменун негизи болсо же каттоого алынса жалпыга белгилуу товардык белгинин ээсине жана анын кызыкчылыктарына залал келтире турган болсо; г

б) бул белгини колдонуу жалпыга белгилуу товардык белгинин айырмалуу жактарына залал келтире турган болсо же аны начарлагып жибере турган болсо;

в) бул белгиде жалпыга белгилуу белгинин айырмалуу жактары акниетсиз пайдаланылса.

КЫРГЫЗПАТЕНТТИН КАБАРЛАРЫ: ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК МЕНЧИКТИН МАСЕЛЕЛЕРИ

ВЕСТНИК КЫРГЫЗПАТЕНТА: ВОПРОСЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Илимий-практикалык журнал

№ 2, 2002

Чыгышына жооптуу: Арипов С.К.
Компьютердик калыпка салган: Идинова Ж.А., Джолдошева А.О.
Котормочулар:
Аманов М. (5-18, 39-43, 94-99-бетгер)
Бакиров К. (63-79, 84-87, 89-92-бетгер)
Графикалык дизайндын автору: Кунакунов А.

"Доор жана инсан" рубрикасы Кыргыз Республикасынын маданиятына эмгек синирген ишмер, профессор С. Асанбеков менен чогуу даярдалды.

Журналдын оригинал макети Кыргызпатенттин Редакциялык-басма борборунун компьютердик-полиграфия болумундо басылды. Тел: (0-312) 21-54-94

Теруугo берилди 25.12.2002
Олчому 70 х108 1/16
Шартгуу колому 8.2 б.т.
Нускасы 100
Кагазы Xerox Business
Заказ № 160
Басуугa кол коюлду 22.02.2003-ж.
Басылды 21.03.2003-ж.
Басма колому 8.1 б.т.
Баасы эркин белгиленет